

LIMBA ROMÂNĂ

Nr. 9 1999 • ANUL IX • CHIȘINĂU

**CHIȘINĂU - PARIS - AIX-EN-PROVENCE
4 - 11 mai 1999**

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ

de știință și cultură

Nr. 9 (51) 1999
septembrie

REDACTOR-ŞEF
Alexandru BANTOŞ

REDACTORI-ŞEFI ADJUNCŢI
Ana BANTOŞ, Leo BORDEIANU

COLEGIUL DE REDACŢIE

Eugen BELTECHI (Cluj), Silviu BEREJAN, Vladimir BEŞLEAGĂ, Cătălin BORDEIANU (Iaşi), Leo BUTNARU, Valentina BUTNARU, Augustin BUZURA (Bucureşti), Gheorghe CHIVU (Bucureşti), Mihai CIMPOI, Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Anatol CODRU, Eugeniu COŞERIU (Germania), Nicolae DABIJA, Boris DENIS, Stelian DUMISTRĂCEL (Iaşi), Andrei EŞANU, Corneliu FLOREA (Canada), Ion HADÂRCĂ, Ion IACHIM, Dumitru IRIMIA (Iaşi), Dan MĂNUCĂ (Iaşi), Nicolae MĂTCAŞ, Vasile MELNIC, Ion MELNICIUC, Valeriu RUSU (Franţa), Petru ȚARANU (Vatra Dornei), Vasile ȚĂRA (Timișoara), Dumitru TIUTIUCA (Galați), Ion UNGUREANU, Grigore VIERU

REDACŢIA

Casa Presei, str. Puşkin nr. 22, Chişinău.
Pentru corespondenţă: Căsuţa poştală
nr. 83, bd. Ştefan cel Mare nr. 134, Chişinău,
2012, Republica Moldova.
Tel.: 23 76 63, 23 44 12, 23 25 83.
e-mail: limba-romana @ mail. md.
e-mail: clr @ mail. md.

Une langue est un bloc: c'est un vieux fondement d'édifice pour lequel chaque passant a jeté sa pièce d'or, d'argent ou de cuivre; c'est un monument immense pour lequel chaque famille a apporté sa pierre, pour lequel chaque cité a bâti son pilier... Une langue, en un mot, est la révélation de la vie de tous les jours, la manifestation de la pensée humaine, l'instrument sacro-saint des civilisation et le testament parlant des sociétés mortes ou vives.

Frédéric MISTRAL

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

FONDATOR

colectivul redacției
ISSN 0235—9111

PROCESARE COMPUTER

Maria FRUNZĂ, Galina ZAVTUR

CORECTOR

Ilinca ROȘCA

Coperta I. Participanți la săptămîna poeziei basarabene în Franța: I. Hadârcă, A. Rusu, M. Cimpoi, A. Bantoș, V. Rusu, Gr. Vieru, Iu. Filip și V. Romanciuc.

Coperta IV. Paris. Mihai Eminescu (sculptură de Ion Vlad); În fața monumentului poetului; "Sărutul" lui C. Brîncuși; Valeriu Rusu inaugurînd întîlnirea de la Centrul Cultural Român din Paris; Doi harnici lucrători pe ogorul limbii române: Grigore Vieru și Valeriu Rusu; Masă rotundă la Universitatea Provence; Sărbătoare cîmpenească lîngă moara lui Alphonse Daudet. În centru – un fost student al lui V. Rusu, traducător din M. Sorescu și Gr. Vieru; Marea Mediterană la Bandol; Apus de soare văzut prin arcada Arcului de Triumf; Palatul Louvre; Poduri pe Sena.

Fotografii coperte și interior: Alexandru BANTOȘ.

Revista mai este ilustrată cu imagini
de Iulian FILIP și Ion HADÂRCĂ.

Com. nr. 9366
Concernul PRESA

**Articolele publicate în revistă reflectă punctul de vedere al
semnatarului, care nu coincide neapărat cu cel al redacției**

SUMAR

ARGUMENT

Alexandru BANTOȘ. Acasă și în lume
5

FRANȚA SUFLETULUI NOSTRU

Vasile ROMANCIUC. O săptămână în Franța (Note fugare, 4-11 mai 1999); Doină la Marsilia

6

Ana BANTOȘ. Provence – mon amour

10

Grigore VIERU. Parisul și Dăbulenii

12

Valeriu RUSU. Crîmpeie dintr-o viață zbuciumată... (Memorii); Scrisoare tatei

13

"Pe pămîntul dulce al Basarabiei..."

18

Puncte de reper. Corespondență: Valeriu Rusu – Jacques Chirac

20

ÎNȚÎLNIRI. DIALOGURI. PROIECTE

Ion ANDREIȚĂ. La Paris, cu poeți basarabeni

22

Poezia, simbol al fraternității, al solidarității și al demnității. Aspecte de la întîlnirea ce a avut loc la Centrul Cultural Român din Paris

23

Să extindem zonele de colaborare. Lansarea volumului *Echos poétiques de Bessarabie (Moldavie)* la Universitatea Provence

26

SCURT POPAS ISTORIC

Valeriu RUSU. Provența, în perspectiva celor 3 simboluri M: Maillane, Mistral, Mirëio.

29

Jean-Claude BOUVIER. Renaissance d'une langue romane: la langue d'oc

34

CONFLUENȚE

Constantin MĂLINAȘ. Premiul de la Montpellier

40

Lavinia-Simona VLADUȚI. Iradiieri ale influenței franceze asupra poeziei lui Vasile Alecsandri

50

ÎNȚÎLNIRI. DIALOGURI. PROIECTE

Iulian FILIP. Uniți sub cerul Provenței. Masă rotundă în curtea Universității Provence

54

Aurelia RUSU. L'antidote. Din alocuțiunea rostită la Primăria din Bagnol

59

Schimb util de păreri. Impresii ale studenților de la Universitatea Provence

62

Succes indiscutabil. Dialog cu dna prof. Elena Toma, Universitatea Provence

63

O întîlnire de neuitat. Confesiunea dnei Monica Dumitrașcu

64

ANTOLOGIA "L.R."

Ana BANTOȘ. "Cel mai frumos limbaj universal"

65

Grigore VIERU. L'image de maman; Dans ta langue; Le ciel tout entier; Abécédair; Avec la vie, avec la nostalgie

67

Ion ANDREIȚĂ. La solitude du poète

69

Vasile ROMANCIUC. Les Andabates; Ne te fâche pas; Contexte; La liberté du mat; Fausse étoile; Les voleurs d'escargots

70

Ion HADÂRCĂ. I. Tu est festive...; XII. Les années

72

Iulian FILIP. Dans un dictionnaire de relations élémentaires; Dialogue avec la colline; Fleur dans la main de maman; La danse des timides

73

Alexandre MARQUE. Pagini de mai; Păsările care cîntă noaptea; "Mîine rîu-rîulețule mic..."

74

Tania MENDEZ. Le revers de la vie;
La mer: mon ennemi jure; L'importance de mes amies

75

Cătălin BORDEIANU. Notre Dame,
Langue Roumaine; Canon à l'Etoile
d'Eminescu

77

MONUMENTE

Turnul Eiffel; Arcul de Triumf;
Catedrala Notre-Dame; Palatul Papal
din Avignon; Palatul Louvre

78

ÎNȚÎLNIRI. DIALOGURI. PROIECTE

Există șansa comunicării depline.
Masă rotundă la Paris

83

Apelul Consiliului Director al
Asociației Internaționale "Ginta
Latină"

84

MARI ROMÂNI LA PARIS

"Originea muzicii este divină." Dialog:
Luminița DUMBRĂVEANU – Gheor-
ghe ZĂMFIR

87

CONFLUENȚE

Mircea MUTHU. Henri Jacquier în
ipostază de traducător

93

Valeriu RUSU. Un récit digne d'un
lecteur aristocratique, moderne:
Măria Nichifor, par Tudor Arghezi

98

Tudor ARGHEZI. Măria Nichifor (în
română și în franceză)

105

Anatol LENȚA. Posibilitățile cuvîntului
și dimensiunile textului la Marcel
Proust. Pe marginea monografiei
Elenei Prus **Poetica modalității la
Proust**, Chișinău, 1998

109

Pavel BALMUȘ. Carte în limba
franceză cu un capitol despre noi; **La
Russie et les peuples allogènes**,
par Inorodetz, XVI. *Les Roumains de
Bessarabie*

112

Leo BORDEIANU. "Veghind al limbii
vechi hotar"

119

PUBLICITATE

120

DRAGI CITITORI,

revista "Limba Română", care din anul 1999 apare lunar;
revista "Limba Română", care abordează un spectru larg de
probleme de limbă, literatură, cultură etc.;
revista "Limba Română" în al cărei obiectiv intră realizările
intelectualilor de pe ambele maluri ale Prutului și din diasporă –

**nr. 12, 1999, de exemplu, va conține
o amplă prezentare
a vieții literare și cultural-artistice
din județul Călărași, România –**

vă invită la lectură și colaborare. Abonamentele pot fi contractate,
începînd cu orice număr al ei.

Prețul unui abonament lunar este de 4 lei (pentru pensionari, studenți și
invalizi – 3,5 lei).

ABONAȚI-VĂ LA REVISTA "LIMBA ROMÂNĂ"!

ACASĂ ȘI ÎN LUME

Inutile și chiar ofensatoare, discuțiile despre intrarea noastră în rîndul țărilor civilizate alunecă în ridicol din mai multe motive. Unul dintre acestea, principal, este lipsa acțiunilor concrete și de durată, în măsură să justifice statutul nostru de reprezentanți legitimi ai bătrînelui continent. Regretabil, dar deocamdată nu avem încă o strategie națională de racordare la standardele occidentale. Cine și cînd va elabora și va pune în aplicare un mecanism avînd drept scop primordial promovarea în lume a patrimoniului autohton și înlesnirea asimilării de către noi a valorilor străine? Continuăm să fim neglijăți de către convivii noștri europeni pentru că nu avem dorința și nici curajul de a urma exemplul altor țări sau cel puțin de a folosi experiența conaționalilor, apreciați oameni de știință și de cultură în apus și care ar putea modifica în bine imaginea noastră. În context, un exemplu aparte îl constituie profesorul Valeriu Rusu. Aflat de doisprezece ani la Universitatea Provence din Aix-en Provence, Franța, Domnia sa continuă să trăiască cu gîndul și fapta acasă, la Patria sa spirituală. A plecat din Țară în căutarea unui alt destin, înfruntînd o realitate pe care nu a mai putut-o suporta și a cucerit, în solitudine, libertatea de a fi Om, de a rămîne demn și drept în fața sa și în fața adevărului. Departe de ai săi, Valeriu Rusu își vede neabătut de drum, sfidînd cu luciditate indiferența, aroganța, lașitatea, îngîmfarea unora dintre compatrioți (e considerat specialist cu renume în Franța, și e "uitat" de către veleitarii bucureșteni). A învățat cu răbdare și pe cont propriu ce înseamnă să muncești și să învingi disperarea și singurătatea. A continuat să creadă într-o lume mai dreaptă, avînd certitudinea că doar faptele pot da sens existenței. Mii de studenți din Franța, dar și din alte țări, pe parcursul mai multor decenii, îi frecventează prelegerile de "limbă, literatură și civilizație românească". Cu concursul învățăcelilor săi, Valeriu Rusu a tradus întinse și importante pagini de literatură românească adunate în volumele: **Eloge du village roumain** ("Editions de l'Aube", 1990), **Mihai Eminescu (antologie de la création)**, (Publications de l'Université de Provence, 1990), **Dialogue culturel Paris-Bucarest. Lettres d'A. Rosetti adressées à Tache Papahagi** (Editions Louis-Jean, 1995), **Echos poétique de Bessarabie** (Editura "Știința", Chișinău, 1998). La Chișinău i-au fost traduse (din franceză) două manuale de limba română pentru alolingvi (**Limba română. Limbă, literatură, civilizație** și **Limba română. Cuvinte și imagini**), iar anul trecut, după proiectul cunoscutului om de știință, Primăria Municipiului Chișinău a inaugurat **Casa Limbii Române** și, tot în capitala Basarabiei, din inițiativa și cu susținerea familiei Rusu, e în proces de elaborare un centru **Eminescu**. Pe masa de lucru a directorului Departamentului de Lingvistică Comparată a Limbilor Romanice și Română de la prestigioasa Universitate franceză, ales recent în această funcție pentru un al doilea termen consecutiv, se află tradusă, integral, **Țiganiada** de Ioan Budai-Deleanu. Remarcăm: tot ce a făcut și face Valeriu Rusu acasă și în lume pentru cultura noastră e un gest care ar trebui să suscite mai mult "interes" din partea autorităților de resort ale celor două țări românești, pentru că Valeriu Rusu nu are sprijinul cuvenit și pe potriva efortului său dezinteresat de a sluji cauza națională.

... Acest număr de revistă găzduiește o neobișnuită, dar necesară retrospectivă paralelă: una reconstituind aspecte ale *Săptămîinii poeziei românești basarabene* ce a avut loc în Franța la începutul lunii mai, curent, și alta – crîmpeie mai vechi și mai recente din viața neobositului nostru compatriot. Sînt pagini despre și pentru fratele Valeriu. Plecat în lume și mereu acasă.

Alexandru BANTOȘ

Vasile ROMANCIUC

O SĂPTĂMÎNĂ ÎN FRANȚA

(Note fugare, 4-11 mai 1999)

4 mai. Nici chiar acum, cînd — după trei ore de zbor — am aterizat la Paris (Aeroportul "Charles de Gaulle"), nu-mi vine să cred: sîntem în Franța?! Sînt convins că visul secret al oricărui intelectual, din orice parte a lumii, este să vadă Parisul, Franța, magnifica țară care a dat umanității atîtea nume ilustre... Franța este — atît în limbajul colorat și plin de farmec al unor secole trecute, dar neuitate, cît și în limbajul computerizat al acestui sfîrșit de mileniu — o "regină", ale cărei "doamne de onoare" sînt Cultura, Arta, Literatura, Știința...

La aeroport, o emoționantă întîlnire cu ambasadorul Republicii Moldova în Franța, dl Mihai Popov, cu dna Maria Bieșu, care urma să se întoarcă la Chișinău cu avionul nostru. Peste numai cîteva minute, ne reîntîlnim cu

vechii și dragii noștri prieteni, dl profesor Valeriu Rusu, dna Aurelia Rusu, grație cărora avem norocul să vedem Franța...

Recital de poezie la Ambasada României din Paris, Salonul de Aur. Participă întreaga noastră "echipă": acad. Mihai Cimpoi, poeții Iulian Filip, Ion Hadârcă, Grigore Vieru și subsemnatul, criticul literar Ana Bantoș, redactorul-șef al revistei "Limba Română" Alexandru Bantoș. Moderator — dl Valeriu Rusu. Se vorbește doar în română — francezii care ne-au onorat cu prezența ne cunosc bine limba. Mulți români din Basarabia, din București, Iași... Ne-am întîlnit aici cu poeta Lucreția Bărlădeanu, colega noastră, stabilită la Paris. Dl Grigore Covic, despărțit de multă vreme de meleagurile noastre, a venit să-și revadă consăteanul... pe poetul Grigore Vieru... Nu s-au mai întîlnit de pe cînd erau copii...

M-am bucurat mult să aud cuvinte frumoase la adresa pictoriței Natalia Bichir, pe care, cu regret, n-o cunosc personal, dar ale cărei lucrări, într-o expoziție de la Chișinău, m-au impresionat în mod deosebit. Nu e greu de presupus ce înseamnă pentru un pictor să se impună la Paris...

5 mai. Dimineața, după o noapte de mers cu trenul, ajungem la

"...Visul secret al oricărui intelectual, din orice parte a lumii, este să vadă Parisul."

Vasile ROMANCIUC

DOINĂ LA MARSILIA

*Distinsului cărturar,
omului drag,
Valeriu RUSU*

aproape de cer, Provența...
o iubește Providența
și
inima îi bate-așa:
*lou soulèu me fai canta**
dar
la Marsilia, -ntr-o stea,
mă uit și-mi văd țara mea
eu
am o rană-n suflet, rana
mare-i cît MediteRana
și
și pe Marea Rană dorul
dorul e navigatorul
el
purțîndu-și corabia
tot spre Basarabia
tot
spre Provența românească –
Providența s-o iubească
și
inima să-i bată-așa:
lou soulèu me fai canta!

*mai 1999
Marsilia – Chișinău*

* Din provensală: *Soarele mă face să cînt.*

Marsilia, "portul cel mai însemnat al Franței și chiar al doilea oraș după Paris", precum scria încă Vasile Alecsandri. Aici poți vedea "costiumuri din toate țările" și poți auzi "toate limbile de pe fața pământului".

În aproximativ o jumătate de oră, cu un superb microbuz, la volanul căruia este... dl profesor Valeriu Rusu, ajungem la Aix-en-Provence, un oraș frumos, cu vechi tradiții culturale, spirituale (Catedrala — din sec. al XI-lea; aici s-a născut marele pictor Paul Cézanne; aici au studiat dreptul Emile Zola, poetul Frédéric Mistral, întemeietorul mișcării "felibrilor", prieten al lui Vasile Alecsandri ș.a.).

Ora 15⁰⁰. Serată de poezie la Facultatea de Litere din Aix-en-Provence. Studenți francezi (mulți dintre ei — traducători în volumul *Ecouri poetice din Basarabia*), rectorul Universității Provence, profesori, doctoranzi (din Basarabia și din Țară)... O întâlnire de neuitat care — lucru mai puțin obișnuit pe aici — a durat ... cinci ore! Tinerii noștri prieteni francezi m-au impresionat mult: frumoși, sensibili, culti, talentați, cu bun-simț. Ne-am înțeles foarte bine: când în română, când în franceză, când în "româno-franceză". "Ai noștri tineri" în Franța nu mai sint, constat cu bucurie, cei din cunoscuta poezie a lui Eminescu. Ei muncesc mult, învață serios, în speranța că, întorcându-se acasă, efortul lor va fi apreciat. Tinerii noștri, acei care știu ce au de făcut cu timpul lor în Franța, nu au nici un fel de complexe în fața Occidentului.

Sper că ei vor contribui în mod decisiv la integrarea noastră în Europa.

6 mai. Orașelul Bandol, minunat. Situat pe țărmul Mării Mediterane. Palmieri, platani, stațiune balneară, un du-te-vino neîntrerupt. În drum spre Bandol — încântați de frumusețea locurilor. Plantații de viță-de-vie, multe, bine îngrijite, ca la noi, în Basarabia.

Ora 18⁰⁰. Centrul Cultural Bandol. Doamna Aurelia Rusu, distins eminescolog, ține o conferință despre marele nostru poet. Vorbește interesant, francezii o ascultă cu multă atenție. Mihai Cimpoi — profund, scriitor ca de obicei (literatura română, "una și nedespărțită", literatura română din Basarabia). Grigore Vieru: *Nu*

am, moarte, cu tine nimic... Ion Hădărcă — un proaspăt poem "bandolier". Iulian Filip — versuri din *Ecouri...* Ana Bantoș: poeți, poezie, generații, valori. Ana este "frânzuoaica" noastră — la toate întâlnirile a vorbit în limba gazdelor...

Și aici, la Bandol, ne-am convins încă o dată cât de mult sînt iubiți și apreciați de către studenți, profesori, de către toți acei care au norocul să-i cunoască, dl Valeriu Rusu și dna Aurelia Rusu, intelectuali remarcabili, oameni de omenie... Grație Domniilor lor, cultura românească, arta românească, literatura română au tot mai mulți prieteni și admiratori în Provence, în Franța...

Cinăm la un restaurant, aproape de Centrul Cultural — un fel de "casă mare", pînă și chelnerițele, foarte amabile, seamănă mult cu frumoasele noastre românce.

7 mai. Serată literară la Galeria de Tapiserie din Aix-en-Provence. Lumea, vorba dlui Rusu, "nu se dădea dusă acasă". Întrebări, răspunsuri, întrebări, răspunsuri, dialog sincer, deschis, emoționant.

Am făcut cunoștință cu o basarabeancă "nouă", Nătălița, o domnișoară inteligentă care, aici, în Franța, studiază... chineza. Sînt prezenți și dragii noștri orheieni, Sergiu și Mariana Crăciun, pe care i-am cunoscut în chiar prima zi a sosirii noastre la Aix. Au o dulceață de fetiță, Andreea — încă n-a împlinit nici doi anișori, dar, vorba mamei (cînd vede un copil care-i place mult), "te vinde și te cumpără cum vrea".

8 mai. Pe la trei și ceva după miezul nopții, m-am trezit speriat dintr-un vis care nu m-a mai lăsat în pace toată ziua. Se făcea că mama, mică de tot, ca un copil, stătea ghemuită jos, lîngă o poartă mare și, disperată, le striga tuturor: "Nu intrați, nu intrați, acolo e întuneric!" M-am apropiat pe neobservate de ea și am sărutat-o. "Ai venit!" mi-a zis bucurată. "Stau aici și te aștept să-ți spun să nu treci prin poarta asta... o vezi?" Dar poarta nu mai era, dispăruse. Dispăruseră și toți ceilalți, eram doar noi, eu și mama, și plîngeam amîndoi... Oare ce e acasă, la Bădrăgi?

Astăzi, zi "liberă". Mergem,

împreună cu soții Rusu la un magazin, la cîțiva kilometri de Aix-en-Provence. Magazinul — plin, pungile noastre — goale.

În drum spre Marsilia, în microbuz, sînt "vecin" cu Ion Hadărcă. Ion îmi vorbește inspirat despre Cézanne, despre acest mare "filozof al culorii" (sintagma îi aparține).

La întoarcere, aproape de vila "noastră", Anei Bantoș "îi surîde norocul" — găsește... 10 lei! Să găsești bani de-ai noștri în Franța... e ceva! "Misterul" însă n-a fost de lungă durată — seara, tîrziu, aflăm că pe acolo se plimbase Grigore Vieru... Ana face o precizare: "Ceea ce pierd poezii, găsesc... criticii".

9 mai. Am vizitat satul (de fapt, un adevărat oraș) Maillane. Aici, în 1830, s-a născut Frédéric Mistral. "N-am avut niciodată altă ambiție, scria poetul, decît aceea de a salva de la pieire propria mea limbă provençală și de a-mi glorifica neamul cu ajutorul artei poetice". În 1882, Mistral se întâlnește cu Alecsandri care, la Fortcalquier și Gap, este sărbătorit ca poet al latinității. Pe monumentul poetului (curtea casei-muzeu) sînt "scrise" cuvintele: "Lou souleu me fai canta" (din provençală: "Soarele mă face să cînt").

Unul din indicatoarele rutiere din Maillane "ne spune" că e destul de aproape orașul Die, unde s-a aflat cîte ceva despre noi prin Teatrul "Eugène Ionesco", prin colegii noștri Leo Butnaru, Irina Nechit, Emilian Galaicu-Păun, Larisa Turea ș.a.

Iulian îmi spune un frumos cãtren care "i-a venit" chiar aici, la baștina lui Mistral.

Mergem mai departe. Orașul Arles — vestigiile romane (amfiteatrul cu 20.000 de locuri, ruinele palatului lui Constantin). Orașul Avignon — Palatul Papilor, sec. al XIV-lea.

Peisajul Provenței — extraordinar! Munți de o rară frumusețe: munți-cetăți, munți-sanctuare... Salcîmi, mări de salcîmi înfloriți. Livezi de măsline. Plantații de viță-de-vie. Drumuri străjuite de bambuși foșnitori. Și levănțica, de o culoare deosebit de frumoasă aici! Primul și cel mai important "profesor" de coloristică al lui Cézanne a fost, cu certitudine, Provența...

10 mai. Dimineata, am sosit cu trenul la Paris. Dacă pe data de 4 mai am avut la dispoziție doar o jumătate de zi pentru a vedea cîte ceva în capitală (o plimbare de cîteva ore, pe jos, de-a lungul Senei), astăzi, din nou cu sprijinul generos al Ambasadei, am reușit mai multe: Montmartre, Biserica Sacré-Coeur, Cimitirul Montparnasse (mormintele lui Ionesco și Brîncuși), monumentul lui Eminescu pe Rue des Écoles (un monument care trebuie "citit"). Cîteva ore în Louvre: Botticelli, Tiziano, Rafael, Leonardo da Vinci (în sfîrșit — "Gioconda")... "Afrodita" (statuie descoperită în 1820 pe insula grecească Milo, de aici — "Venus din Milo").

La ieșirea din Louvre — un tablou irepetabil: soarele apunînd exact în centrul Arcului de Triumf (Iulian și Alexandru au fotografiat acest apus de soare; dacă au reușit, trebuie să fie ceva deosebit de frumos). Parizienii susțin că neobișnuitul apus de soare va putea fi văzut din nou doar peste cîteva decenii. Nu știu dacă e adevărat sau ba, dar cred — pentru că e frumos. Am avut ciudata senzație că este o pictură celebră pe care cineva, nevăzut de nimeni, a scos-o din Louvre...

11 mai. Ultima noastră zi în Franța. La Paris, plouă. Pînă la plecare mai avem ceva timp, facem o scurtă plimbare prin ploaie, două ore — Arcul de Triumf, Champs-Élysées. Apoi, revenim după "buclucuri" la Ambasadă, pe Rue de Sfax... Apoi, aeroportul "Charles de Gaulle"... Apoi, ne despărțim de dnii Mihai Popov, Constantin Ciobanu, Emil Druc, Marcel Butnaru — ne vom aminti cu drag de clipele "pariziene" petrecute împreună...

În toate zilele acestea, am repetat de nenumărate ori, în gînd, celebrele cuvinte ale lui Victor Hugo: "Măreția unui popor nu se măsoară prin numărul cetățenilor, după cum măreția unui om nu se măsoară prin înălțimea sa. Unica măsură este cantitatea de inteligență și cantitatea de virtute..." Nu am o explicație, dar cred că lucrul acesta poate fi simțit și înțeles mai profund anume în Franța...

Ana BANTOȘ
Chișinău

PROVENCE – MON AMOUR

Zbaterea basarabeanului Valeriu Rusu pentru a face posibilă comunicarea între cultura românească, inclusiv cea din Basarabia, și cultura franceză prin intermediul unor tineri studioși, deschiși și receptivi la asemenea inițiative, este un act de mare dăruire și curaj ce nu încapă în superlativale limbii române și nici în ale celei franceze. Abia la Paris conștientizezi ce înseamnă să vii dintr-o margine de fost imperiu sovietic, ermetizat pentru tot ce include noțiunea de Occident, și pătrunzi semnificația gestului plin de generozitate al unui Valeriu Rusu, care și-a asumat responsabilități deloc ușoare. Am sesizat acest lucru fiind martoră la vibrațiile sale interioare pe parcursul zilelor cît am fost la Universitatea Provence, cînd ne însoțea pretutindeni, aflat parcă într-un zbor ușor de pasăre căreia nici să-i pese de toate cîte le-a avut de înfruntat într-o viață zbu-ciumată de om, în care au încăput refugiul în propria sa țară, iar apoi, în patria sa adoptivă, Franța, ani lungi și grei de închidere în sine, cînd nu știa

nimic despre soția sa Aurelia și fiica Romanița rămase la București, pierderea părinților și a fratelui, bucuria amară a revenirii (după 50 de ani!) la locurile natale de pe malul Nistrului. Din toți patru cîți au plecat în lumea largă siliți de împrejurări, a rămas singurul care a avut șansa de a-și revedea satul copilăriei... Iar o bucurie dacă nu o poți împărți cu cei care ar trăi-o cu aceeași intensitate, este greu de suportat. Poate că vocația de a aduce bucurii altora acoperă cel puțin parțial golul lăsat de pierderile irecuperabile.

Gîndeam astfel în timpul cît am călătorit pe drumurile pitorești ale Provenței în mașina condusă de dragul nostru prieten, alături de care s-a aflat mereu doamna Aurelia Rusu. La Avignon, pe o terasă din preajma Palatului Papal, domnul Rusu cu ochii înlăcrimați și-a amintit de o vorbă rostită de fratele său cu ani în urmă pe aceeași terasă: "Valeriu, mai pune-mi o bere că ți-o plătesc înzecit cînd vii în România". Și a adăugat: "E așa de frumos aici!". Legătura cu anumite locuri și civilizații poate fi consolidată și prin asemenea "detalii" de ordin afectiv. Și mai cred că amintirile comune din Provența ne fac și pe noi părtași ai dramaticului destin al intelectualului român aruncat în valurile istoriei. În accepția domnului Valeriu Rusu, rostul intelectualului e "de a face cîte puțin din binele pe care îl putem face fiecare dintre noi la locul unde ne aflăm, nu cu ură sau cu răutate și cu pizmă, ci cu

"...amintirile comune din Provența ne fac și pe noi părtași ai dramaticului destin al intelectualului român aruncat în valurile istoriei."

dorința de a înmulți binele, și lucrurile se vor mișca din loc”.

E știut: spiritul francez a influențat îndelung cultura românească, așa încât intelectualul român s-a simțit în elementul său în spațiul spiritual al lui Victor Hugo și Mallarmé. Valeriu Rusu a încercat să inverseze situația, oferindu-le mai multor tineri posibilitatea de a trăi în extremitatea estică a latinității. Dovadă că ei s-au simțit bine în spațiul limbii române stau traduceri din antologia **Ecouri poetice din Basarabia (Moldova)**. La întâlnirile de la Aix subliniam că poeții basarabeni sînt niște oameni fericiți pentru că au avut șansa să fie traduși în limba franceză, dar și pentru că au fost mereu împreună cu poporul pentru care au scris cărți și care îi consideră purtătorii cei mai demni ai conștiinței naționale. Or, această corelație dintre scriitori și cititori, mai puțin cunoscută în Occident, a fost și mai este necesară la noi. Astăzi în Franța literatura, în general, și poezia, în special, are un statut care diferă mult de cel din estul Europei, unde, deocamdată, comunicarea dintre autori și cititori e mai vie și ține de ceea ce Ortega y Gasset numea “normă internă” exprimînd o anumită organizare a libertății.

Francezii și-au făcut o normă interioară din cultivarea respectului față de propriile valori și impunerea lor acasă și în lume. Grupul nostru a cunoscut simplitatea și curătenia deosebită, de sărbătoare, dar nu festivă, a comunei Maillane într-o zi de duminică. În preajma bisericii în care a fost botezat Mistral, aerul limpede al dimineții vibra doar de dangătul de clopot anunțînd derularea obișnuită a serviciului divin. Un dangăt similar, poate, cu cel care a făcut să freacă și sufletul lui Mistral. În pofida ritmurilor grăbite pe care ni le impunea programul stabilit: parcurgerea drumului spre Arle și Avignon – exact traseul spiritual al creației mistraliene – am fost pentru o clipă, o clipă de veșnicie, contaminată de liniștea ce domnea la acea oră în casa cu interioare fidele stilului local, în preajma inspiratului monument din curte, reprezentîndu-l pe poet, și la mormîntul lui din cimitirul satului. Toate păreau înnobilate de prezența spiritului unui intelectual legat pe veci de locurile natale. “N-am avut niciodată altă ambiție decît aceea de a salva de la pieire propria mea limbă provansală și de a-mi

glorifica neamul cu ajutorul artei poetice”. Aceste cuvinte însoțind refuzul locului oferit în Academia Franceză, exprimă pe deplin destinul artistic al lui Mistral. Tripticul de poeme epice *Mirèio* (1859), *Calendau* (1867) și *Lou Pucòmo d’ou Rose (Poemul Rhônului)* (1895) au fost scrise pentru a salva de la dispariție etnia provansală.

E firesc ca orice pelerin să-și explice legătura sa momentană sau de durată cu locurile vizitate. Noi, evident, coboram cu gîndul la premegătorii noștri remarcabili aflați în relație cu Provența. Șansa reluării acestor legături culturale, a lichidării unui vid imens în comunicarea noastră cu Occidentul este ilustrată prin exemplul lui Valeriu Rusu care a favorizat descinderea noastră în patria lui Mistral, marcată de frumusețea Alpilor, de coloristica de o finețe inimitabilă, de peisajul cu solul roșiat, acoperit de verdele discret “înmuat” în nuanțe de mov, roz și galben.

Seara de poezie de la Centrul Cultural Român din Paris, lansarea antologiei **Ecouri poetice din Basarabia (Moldova)** la Universitatea Provence în prezența unui public numeros, alcătuit din studenți și profesori, înfîlnirea de la Bandol, serata de la Muzeul Tapiseriei, urmată de recepția oferită de Primăria din Aix, înfîlnirile memorabile de la Ambasada Republicii Moldova în Franța, eforturile domnului ambasador Mihai Popov și a colaboratorilor săi de a face sejurul nostru la Paris cît mai agreabil, ne-au apropiat și mai mult de Franța și de civilizația ei.

...Secolele ce s-au perindat peste bogăția imensă a culturii franceze nu au afectat spiritul ei mereu tînăr. Această calitate am descoperit-o vizitînd noile și vechile monumente de artă din Paris, Aix, Marsilia, Arle, Avignon, Bandol. Îl purtau arborat în privire, semnificînd parcă zborul sufletului francez spre viitor, toți francezii pe care i-am cunoscut în vizita noastră.

Noi, basarabeni, ne-am regăsit în acest spirit tineresc datorită Aureliei și lui Valeriu Rusu.

Grigore VIERU

PARISUL ȘI DĂBULENII

Am avut norocul să vizitez Franța de câteva ori. Cred că am văzut aproape totul ce merită să fie văzut în această țară de o civilizație complexă.

Am întâlnit mulți români stabiliți în diverse orașe franceze. Mai ales, la Paris. Scriitori, savanți, preoți. Am stat de vorbă cu unii preoți care duminica slujesc în Biserica pe Dumnezeu, iar restul săptămânii – pe cutare sau cutare patron, pentru a-și câștiga existența. Și când te gîndești că-l puteau sluji pe Dumnezeu în Bucovina sau în Transilvania, aflați acolo în munți mai aproape de El și nesiliți să slujească și patronii!...

Am întâlnit teatre românești venite din Țară la Paris. Teatre care nu mai vor să meargă la Dăbuleonii oltenești, bunăoară, – ținesc numai Parisul. La Paris, însă, cei mai mulți spectatori care vin să vadă pe artiștii români sînt tot din Dăbuleonii. Dar stabiliți la Paris. Avem, este adevărat, un teatru excepțional. Dar, în stilul românesc cunoscut, se exagerează totuși succesele noastre peste hotare. Așa cum exagerate sînt și elogiile

aduse unor cărți românești apărute în traducere peste hotarele Țării. Potrivit unor cronici literare sau emisiuni televizate, ai impresia că întreaga Franța stă la rînd după cărțile noastre.

Am admirat întotdeauna românii din diasporă care, fără să se bată cu pumnul în piept, dau strălucire nouă și înalță numele Țării în care s-au născut și s-au instruit. Bunăoară, George Paladi din America sau Eugen Coșeriu din Germania. Ca să vorbim de numai doi români aflați în viață.

În mai a. c. la Universitatea din Aix-en-Provence am cunoscut un român excepțional: Valeriu Rusu, născut în Basarabia. În cadrul Departamentului Lingvistică Comparată a Limbilor Romanice și Română pe care îl conduce, strălucitul profesor și minunatul savant învață pe studenții francezi limba română. Mi s-au jilăvit ochii auzind pe tinerii de care se ocupă vorbind românește.

Mi-e dor de Aix-en-Provence și de Marsilia, pentru că acolo viețuiesc doi minunați români: Valeriu Rusu și doamna Aurelia Rusu, un valoros exeget.

P.S. Bineînțeles că nu pot să uit lacrimile consăteanului meu, Grigore Covic, stabilit și el în Franța, pe care nu l-am văzut din copilărie. Mi-a spus că este omenit de țara lui Hugo, dar îi este dor de colbul drumurilor Pereritei noastre. Lacrima este universală, dar pretutindeni în lume ea strălucește în ochiul românului într-un mod cu totul aparte.

Paris. Vedere de pe Sena.

Valeriu RUSU

CRÎMPEIE DINTR-O VIAȚĂ ZBUCIUMATĂ... (MEMORII)

... Obțin o bursă de 3 luni de la Academia Română, cu sprijinul prof. Jean Ségué, de la Toulouse, pentru a merge în acest oraș (avea asistenți pe Jacques Allières și Ravier Xavier).

56, rue du Taur: l'Institut d'Etudes Méridionales. Ce ambianță, ce generozitate din partea gazdelor! Am avut șansa să cunosc, dintre dialectologii francezi, pe J. Ségué, Monseigneur Pierre Cardette, Robert Lorient (de la Dijon, locuind, cu Doamna sa, la Paris, 15, rue Madame), Louis Michel (Montpellier), apoi Allières, Xavier Ravier, Tuailon, Bouvier, Taverdet, Marie-Rose Aurembou-Simoni, Claude Deparis etc.

1971-1974, lector, apoi maître de conférences associé la Université Provence, Aix-en-Provence... Cu dificultăți, la început, dar apoi cu bune rezultate: Romanița (fiica autorului – n.red.) devine bilingvă, vorbind franceza cu accent meridional (Ecole maternelle Campura, Ecole Grassi), Aurelia (soția autorului – n.red.), susține, în 1974, doctoratul, la Universitatea "Paul Valéry" din Montpellier, cu teza *Convergences rustiques chez Giono et Sadoveanu...*

În 1973, l-am invitat pe Vadim (fratele lui V. Rusu – n.red.) cu soața, au venit; în drum spre Avignon, s-a oprit să vadă, să pipăie vița asta "așa de chinuită" (felul de a tăia vița în Provența). Am luat o bere lângă Palatul Papilor, pe o terasă; "Mai dă, Lerule, o bere, e așa de frumos aici, să stai și să privești! Ți-oi plăti eu înzecit în România!"

Reîntoarcere în țară, în 1974, cu ambiția de a lucra... De ce oare n-am ascultat ultima rugămintă, a acestui boț de femeie, atât de franțuzoaică și atât de sensibilă, cu un suflet imens,

Colette Steiner; a venit cu o sticlă de Gigondas, în ziua plecării: "Nu plecați, rămâneți, de ce plecați?!" Și! la câteva luni după plecarea noastră, o scrisoare a fratelui ei ne anunța că Colette ne părăsise... de... bună voie!!

Romanița intră la Liceul "Sfântul Sava", printre primii, cu brio; intră printre primii zece la Institutul de Arhitectură "Ion Mincu", din primul foc... Îți aduci aminte, Romy, cât am așteptat să vedem rezultatele, până la 12⁰⁰ noaptea, și apoi... Capșa ne-a chemat, nu înainte de a da telefon lui Matrosenko, frumosul profesor de matematică.

Aurelia, volumele Eminescu, lungile după amiezi, după cele 8 ore de serviciu, până la 9 seara, în ambianța fascinantă a manuscriselor eminesciene, la Biblioteca Academiei, (4 martie 1977): cutremurul. Eu cu Romanița așteptam ca Aurelia să vină de la Bibliotecă, să mîncăm... stam, așteptînd, și ascultam pe Fernandel citind "Lettres de mon moulin" de Alphonse Daudet. Reli vine, în fine, pe la 9⁰⁰ seara, începe să curețe niște scrumbii, toți trei în bucătărie, cînd dintr-o dată începe cutremurul. Am crezut că e bombardament atomic. Defilarea, noaptea, printre ruine, cadavre, incendii, borfași, a centrului, apoi pe Calea Moșilor, pînă la casa părinților; dormeau, nu știau nimic de dezastrul din oraș... câteva luni am stat la ei, blocul nostru era complet dărăpanat, ca și apartamentul; a trebuit totul refăcut.

Eu, bătîndu-mă cu noua "administratie": Centrul de fonetică și dialectologie, cu Institutul de folclor și Centrul creației populare (ce amalgam) s-au unit, trecînd la Consiliul Culturii și Educației Socialiste... Miu Dobrescu, Suzana Gîdea, miniștri. Vai, cât de adevărat este că trebuie să ai teamă nu de Ministrul Culturii ci de cultura Ministrului! Incompetenți și duri!

Încerc să solicit sprijin la Consiliul Național pentru Știință și Tehnologie (CNST)... I. Ursu, aparent amabil dar în fond fricos, neputincios, sau toate la un loc. Directorul, după numeroase zvonuri, cu înșelări, mistificări, înscenări, dirijate chiar de Ion Ilișiu, ca Director al Direcției

tutelară din CCES... ne trezim chiar cu el numit Director. Intrus, incompetent, brutal, "uns cu toate alifile"...

Atmosfera din ce în ce mai grea, insuportabilă. Toate demersurile, protestele mele se întorc contra mea. Când după susținerea doctoratului, una dintre colaboratoarele mele, ne-a oferit o cafea, ne-a tăiat o oră de salariu din ziua aceea, la tot sectorul de dialectologie.

După o scurtă dar fulgerătoare boală, – eu eram la Maillane, la a 150-a aniversare de la nașterea lui Mistral, mă întorc cu primul avion, pe 19 septembrie, la 7⁰⁰ dimineața. La Spitalul Cantacuzino – eu și Vadim așteptam la ușă s-o ducem pe mama acasă, nu mai era nimic de făcut pentru salvarea ei. I se făcea o injecție pentru a-i mai alina durerile, pe drum, am auzit doar "Au!", când am deschis ușa salonului, Mama era moartă!

Printre ultimele cuvinte spuse lui

Vadim și mie: "Să aveți grijă de Tatăl vostru!" (Vai cât mă doare acum... când în 6 iulie 1992 Tata a murit singur – Vadim a murit anul trecut, în 29 martie 1991, la ora 2⁰⁰... iar eu, după 5 ani de absență, încă nu pot merge în Țară!).

La ceasul înmormântării lui Vadim, ora 14⁰⁰, miercuri, 2 aprilie, stăteam, plîngînd, cu Rely, în mașină, în curtea Facultății din Aix, sub un pom înflorit; studenții au aflat numai la sfîrșitul orelor, când am spus că acest curs este închinat memoriei Fratelui meu...

La ceasul înmormântării Tatei, marți, 7 iulie, la ora 12⁰⁰, m-am rugat în Catedrala de la Gap, iar de la ora 14⁰⁰ la ora 18⁰⁰ am prezidat Juriul de bacalaureat. Nimeni n-a știut durerea mea...

Căci în 1987, în 8 septembrie – ziua mea de naștere și ziua căsătoriei cu Reli, i-am invitat pe tata, pe Vadim, cu toată familia sa, să sărbătorim cele

SCRISOARE TATEI

Aix-en-Provence, 1/2 aprilie 1991,
ora 2⁰⁰ noaptea, 3/4 aprilie 1991

Dragă Tataie,

Stau și lucrez... citesc tezele studenților mei (peste 1000) francezi, care-mi povestesc ce au auzit de la mine: despre Ștefan cel Mare și Eminescu, Țepeș-Vodă și frumusețea limbii române, despre tezaurul poeziei populare, despre valorile pururi vii ale satului românesc...

Lucrez ca să petrec ultima mea noapte împreună cu Vadim, bunul, prea bunul meu frate, acest Frumos împătimit al Bărăganului, pînă la ultima suflare a vieții lui; o petrec, această noapte, cu inima frîntă, plîngînd de durere și neputință să-mi ajut fratele, măcar să-l văd ultima dată!

Cît am vrut, și eu, și Reli și Romanița, să vină Vadim aici în luna mai, să ne bucurăm frățește și să ne îmbrățișăm bătrînește!...

Căci, iată, anii cu atîta zbucium, uneori cu puțin soare – zîmbetul și blîndețea Dariei (numele mamei lui V. Rusu – n.red.) – au trecut necruțător... și ne apropiem toți de pasul cel mare, spre necunoscut sau spre limanul unde, poate, ne vom reîntîlni cu toții, într-o bună zi, neseparați de oameni răi, de fapte idioate sau de frontiere absurde.

Cum să uităm cu ce efort ai săltat în Școala de agricultură, plecat singur de acasă, dar chinurile refugiului din Basarabia, dar anii teribili de la Speteni, Borănești, Coșereni, de după război, de eforturile supraomenești ca să ne dați la carte, pe Vadim și pe mine, la liceul de faimă "Mihai Viteazul" și apoi la Facultate?

Dar anii grei petrecuți în singurătate, de cînd am pierdut-o pe mama?

Vadim ne-a părăsit tocmai cînd, în sfîrșit, ar fi putut să se bucure, cu noi împreună, mai mult și de lumina acestei vieți!

două evenimente... Pe 9 septembrie plecam la Congresul de dialectologie italiană, la Nicosia, în Sicilia (cu ce greutate am obținut pașaportul, după mai multe refuzuri, proteste și memorii, pentru Romanița, Reli și pentru mine!).

Pe la 11⁰⁰ noaptea Vadim vrea să plece. Eu, fratele său mai mic, i-am strigat atunci și am pus mîna pe mîna lui: "Stai, dacă-ți spun!". M-a privit mirat, aproape speriat, avea fața puțin obosită. Nu știu dacă a înțeles ceva, căci nu mărturisisem nimănui intenția mea, m-a rugat doar atît: "Bine, Lerule, dacă spui tu, mai rămîn. Dar adu să mai bea ceva!".

Iartă-mă, Vadim, pentru brutalitatea gestului... dar voiam să mai stau cu tine o clipă... parcă bănuiam că nu am să te mai văd, dragul, bunul meu Frate! Și nu ți-am spus nimic, căci nu voiam să fii implicat în nici un fel în aventura mea, care avea riscuri, atîtea necunoscute... și care

putea avea consecințe pentru toți ai mei, nu numai, cum a avut, pentru Aurelia și Romanița... Aurelia trimisă, cum am mai spus, ca muncitor necalificat la Depozitul de cărți din Sf. Gheorghe, convocată la Securitatea din Rahovei (celebra!, de unde nu știai nici cînd, nici cum aveai să mai ieși!), ca s-o anunțe că mi s-a făcut dosar de 7 ani de închisoare, pentru că am plecat definitiv din Țară, fără aprobarea lui Iliasă, a Suzanei Gîdea, a lui Ilișiu și a Elenei, Tartorul științei românești! Romanița: după ce a primit nota 10 la diploma de absolvire a Institutului de Arhitectură, cu felicitările Juriului, la 2 săptămîni, din ordinul Ministerului, i s-a schimbat nota în 9: nu putea fata unui "trădător de țară" să fie declarată prima absolventă (major) al Institutului... După evenimentele din decembrie 1989, i s-a recunoscut (Ministru M. Șora, adjunct P. Cornea) nota 10 (așa că Romanița are 3

Am plecat patru răzeși din Niorcani și Sauca, și după aproape 50 de ani, mai sîntem doi, Tu și Eu.

Să fim tari, Tataie, tocmai acum și tocmai de aceea să fim mai tari ca oricînd!

Cît timp mai avem fiecare dintre noi de trăit să dăm celor din jur pînă la ultima picătură din munca, mintea și iubirea noastră! Căci avem urmași care își vor aduce aminte de noi cu plăcere, să sperăm.

Și nu este lucru mai frumos și mai alintător decît această imagine a noastră pe care o lăsăm urmașilor noștri.

Altfel, totul e pămînt... Dar de ce-ți dau eu ție lecții de agronomie?!, tu care pînă și ieri, parcă te zăresc, ai presădit durerea ta în petecul de grădiniță din fața casei din strada Joagărului, acolo unde mîine vor crește trandafiri și roșii, zmeură, caise, și pere, și prune, pentru nepoți și strănepoți.

De mîine fac orice să vin cît mai repede acasă, să plîng pe mormîntul Mamei și al lui Vadim, iar pe tine, dragă Tataie, sper, cu toată puterea sufletului meu, să pot să te îmbrățișez, să te sărut, să te strîng în brațe, să nu mă mai satur privindu-te și ascultîndu-te, să-ți povestesc și eu ce mai e prin lumea mare și să bem un păhărel din vinișorul tău, fără pereche... Acolo, pe banca din fața casei, în lumina blîndă a amurgului, să ne povestim cărările vieții, cu necazurile și bucuriile ei.

Te sărut cu mult dor, Dragul meu Tataie, iar Romanița și Reli te îmbrățișează cu toată dragostea lor... și să știi, dragă Tataie, că poți să te mîndrești cu noi.

Valeriu – Leru

Nota redacției: Fiul nu a mai ajuns să-și vadă părintele! I-a putut auzi doar vocea imprimată pe banda de magnetofon. După ce a ascultat glasul tatălui său venind din Eternitate Valeriu Rusu consemnează în ale sale memorii:

diplome: 10, 9, și iar 10, ultima, definitivă!

Aproape 3 ani, septembrie 1987 – februarie 1990, de separare... ani de neliniște, de grijă, de teroare, spaimă... pentru familia mea de la București, pentru mine, aici în Franța... Singurul lucru care "mă ținea", în acele momente: prietenia unor familii din Aix (Bouvier, Coq, Mercadier, Hazaël-Massieux, Bresson, Gordiani, Pratelli, Chabot, Cottureau, demersurile, nesfârșite, continui la "dreapta" și la "stînga", pînă la cele mai înalte niveluri, pentru ca Aurelia și Romanița să vină în Franța... și munca cu studenții. La 24 decembrie 1989 Serge vine de la Isle sur la Sorgue, să mă invite să petrec Ajunul Crăciunului cu familia lor... Annie și Serge, pe care i-am cunoscut fugitiv, pe la 10⁰⁰ seara, cu oarecare suspiciune, așa de rapid am discutat, au fost singurii care, după un scurt voiaj

la București, mi-au venit cu un "diagnostic" precis despre "starea Uniunii: Aurelia și Romanița!" Ezit, refuz, dar nu rezist prieteniei lui Serge și Annie, a fiului lor Olivier, a părinților lor... prietenie continuată pînă astăzi... a, "le temps des cerises", în livada lor, ca în grădina ursului...

În zilele dintre 20 decembrie și 1 ianuarie, studenții mei erau în permanență în cămăruța din strada Nazareth, în spatele Monoprix-ului; veneau cu mîncare, cu vin de Provența și de aiurea, să comentăm evenimentele, să mă ajute la telefoane (zile și nopți încercam să prind Bucureștiul), făceau de permanență, cînd eu trebuia să plec (eram solicitat de Radio, TV etc.)...

Regăsirea (am mers cu Bernadette și Jean-Claude la Orly), cu Aurelia și Romanița, a fost extraordinară, minunată, dar și bulversantă: eram toți trei, și mai ales Romanița și

Te sărut, Tataie, pe ultimele cuvinte care mi-au rămas de la Tine. Te-am iubit și te iubesc mult, mult de tot. Și ai fost un om brav, pînă la capăt, în acea noapte de 5 spre 6 iulie 1992, cînd singur ai stat, drept și demn, în Fața Nesfîrșitului!

Dumnezeu să te ierte.

Iartă-mă pentru tot ce ți-am greșit și mai ales... pentru acești 5 ani... și mai ales că n-am reușit să te mai văd o dată, să stăm, cum ți-am scris, bătrînește, pe banca din fața casei, să bem un vin din via ta și să povestim de toți și de toate cîte am petrecut în viață.

Și Dumnezeu să vă odihnească în pace, pe Mama, pe Vadim și pe Tine, că ați fost buni, buni, tare buni!

Și în fiecare clipă și în tot ce fac, mi-e gîndul numai la voi... și sper să fiți mulțumiți de mine și parcă vă aud zicîndu-mi:

– Măi baistrucule, stai cuminte! (Mama),

– Hai, măi Pișta, măi Lerule! (Vadim),

– Bine, Lerule, bine băiete! (Matale).

Vă îmbrățișez pe toți trei, dragii mei, pe toți bunicii și străbunicii, de care îmi aduc aminte doar ca prin vis, pămîntul dulce al Basarabiei, pe care sper să-l revăd, în sfîrșit, mîine, liber (voi regreta toată viața că nu am fost cu Vadim să revedem împreună locurile copilăriei)... Nu e fibră a sufletului meu și a trupului meu, fără amintirea voastră dragă, blîndețea voastră, înțelepciunea voastră!

Să ne ajute Dumnezeu, lui Reli și mie, în tot ce mai vrem să facem și, mai ales, Romaniței, nădejdea noastră de tot mai înalt, de tot mai bun și de tot mai frumos.

Valeriu

Aix-en-Provence,
joi, 20 august 1992, ora 17,30

Aurelia, atât de marcați de acest hău de aproape 3 ani, impus de un Nebun, dar și de atîția slugoi, mai răi, cîteodată, chiar decît dictatorul.

Cu Tata și Vadim am vorbit de mai multe ori la telefon, mai ales cînd știam că se află toți la Vadim (de ziua decembriștilor, 13 decembrie, ziua lui Vadim; Tata, 5 decembrie, Cristi, fiul lui cel mai mare, 19 decembrie). Vadim începea așa: "Ce faci, măi Lerule, cînd vii?", iar Tata: "Hai noroc, băiete!"

O scrisoare și o casetă (înregistrată "clandestin", de nepoții Cristi și Dan, vă mulțumesc, mult, mult de tot!), două scrisori de la Vadim (una, extraordinară, după întoarcerea din vizita în Basarabia), și ultimele lor fotografii făcute de Emanuel Galiero...

Iulie 1992: ultimele amintiri, cînd Romanița și Jean-François s-au întors, după o călătorie de o zi, la București, ca să se reculeagă pe mormîntul părinților-bunici și al lui Vadim, cel care o iubea și o răsfăța: "Taci măi gură bogată", "Taci măi țigane, ga!"... erau note muzicale din recuzita lui "Gheorghe de la Malu" (comună vecină cu Balaciu, unde fusese și Vadim cu serviciul): mi-au adus cîteva fotografii de la cimitirul Andronache (acolo ieșeau părinții cu Romanița mică să culeagă viorele, iar iarna s-o plimbe cu sania), unde odihnesc toți trei în pace, o ramură din nukul din curtea din strada Joagărului, cîteva roșii, pere și caise și cîteva flori din grădiniță... ultimele legume, fructe și flori crescute și îngrijite, pînă cu cîteva zile înainte de moarte, de mîinile (atît de suferinde, în ultimii ani) ale Tatei, cu nelipsita "țigăruță" (cum spunea Mama), în colțul gurii (buza i se făcea galben-ărâmie)... Le păstrez, toate acestea, în biblioteca mea... colțul amintirilor...

Mai ales din 1980, moartea Mamei, și apoi după 1991, moartea lui Vadim (cu care fumau, cînd se vedeau, și o țigară "mai bună"), țigara i-a fost singurul tovarăș fidel și permanent, singura consolare!

Le-am întovărășit, pe Aurelia și Romanița, cu Jean-François, pînă la frontiera Ungariei (la Varadîn, dinspre Zagreb)... începusem să adulmec aerul Carpaților, al Bărăganului, să

simt iarba plaiurilor noastre... Un colonel ungar m-a respins de la frontieră: pașaportul nu e bun; eliberat de Franța, valabil pentru toate țările, "sauf Roumanie"... deci era valabil pentru Ungaria! M-am întors la Zagreb, unde am așteptat, la hotelul "Parc", 3 zile, întoarcerea Romaniței și a lui Jean-François de la București... au fost ore și zile de durere, de tristețe, grea, apăsătoare, în ambianța deja grea a unui oraș, pe care îl cunoscusem altădată înfloritor – nu-i așa dragă August Kovacec! – și acum era profund marcat de războiului și ale învrăjbirii, ale unei Europe parcă inexistente...

Privesc înapoi... crîmpeie dintr-o viață zbuciumată, cu luptă și muncă înverșunată, mereu, cîteodată cu succese, chiar cu unele clipe de fericire. Drumul, presărat cu destui dușmani, și mai ales cu proști – pe aceștia nu am putut să-i sufăr deloc –, cu cîțiva prieteni. Toți ai mei s-au dus pe calea fără întoarcere. Am inima grea, durerea mă sfîșie.

Undeva, totuși, mă încearcă sentimentul că nu i-am trădat și, oricum, i-am simțit alături (chiar cînd vedeam puțin altfel unele lucruri, nu-i așa, Vadim?!) în fiecare gînd, în fiecare pagină scrisă, în fiecare curs sau conferință...

Cît vom mai avea zile, cu Aurelia, această Ardeleancă (scriind cu majusculă, am spus totul, am spus "Cîntarea Cîntărilor!"), împătimită și înzestrată, în tot ce face sau croiește, cu mintea sau cu mîna... o Lumină, mereu lină, mereu profundă, agitată uneori, ne luminează în față: Romanița cu Viitorul ei...

Sper, cu toată încrederea și patima, cît mi-au mai rămas în sufletul meu și în inima mea, deja puțin înnegurate, în momentele cînd scriu aceste rînduri-gînduri, în Destinul Romaniței!

Așa să-i ajute Dumnezeu și s-o răsplătească, pentru mintea ei ageră și pentru sufletul ei generos!

**Aix-en-Provence,
8 august 1992, ora 1²⁹**

Valeriu Rusu. Anul 1997.

La Casa Limbii Române împreună cu I. Melniciuc, N. Chiricenco, V. Romanciuc și Iu. Filip.

Rodul dorului lui Valeriu Rusu de poezia pământului pe care s-a născut.

“PE PĂMÎNTUL DULCE AL BASARABIEI...”

“Viața lui Valeriu Rusu e un elogiu adus Limbii Române.”

Nicolae DABIJA

“Astăzi ca niciodată țara are nevoie de personalități ca dl Valeriu Rusu, care ar ști să organizeze la nivel european cercetările academice, să atragă talente tinere, să continue frumoasele tradiții ale școlii lingvistice bucureștene și, în ultima instanță, să reprezinte cu demnitate, peste hotare, știința filologică națională.”

Anatol CIOBANU

“Tot ce face Valeriu Rusu este în numele literaturii, culturii românești, în numele creșterii prestigiului poporului nostru.”

Mihai CIMPOI

“Apariția la Chișinău a celor două manuale *Limba română. Limbă, literatură, civilizație* și *Limba română. Cuvinte și imagini* semna-te de dl profesor Valeriu Rusu este un eveniment cultural cu multiple semnificații. De această dată limba română, metaforic vorbind, se întoarce în Basarabia prin Franța.”

Grigore VIERU

“De azi înainte Valeriu Rusu va fi prezent în bibliotecile și sălile de curs ale Universităților din Republica Moldova prin cărțile sale. Astfel, profesorul Valeriu Rusu va fi mereu ACASĂ. Avem nevoie de prezența Domniei sale ca de aerul proaspăt al dimineții.

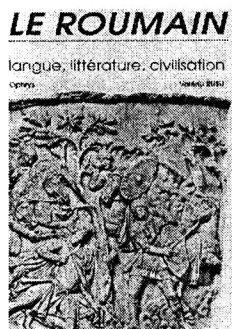
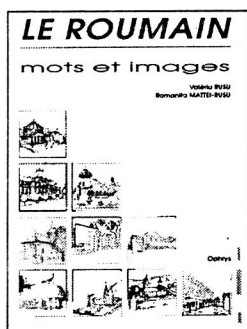
Valeriu Rusu e al nostru. Și asta ne bucură.

Valeriu Rusu e al francezilor. Și cu asta ne mândrim.”

Ion MELNICIUC

La Primărie în ziua inaugurării Casei Limbii Române (31 august 1998).

Volumele
Limba română.
Cuvinte și imagini
și
Limba română.
Limbă, literatură, civilizație
au apărut în franceză (1994)
și rusă (1997).

Lansarea volumului *Echos poétique de Bessarabie (Moldavie)*.

Casa Limbii Române din Chișinău al cărei director de onoare este dl Valeriu Rusu.

PUNCTE DE REPER. CORESPONDENȚĂ: VALERIU RUSU – JACQUES CHIRAC

Aix, le 19 septembre 1998

Valeriu RUSU
Professeur du Département
de Linguistique Comparée
des Langues Romanes et Roumain

Monsieur le Président
Jacques CHIRAC,
Palais de L'Elysée
55, rue Faubourg St. Honoré
75008 Paris

Monsieur le Président,

A la veille de votre visite en République de Moldavie (le 4 septembre), nous étions, mon épouse et moi-même, à Chișinău, invités pour participer aux manifestations culturelles (28.08.-3.09):

- la cérémonie du 31 août, la Fête Nationale: on a déposé des fleurs aux pieds de la statue du Prince Etienne le Grand et Saint,
- l'inauguration de la "Maison de la Langue Roumaine" (Casa Limbii Române), dont j'ai été élu Président d'honneur,
- un colloque sur le grand poète et philosophe roumain Lucian BLAGA (XXe s.), organisé par l'Union des Ecrivains,
- nous avons – mon épouse et moi-même – inauguré l'année universitaire à l'Université d'Etat de Chișinău, avec deux conférences, etc.

Un cadou de zile mari. Dl Serafim Urecheanu, Primar General al Municipiului Chișinău, îi înmânează Dlui Jacques Chirac, Președintele Franței, Antologia *Echos poétiques de Bessarabie (Moldavie)*. Chișinău, 4 septembrie 1998.

J'ai été reçu par le Président de la République, Monsieur Petru LUCINSCHI et par le Maire de Chişinău, Monsieur Serafim URECHEANU.

Partout, le sujet privilégié de nos discussions était la signification de votre visite en Moldavie cette, ancienne province roumaine, d'où je suis d'ailleurs originaire (que j'ai retrouvée après une absence, imposée par l'Histoire, de plus de 50 ans!).

Nous avons partagé, ces jours-ci, avec les dirigeants, avec les gens du peuple, toute leur ambition d'être à la hauteur de cette événement exceptionnel.

Nous avons décidé de vous offrir le 4 septembre un florilège de la poésie contemporaine de Moldavie – **Echos poétiques de Bessarabie (Moldavie)** –, qui venait d'être publiée, et réalisée sous ma direction par les étudiants français de l'Université de Provence, une vraie guirlande tressée entre les deux cultures.

J'espère qu'elle vous plaît et réussit à vous communiquer, par ses poésies, les facettes les plus significatives de l'âme de ce peuple.

A cette occasion, un des poètes les plus connus, Vasile ROMANCIUC, a eu la gentillesse de me donner une petite poésie dédiée à vous, Monsieur le Président (le texte manuscrit du poète ci-joint, avec ma traduction).

J'ai l'espoir et la conviction que la France bénéficiera toujours d'une place de choix dans l'âme du peuple de Moldavie, sur la voie de l'affirmation de la Moldavie dans une Europe prospère, généreuse, accueillante.

Veuillez agréer, Monsieur le Président, l'expression de mes sentiments distinguée.

Valeriu RUSU

Le Chef de Cabinet du Président
de la République

Paris, le 13 oct. 1998

Cher Monsieur,

Votre courrier est bien parvenu au Président de la République.

Monsieur Jacques CHIRAC, sensible à votre délicate pensée de lui faire part du déplacement que vous avez effectué en Moldavie et de lui adresser des ouvrages relatifs à la création poétique et à la vie culturelle de ce pays, m'a confié le soin de vous en remercier bien sincèrement.

Il vous prie de bien vouloir remercier, également en particulier M. Vasile ROMANCIUC pour le poème qu'il lui a aimablement dédié.

Le Président, en outre, tient à vous dire qu'il a été touché par ces attentions qui illustrent les liens d'amitié unissant la Moldavie et la France.

Je vous prie d'agréer, Cher Monsieur, l'expression de mes sentiments les meilleurs.

Annie LHERITIER

Monsieur Valeriu Rusu,
Professeur, Directeur du Département
de Linguistique Comparée de Langues
Romanes-Roumain, Aix-en-Provence

Vasile ROMANCIUC

Dlui Jacques Chirac, cu ocazia vizitei sale în Republica Moldova

În Franța fabula-i altfel,
Ne-nvăță domnul Președinte.

Pentru că-n Franța sînt Chi...raci
Care trag lumea... înainte!

Septembrie 1998

Ion ANDREIȚĂ

LA PARIS, CU POETII BASARABENI

Salonul de Aur al Ambasadei Române din Paris (magnificul Palat Behague) a fost onorat de prezența câtorva prestigioși poeți și editori basarabeni: Ana Bantoș, Alexandru Bantoș, Iulian Filip, Ion Hadârcă, Vasile Romanciuc și Grigore Vieru însoțiți de criticul și istoricul literar Mihai Cimpoi, președintele Uniunii Scriitorilor din Basarabia. Actul acesta cu valoare de unicat îl are ca autor pe distinsul intelectual Valeriu Rusu, basarabean de origine, profesor de română la Universitatea Aix-en-Provence, directorul Departamentului de Lingvistică Comparată a Limbilor Romanice și Română. Domnia sa a îndemnat 50 de studenți ce învață limba lui Eminescu să traducă din poezii basarabeni, experimentul constituindu-se într-o valoroasă antologie bilingvă, tipărită la Chișinău. Cu ocazia lansării acestei cărți (ca și a unui volum consacrat prozei literare eminesciene, cu un riguros aparat critic datorat cercetătoarei Aurelia Rusu), Universitatea din Aix-en-Provence i-a invitat pe cei șapte scriitori din Basarabia la o săptămână de prietenie literară. În drumul lor către sud, scriitorii amintiți au fost, pentru două ceasuri, oaspeții Parisului... românesc, sub egida Centrului Cultural Român și a Ambasadei Republicii Moldova. Astfel, în fastuosul Salon de Aur, ca într-un divan ad-hoc al artelor, au trăit o puternică emoție deopotrivă invitați și gazde; acestea din urmă, români cu lacrima dorului de patrie pe mîneca sufletului, dar și francezi cu dragoste de țara și limba lui Eminescu, pe care o cunosc și o vorbesc bine, precum muziciana Christiane Portois, studentul Dominique Bernard-Noster ori inginerul

Jean-Yves Conrad, cel care a înființat Asociația Limbi și Culturi Europene, al cărei Departament Românesc editează revista bimestrială "La lettre de Roumanie", revistă pe care criticul Mihai Cimpoi a apreciat-o public, gest pentru care semnatarul acestor rînduri ține să-i mulțumească tot public. Mihai Cimpoi i-a prezentat pe talentații poeți cu competența și eleganța cu care îi analizează în recenta sa **Istorie deschisă a literaturii române din Basarabia**, subliniind că dacă nemții au decretat un "An Goethe", rușii un "An Pușkin", iată, și noi, românii, avem "Anul Eminescu". Poeții, apoi, au citit și recitat din creația lor – și pentru o clipă am avut sentimentul că suntem o nacelă fermecată, agățată de creanga albastră a unui copac de pe planeta Eminescu. O minunată stare de a fi, o miraculoasă stare de excepție.

Prezența acestor primi scriitori basarabeni la Paris se datorează Universității Aix-en-Provence și Ambasadei Republicii Moldova; noi, *românii din Paris*, fiind astfel *indirect* beneficiari ai întâlnirii cu acești frați de sînge și de spirit. Iată de ce consider că înscrierea unor acțiuni cu participare basarabeană în programele culturale atît ale Centrului Cultural Român, cît și ale Ambasadei României sînt nu doar binevenite, nu doar necesare, ci pur și simplu obligatorii. Pentru că, așa cum spunea profesorul Valeriu Rusu, indiferent de pilonii-egidă sub care se desfășoară aceste manifestări – Ambasada Moldovei, Ambasada României ori Centrul Cultural – ele au loc, de fapt, sub un unic patronaj, acela al identității noastre românești. Și ar fi păcat ca de la această construcție să lipsească vreunul dintre pilonii de bază.

4.05.1999

POEZIA, SIMBOL AL FRATERNITĂȚII, AL SOLIDARITĂȚII ȘI AL DEMNITĂȚII

ASPECTE DE LA ÎNTÎLNIREA CE A AVUT LOC LA CENTRUL CULTURAL ROMÂN DIN PARIS

Valeriu RUSU: Stimați prieteni, este o mare bucurie pentru noi să ne întâlnim cu Dvs, din mai multe motive: pentru că este o zi minunată, pentru că acest lucru se întâmplă la Paris și nu oriunde, ci în casa României, Ambasada României de la Paris, în această splendidă sală a Centrului Cultural Român, că-i avem printre noi pe frații noștri din Basarabia, profesori, poeți, oameni de cultură, oameni de suflet – dl Mihai Cimpoi, dl Grigore Vieru, dl Vasile Romanciuc, dl Iulian Filip, dl Ion Hadârcă, dna Ana Bantoș, dl Alexandru Bantoș.

Motivul întâlnirii noastre este apariția acestei Antologii bilingve

intitulată **Ecouri poetice din Basarabia (Moldova).**

De ce am ales poezia și de ce am ales Basarabia?

După 52 de ani de absență, am reușit, acum doi ani și ceva, să revăd țara mea natală, satul părinților mei, datorită unei invitații din partea Universității de Stat din Chișinău parvenită prin prof. Anatol Ciobanu. Dumnealui a venit în Aix-en-Provence, eu m-am dus în Basarabia.

Acum șapte intelectuali din Republica Moldova sînt la Paris și de aici vor merge în Aix-en-Provence. Deja pe biroul meu din Aix se află invitațiile pentru 12 francezi ca să petreacă trei săptămîni la Chișinău.

Din ce în ce mai mult Basarabia intră în circuitul relațiilor culturale franco-române. Atunci, cu trei ani în urmă, la revenirea în satul natal, a apărut ideea de a pregăti împreună cu tinerii studenți francezi, care se interesează de poezia și literatura română, o ediție bilingvă franco-română cu traduceri semnate doar de studenți. Dacă ar fi fost o ediție realizată de un singur traducător, chiar dacă ar fi fost un traducător cu renume, n-ar fi fost atît de importantă pentru noi. Faptul că 50 de studenți francezi s-au aplecat asupra volumelor lui Gr. Vieru, V. Romanciuc, I. Filip, I. Hadârcă, asupra excelentei lucrări

Gr. Covic – consăteanul lui Gr. Vieru stabilit în Franța.

Delegația din Basarabia la Centrul Cultural Român din Paris.

O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia de M. Cimpoi și au tradus în limba franceză textele extraordinar de frumoase ale poeziei basarabene, m-a încurajat și iată rezultatul.

Cu ajutorul unor oameni de suflet din Basarabia, – sînt obligat să pronunț numele lui Serafim Urecheanu, Primar General al Municipiului Chișinău, care a subvenționat apariția Antologiei –, acest volum realizat la Aix-en-Provence a fost publicat la Chișinău.

Ce exemplu mai frumos de cooperare frățească poate fi între țările noastre latine, România, bineînțeles și Basarabia, și Franța? Țin să vă aduc aminte că ne aflăm în cea mai frumoasă lună, în luna artei, în luna care a fost marcată de un mare scriitor român, Vasile Alecsandri.

În luna mai 1878 Vasile Alecsandri a fost încoronat aici, în Provența, pentru frumosul său poem *Ginta latină*.

Mesajul lui V. Alecsandri îl veți regăsi, dragi prieteni, începînd de mîine dimineață, cînd veți fi pe pămîntul Provenței.

O continuare a celor începute de înaintașul nostru este și actuala Antologie, o carte care ne unește, ne dă încredere că viitorul nu poate fi decît frumos, nu poate fi decît la înălțimea poeziei pe care Dstră o crează și care dă atîta încredere nu numai în plan sentimental-poetic, ci și în această căutare permanentă sau redescoperire a identității noastre culturale.

Acesta este mesajul cel mai important care ne-a făcut să depunem eforturile necesare pentru a aduna și a "risipi" fără nici o zgîrcenie, aici, în Franța, tot ce avem mai prețios, mai valoros în Republica Moldova.

Fiți bineveniți pe pămîntul Franței, pe pămîntul Provenței, dragi prieteni!

Țările noastre sînt țări ale poeziei și poezia Dstră nu este decît un simbol al fraternității, solidarității și al demnității.

Nu mai avem dreptul să cerșim

la porțile Europei ca să fim acceptați în cutare Consiliu sau cutare Comitet. Noi avem dreptul să fim recunoscuți ca parte integrantă, egală la această uniune a tuturor țărilor civilizate din Europa.

Mihai CIMPOL: Dragi prieteni și colegi francezi, dragi confrăți români! Astăzi am făcut un tur de orizont în această superbă capitală a Franței care pentru noi e în primul rînd o capitală culturală. Am sentimentul că am fost aici înainte de a veni. E paradoxal, dar prin acest paradox am vrut să-mi exprim gîndul că impactul literaturii și culturii franceze asupra literaturii și culturii române este deosebit. Este un impact confratern, consanguin și în acest sens aș menționa că și noi am dat literaturii franceze, culturii franceze mari creatori de talia lui Brîncuși sau Eugen Ionescu, ca să numesc numai două personalități.

O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia aflată deja la ediția a treia, despre care a vorbit și dl prof. V. Rusu, înregistrează și cîteva nume de basarabeni care au activat la Paris și au scris în limba franceză. Mă refer în special la Elena Donici, descendentă din familia marelui fabulist Al. Donici. Îmi pare rău că notele bibliografice ale micului capitol pe care i l-am dedicat conțin și semne de întrebare, pentru că nu-i cunoaștem destinul. Îi cunoaștem doar cărțile publicate la Paris. De aceea lansez îndemnul ca lumea noastră românească ce se află aici să se ocupe de acest destin.

La fel este legat de Paris și Leon Donici-Dobronravov, un mare prozator cu o nuvelă excepțională **Marele Arhimedes** și cu o carte despre revoluția rusă care, de fapt, e cel mai tulburător și cel mai obiectiv document despre revoluția rușilor din 1917.

La momentul actual vorbim despre interferențele dintre cele două literaturi și culturi – română și franceză. La relațiile pe care le avem cu literatura

franceză m-am referit într-o carte care se cheamă **Mărul de aur**, o carte despre valorile românești în perspectivă europeană.

Închei prin a mulțumi dlui prof. V. Rusu pentru frumoasa idee de a traduce și a întocmi o **Antologie** a poezilor basarabeni, poeți care merită să fie cunoscuți în spațiul cultural francez.

Îi mulțumesc, de asemenea, dnei Aurelia Rusu care lucrează în același sens. Dumneaei s-a ocupat de editarea operei lui Eminescu, are și o ediție foarte importantă a clasicilor români la care se adaugă și noul volum de proză pe care nu l-am văzut încă, dar bănuiesc că prezintă proza bine îngrijită filologic și comentată.

Consider că dna A. Rusu trebuie angajată și la elaborarea noilor ediții pe care le pregătim cu ocazia anului Eminescu.

Grigore VIERU: În iunie 1989 am avut norocul să particip, în componența unei delegații de scriitori, la comemorarea lui Eminescu în Țară, unde veniseră traducătorii lui Eminescu din toată lumea – Italia, Germania, Franța, America, Anglia, Rusia, Turcia. La mănăstirea Putna preotul stareț a făcut o slujbă întru pomenirea lui Ștefan cel Mare și a lui Eminescu. În fața mormântului domnitorului am aprins cu toții câte o lumânare, și scriitorii din Țară, și cei străini. Mare ne-a fost mirarea când l-am văzut stînd cu o lumînare aprinsă și pe turc. Și atunci mi-am zis că atîta vreme cît stă și turcul cu lumînarea aprinsă în fața mormântului lui Ștefan cel Mare nu poate să moară această minune a lui Dumnezeu care se cheamă Țara Românească.

Cu cîțiva ani în urmă am fost în Taxobeni, satul lui Ilie Ilașcu. Vroiam s-o văd pe mama care a născut un asemenea fecior. Am luat și un reporter de la Radio Chișinău, deoarece știam că Ilie are în celula lui un aparat de radio la care ascultă zilnic posturile de radio Chișinău și București. M-am

gîndit că îi vom face o mare bucurie dacă măicuța lui va spune cîteva cuvinte pentru el. Vă mărturisesc că mi-a fost foarte greu să mă apropiu de măicuța Natalia. Mă gîndeam că va începe să plîngă, ca orice femeie, mamă. Ei bine, aflați că, după cîteva cuvinte pe care le-a spus maica Natalia pentru Ilie, am început să plîng eu, ascultînd-o.

Vorbea ca o mamă din legende, ca mama lui Ștefan cel Mare, aș îndrăzni să spun.

Voi reproduce doar ultimele cuvinte care s-au transmis și la radio, s-au și publicat, ale măicuței Natalia adresate lui Ilie, condamnat la moarte: "Ilie, să mergi așa înainte, să nu dai înapoi, să nu îngenunchezi în fața păgînilor."

Consider că atîta vreme cît în Basarabia există o mamă, o femeie care naște asemenea feciori și care gîndește și simte în felul acesta, Basarabia nu poate să moară.

Cînd am intrat în Ambasadă, aici, la Dvs., am observat în hol un bărbat cărunt, cu ochii în lacrimi, care mă tot urmărea. S-a apropiat de mine și am aflat că este consăteanul meu pe care nu l-am mai văzut de multă vreme, un fecior de mari gospodari care a pătimit, așa cum au pătimit toți gospodarii și intelectualii noștri din Basarabia. Numele lui este Grigore Covic. Atîta vreme cît există un asemenea bărbat, chiar departe de țară, în ai cărui ochi strălucesc lacrimi de dor pentru casa părinților, Basarabia noastră nu poate să moară.

SĂ EXTINDEM ZONELE DE COLABORARE

LANSAREA VOLUMULUI ECHOS POÉTIQUES DE BESSARABIE (MOLDAVIE) LA UNIVERSITATEA PROVENCE

Valeriu RUSU: Sîntem foarte bucuroși și emoționați – astăzi ne aflăm cu toții împreună.

Dragi studenți, ați făcut un efort enorm pentru a înțelege și a traduce în frumoasa limbă franceză mesajele poetice ale unor poezii scrise de poeții din Republica Moldova, unii dintre ei se găsesc chiar aici, în fața voastră. E un gest extraordinar. Vă mulțumesc din suflet. Antologia la care ați lucrat e ca o ghirlandă care se întinde între culturile noastre, fie că este vorba de centrul romanității, fie că este vorba de zona ei marginală.

Oamenii care sînt prezenți aici, mi-a plăcut întotdeauna s-o spun, sînt ultimii soldați ai romanității. Dincolo de ei, dincolo de Nistru încep limbile slave. Pe malurile Nistrului stau ultimii soldați care apără latinitatea – adevărați haiduci ai limbii, ai culturii, ai civilizației române. Și dacă am făcut un efort pentru a-i avea alături de noi, e pentru a le recunoaște meritele, pentru a aduce omagii activității lor și pentru a vă aduce omagii vouă, tineri francezi, care prin poezia din Basarabia și prin poezia română, în general, obțineți un stimulent nou, neașteptat pentru a citi, și de ce nu, pentru a crea poezie. Deoarece nu există nimic mai profund pentru a exprima limba și chiar esența unui popor decît poezia.

Prezența poezilor basarabeni în Franța este o șansă pentru noi, de care trebuie să profităm la maximum și vă propun să trecem imediat la dialog.

Vasile ROMANCIUC: Sînt emoționat și bucuros că am ajuns să vă cunosc. Astăzi este o sărbătoare a sufletului pentru mine. Venind de la Paris, am constatat că în aceste zile căile ferate fac grevă, dar sufletul și dragostea nu fac grevă niciodată, așa că întâlnirea noastră era inevitabilă.

L. Blaga, marele nostru poet și

V. Rusu vorbind despre valențele poeziei basarabene.

Studenți ai Universității Provence la întâlnirea cu autorii din care au tradus.

filosof, spunea că a traduce înseamnă a anexa. Este singurul mod de a anexa în care și cel care anexează și cei anexați sînt în cîștig.

Întinderile și adîncimile literaturii române în Basarabia sînt mari, așa că bucurîndu-ne de teritoriile pe care le-ați anexat, să știți că mai sînt vaste teritorii în poezia noastră care așteaptă să le anexați de acum înainte. Lucru pentru care vă mulțumesc anticipat.

Vă iubim din toată inima!

Ana BANTOȘ: Deși izolată de contextul general românesc, literatura, în special poezia din Basarabia, a păstrat legătura cu albia ei firească. Această legătură în diferite momente ale perioadei postbelice a fost exprimată, uneori, mai liber, mai pe față, alteori, a fost mai subtilizată, conferind celor scrise o tentă vizionară. La momentul dat poezia basarabeană se caracterizează prin următoarele trăsături: este arhaică, clasică, modernă și postmodernă. Este vorba, deci, de o perioadă interesantă și bogată a culturii noastre, deschisă spre o diversitate de stiluri. E firesc să nu lipsească lupta, uneori dură, dintre tradiționaliști și postmoderniști, dar ea cu timpul se va atenua și va

rămîne în istorie această diversitate de "culori".

Unitatea culturii basarabene cu cea din România explică prezența atașamentului, din trecut și din prezent, față de cultura franceză. Este la mijloc atracția celui tînăr spre înțelepciunea celui bătrîn, căci anume așa este cultura țării dvs.

Mă bucur să constat că peste "bătrînețea" culturii țării dvs. se așterne tinerețea pe care o citesc pe fețele dvs., ale celor prezenți în sală, inclusiv a studenților minunați din Aix. Vom pleca spre casă luînd cu noi această tinerețe.

Grigore VIERU: Dragi copii (pentru mine sînteți niște copii), e un mare noroc să-l ai ca profesor pe V. Rusu, un distins cărturar și un mare român. Dacă eu aș fi avut la liceu și în facultate un asemenea profesor, poate că aș fi ajuns, într-adevăr, un poet mare. Eu nu sînt un poet mare. Nu harul, am mai spus asta, ci lacrima mea este mare.

Fac parte din cea mai tragică generație de scriitori basarabeni și nu numai de scriitori, generație care l-a cunoscut pe geniul neamului nostru, M. Eminescu, abia la facultate.

În 1989, imediat după revoluția din decembrie, am fost la București și am intrat în biserica "Sf. Silvestru" unde slujește un mare preot, părintele Galeriu. Am intrat să mă rog pentru norocul poporului meu, poporul român, și am observat că masa cu darurile bisericești era cam sărăcuță. După slujbă preotul Galeriu m-a rugat să le vorbesc credincioșilor.

N-am îndrăznit, motivînd că locul meu nu este la altar. Atunci părintele mi-a dat dezlegare.

Le-am spus credincioșilor să nu se întristeze, pentru că dacă grîșorul românesc a fost luat de la gura copiilor români și dus în altă parte, el va rodi la loc peste un an.

Or, ceea ce satana roșie ne-a răpit nouă, românilor basarabeni, din păcate, nu crește la loc peste un an, ca grîul. Pentru că nouă ni s-a luat limba română, mai exact, ea a fost schilodită. Ni s-a răpit istoria neamului, a fost rasă de pe fața pămîntului biserica și o dată cu degradarea limbii și a credinței, desigur că a început și degradarea noastră morală. Noi am trăit vremuri satanice în Basarabia. Sînt născut chiar pe malul Prutului și e clar că imediat după război am fost despărțiți de Țară, de frați. Deși satul meu și satul de pe celălalt mal al Prutului erau pline și sînt și azi pline de rude, deși eram la o azvîrlitură de băț unii de alții, pînă la moartea lui Stalin n-am comunicat, pentru că nu cuteza să treacă Prutul nici pasărea, necum scrisorile.

Și, înainte de a vorbi între ei frații de pe cele două maluri, au vorbit cîinii între ei.

Eram mic și după foamete, după război eram slăbit, aveam insomnie și țin minte că la miezul nopții lătra cîte un cîine din satul meu și îi răspundeau cîinii de pe malul celălalt. În felul acesta aflam că dincolo viața nu încetase și invers.

Mi-am amintit de aceste vremuri tragice care, vă rog să mă credeți, nu sînt niște metafore, deoarece cred, ca ființă religioasă, că dincolo de încercările grele economice și spirituale vom trăi și timpuri mai frumoase.

Fac parte din cea mai tragică generație de scriitori basarabeni dar sînt fericit în același timp că, deși am

fost educat de școala sovietică, am reușit să mă șterg de steaua roșie din frunte ca de scuipatul dracului.

Alexandru BANTOȘ: Dragi prieteni, vă mărturisesc că am fost primul care am ținut în mînă traducerile Dvs. și mi-am dat seama care a fost ecoul poeziei din Basarabia aici, în Provence.

Am urmărit cu mare curiozitate ce ați făcut pentru a-mi da seama ce a prins sufletul Dvs. din frumusețea și rezistența poeziei noastre. Am încercat să înțeleg cum gîndiți și ce credeți despre noi. M-am bucurat că am întrezărit în traducerile Dvs. o asemănare extraordinară cu noi, basarabeni, o asemănare nu numai spirituală, morală, ci, acum cînd am venit aici, am observat că e și fizică. Aveți foarte mult comun cu noi. Am impresia că am venit într-un oraș pe care nu l-am văzut de foarte mult timp și ascultîndu-vă cum vorbiți limba noastră am impresia că reveniți la limba română, după o lungă și grea perioadă de tăcere. Astăzi mi-am dat seama încă o dată că nu există o limbă frumoasă, iar alta mai puțin frumoasă. Fiecare limbă își are farmecul ei irepetabil. Toate limbile sînt frumoase. Limba franceză pentru noi, românii, este scumpă ca și limba maternă. Mă bucur că vedem adunat efortul Dvs. și al dlui prof. V. Rusu în această superbă carte apărută grație Primăriei municipiului Chișinău.

Sigur că am vrea să extindem zonele de colaborare. Vă aștept încercările Dvs. poetice în franceză sau traduse în limba română pe paginile revistei "Limba Română". Am vrea să vă știm în calitate de autor de studii despre literatura franceză, română, vă vom publica articolele de estetică, critică literară etc. În persoana Dnei Aurelia Rusu și a Dlui V. Rusu avem mari prieteni aici. Vă invidiez că sînt dascălii Dvs. Le-ar sta foarte bine la noi, în Basarabia, pentru că acolo este acută nevoie de ei. Dar, întrucît tot sînteți buni, harnici și simpatici ca și tinerii basarabeni, acceptăm ca ei să rămîna aici și să muncească pentru binele latinității.

Valeriu RUSU

PROVENȚA, ÎN PERSPECTIVA CELOR 3 SIMBOLURI M: MAILLANE, MISTRAL, MIRÈIO

În istoria culturală a Provenței, această "țară" din sudul Franței, scăldată, generos, de razele soarelui, de valurile mării Mediterane, de rafalele Mistralului și de apele Ronului, îmbătută de aromele tari, nostalgice și rafinate ale lavandei, ale ierburilor și ale viilor, ale măslinilor, litera M este un simbol și o deviză.

Maillane, Mistral, Mirèio (Mireille) sînt elemente de bază ale unei civilizații înscrise în al treilea *cri de l'homme d'oc* (strigăt al omului d'oc, din sudul Franței), dornic să se afirme, definitiv, în secolul al XIX-lea, în confruntările sale dramatice cu alte culturi și civilizații.

Cronologic, prima afirmare a spiritualității meridionale este reprezentată de literatura și activitatea trubadurilor, începînd cu Guillaume al IX-lea, Conte de Poitiers (1071-1127), pînă la Guiraud Riquier, ultimul trubadur, aparținînd secolului al XIII-lea¹, cu o mențiune pentru Bernard de Ventadour, unul dintre cei mai semnificativi trubaduri ai secolului al XII-lea.

Se cuvine, de altfel, să precizăm că "mișcarea (trubadurescă) a pornit din sudul Franței, mai precis de la curțile senioriale de la Poitiers, Narbonne, Toulouse etc. În acele locuri, femei inteligente și cultivate se înconjurau de trubaduri, ale căror protectoare se făcură"².

O contradicție surprinzătoare caracterizează această epocă: pe de o parte, locul cu totul nesemnificativ pe care îl ocupă femeia în societatea feudală, și, pe de altă parte, prestigiul

Statuia lui Frédéric Mistral în grădina Casei-Muzeu din Maillane.

acelor "*Cours d'Amour*", mai ales în viața spirituală³.

"Singura fericire a trubadurului este de a iubi, de a iubi cu adevărat și în întregime... și de a cînta dragostea sa... Cu Bernard de Ventadour se exprimă, deci, pasiunea și el este deja romantic fie în pasajele care ne fac să ne gîndim la melancolia lui Lamartine, fie în acelea care se aseamănă mai degrabă accentelor tragice ale lui Musset."⁴

Unul dintre spiritele cele mai distinse ale timpului este bunul Roi René (secolul al XV-lea), care întreține o curte rafinată la Aix-en-Provence și organizează serbări populare, precum procesiunea de la Tarascon, a cărei amintire este păstrată, pînă astăzi, în cîntecul *Lagadigadèu*, atribuit, de altfel, aceluiași rege René⁵.

La încheierea acestei etape consemnăm crearea, în 1323, a "Academiei Jocurilor Florale" (*Académie des Jeux Floraux*), de la Toulouse, a cărei activitate continuă și astăzi, în orașul violetelor, și a asociației "*Consistori del Gai Saber*".

Prestigiul poetic al trubadurilor

În lumea din acea vreme este reflectat și în plan lingvistic, occitana fiind recunoscută și utilizată drept limbă-tip a poeziei. Cruciadelor, masacrelor, asasinatelor și confruntărilor armate, din viața socială și politică a Hexagonului (denumire a Franței, după conturul țării), ca urmare a rivalității între Nord și Sud – Parisul fiind nu numai orașul Luminilor, ci și orașul unui imperialism acut – le corespunde o ofensivă netă a limbii franceze contra occitanei. Evident, imperialismul lingvistic al Capitalei se manifestă, în primul rând, în acte, documente – într-un cuvânt, în stilul administrativ – fapt consfințit în Edictul de la Villers-Cotterêts (1539) și prin Circulara Abatelui Grégoire (1790).

Cel de-al doilea moment de afirmare a occitanei este epoca barocului, secolele al XVI-lea, al XIX-lea, în care un rol de seamă îl au orașele Toulouse, Aix, Montpellier.

“Aix nu este în urma Parisului în privința modei. Montpellier rămîne, prin Universitatea sa, un centru înalt de intelectualitate europeană. O țară unde este plăcut să trăiești, această Occitanie dinaintea anului 1560... Și mai profund, în Albigeois, Rouergue, Auvergne, bunul trai se instalează; burghezia – comercianții și proprietarii de pământuri –, nobilii – demnitari sau militari – construiesc cele mai frumoase locuințe...”⁶.

Barocul occitan derivă din Renaștere, dar “Barocul occitan s-a născut, ca și celelalte variante ale barocului european, dintr-o rănire a speranței...”⁷.

În fine, cel de-al treilea moment în care se afirmă renașterea occitană, secolele al XIX-lea – al XX-lea, este cel al felibrilor⁸.

Asociația “Le Félibrige” a fost fondată la 21 mai (Saint-Estelle), la castelul Font-Ségugne, în apropiere de Châteauneuf-de-Gadagne, de către cei 7 poeți provensali: F. Mistral, Joseph Roumanille, Théodore Aubanel, Anselme Mathieu, Alphonse Tavan, Paul Giéra, Jean Brunet.

Mistral a fost printre inițiatorii acestei reuniuni de aleasă chemare,

care va fi invocată și într-un moment dramatic al cîntului al șaselea din poemul *Mirèio* (p. 106):

**Prieteni ai adolescenței,
Vestiți felibri ai Provenței.**

Fără îndoială, orientarea și ideologia acestei asociații vor fi supuse unor oscilații și devieri, destul de sensibile, în funcție de contextul social și politic, francez și european, în ansamblu, de preferința acordată de o anumită personalitate aspectelor istorice și etnografice, sau celor cu o tentă net contemporană.

Problemele grave, cu multiple și profunde implicații, cu care se confruntă Occitania secolului al XIX-lea – industrializarea, urbanizarea, transformarea agriculturii – au constituit sursa unor mutații permanente economice, sociale și ideologice⁹.

Am menționa, în acest sens, o problemă politică, problemă care a suscitat și suscită încă numeroase discuții și chiar aprige controverse: nu cumva încurajarea limbilor și a culturilor regionale denotă tendințe separatiste, de autonomie totală?¹⁰

Pentru concepția lui Mistral, cîntul al unsprezecelea din *Mirèio* (p. 217), în care ultimul rege al

Frédéric Mistral văzut de Felix Clément.

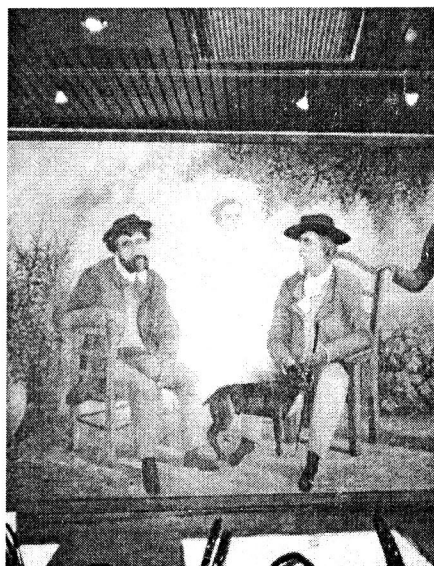

Casa-Muzeu Frédéric Mistral.

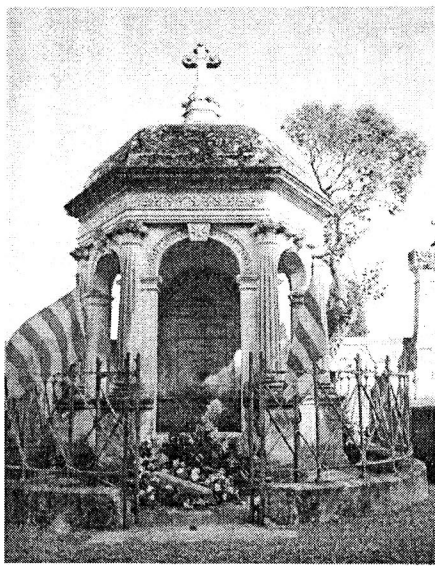
**CUVINTELE DIN CARTEA VIZITATORILOR
CASEI-MUZEU FRÉDÉRIC MISTRAL**

Cu deosebită emoție am vizitat această Casă-Muzeu, care pentru noi, românii, este un simbol al unei prietenii și frății culturale – Vasile Alecsandri și Frédéric Mistral. Sperăm să relansăm programul poezilor felibri prin acțiuni editoriale concrete. cu genericul LOU SOULÈU ME FAI CANTA, care să adune într-o suflare întreg universul latin. Să fim solari, să cîntăm și să existăm ca latini.

**Mihai CIMPOI și ceilalți membri ai delegației,
8 mai 1999, Maillane, baștina lui Mistral.**

A. Daudet și F. Mistral.

Mormîntul lui F. Mistral.

Provenței își spune cel din urmă gând,
este elocvent:

**Eu, Franță, mor: îndrumă-ți
sora!
Le-a spus un rege-amîndurora.
Purcedeți mînă-n mînă spre
viitoare punți
.....
Frumoasă-i ea, tu ai tărie....**

“Le Félibrige” prezintă, totuși, o dominantă, în pofida acestor contradicții: speranța și încrederea romantică în puterea poeziei divine, capabilă să trezească popoarele la o viață spirituală demnă și fecundă, așa cum rezultă și din imnul felibrilor, *Le Chant de la Coupe* (1867), care afirmă că poezia *change l'homme en Dieu* (schimbă pe om în Dumnezeu)¹¹.

Căci poezia exprimă, în general, în raport cu celelalte genuri literare, o notă sufletească superioară, în sensul precizărilor lui Ovid Densusianu: “Trebuie să recunoaștem că ascensiunea unei literaturi numai de la un gen bine hotărît, un gen autentic, a putut să vină și acesta nu poate să fie decît acela al inspirației poetice”¹².

Este evident că cei 3 M – Maillane, Mistral, Mirèio – sînt emblema celui de-al treilea moment de renaștere occitană, “*Le Félibrige*”.

De unde își trag izvoarele aceste simboluri?

Pămîntul Provenței, aspru și, aparent, zgîrcit, dar care se impune prin coloritul său, roșu aprins sau alb dens; din care urcă seve ascunse, semnificative în butucii de viță de vie, în trunchii de măslini sau în tufe de lavandă; care hrănește caii, taurii și oile din Camargue, grîul și orezul, fructele și legumele provenșale; pămînt presărat de enigmaticele *bories* (un fel de cabane, pătrate, rotunde sau dreptunghiulare, construite din piatră, fără liant)...

Soarele Provenței – provincie pe care Mistral o definea *l'Empire du soleil* (Imperiul Soarelui), stîrnind acel strigăt avid de bucurie și de înalt al cigalle-lor: *Lou souléu me fai canta* (Soarele mă face să cînt) –, plînd pe cerul provenșal, nemărginit, în profunzime și nuanțe, fără de care o

parte însemnată din pictura impresionistă ar rămîne un simplu exercițiu de tehnică picturală, cel mult virtuos...

Rhônul, cu a sa deltă (Camargue), Alpii și Masivul central, din care descinde vîntul Mistral, pentru a realiza unirea cu marea cea de azur, în zona curioaselor *calanques* și pentru a defini astfel, împreună, o lume delimitată geografic, dar infinită în semnificații și mitologii, urme istorice și fapte contemporane, în festivaluri folclorice și muzicale, tîrguri, carnavaluri, curse de tauri, poezie și artă...

În fine, *omul* acestor locuri, tipul meridional prin excelență – din care au descins, deopotrivă, trubadurul și mușchetarul, viticultorul și navigatorul sau păstorul, constructorul de viaducte și canaluri, arene și catedrale, Cézanne și Fernandel, Henri Bosco și René Char, Pagnol și Mireille Mathieu, Giono –, purtînd în fața și în sufletul lui însemnele aspirațiilor și ale aptitudinilor valurilor de populație, atît de eterogene, din care s-a plămădit, în decursul secolelor, în cîntece de dragoste, dar și în cruciade sîngeroase, acest distinct *Homme d'Oc*, în tot ce are el mai înălțător...

În această ambianță de geografie fizică și umană se află implantată localitatea *Maillane*.

Și pentru a da mai multă savoare acestei *farandole* provenșale, să-i facem pârtași și pe santonii *creșelor* provenșale, în ritmul *tamburinei* și *pipeau*-ului, să participăm la *ferrade*-le din Camargue (marcarea taurilor cu fierul roșu), la jocul de *boule*, din piețele și grădinile străjuite de platani, să împărțim cu prietenii provenșali bucatele stropite cu uleiul de măsline și însoțite de vinul roșu-aprins sau roz, de la Châteauneuf-du-Pape sau Gigondas, iar pentru a stînge focul aprins de *l'aioli*, să continuăm cu fructele *confits*, cu *calissoanele* Aixului sau *nuga*-urile din Montélimar,

Cînd pașii ne duc, în peregrinări provenșale, în cîmpia fertilă *la Petite Crau* sau *Crau de St. Rémy*, la nordul munților Alpilles, la sud de Durance și la est de Rhône, între Avignon, Tarascon, Arles și les Baux, aflăm așezarea *Maillane*.

Să urmăim, însă, discret dar

atent, un ghid ales și rafinat, hrănit profund de sevele acestui pământ provençal:

“Am făcut drumul într-un suflet și, în sfârșit, după trei ore de mers, am zărit înaintea mea păduricile de chiparoși în mijlocul cărora satul Maillane se adăpostește de frica vîntului.

Nu era țipenie de om pe ulițele satului; toată lumea plecase la slujba cea mare. Cînd am trecut prin fața bisericii, «șarpele» (instrument muzical în formă de șarpe – n.t.) sforăia, și am văzut lumînările strălucind prin geamurile colorate.

Locuința poetului e la capătul satului: cea din urmă casă, pe mîna stîngă, pe drumul spre Saint-Rémy – o căsuță cu un singur cat și grădină în față... Întru încetîșor... Nimeni! Ușa de la salon e închisă, dar aud că umblă cineva înăuntru și vorbește cu glas tare... Cunosc bine pasul și glasul ăsta... Mă opresc o clipă în sălița vîruită, cu mîna pe clanța ușii, foarte emoționat. Îmi bate inima. E acolo. Lucrează... S-aștept oare să-și isprăvească strofa?... Ei? fie ce-o fi, intru.”¹³

În centrul localității Maillane se află “*La Maison du Lézard*”, în care Mistral a locuit, din 1855, cînd, în urma morții tatălui său, François, a părăsit “*Mas du Juge*”, pînă în 1876, cînd se căsătorește cu Marie-Louise Rivière și se instalează în casa în care va trăi pînă la sfîrșitul vieții (25 martie 1914), devenită casă-muzeu.

Dar pentru formația literară a poetului, în general, și pentru geneza poemului *Mirèio*, “*Mas du Juge*” reprezintă atmosfera părintească, anii copilăriei, apoi anii experienței rustice provençale:

“Acest poem (*Mirèio*) pe care Mistral l-a început într-o seară de toamnă (la semănat), privind pe muncitorii care urmau, cîntînd, plugul pe brazdă, nu este o operă literară propriu-zisă, «Este cîntecul spontan care a izvorît din tinerețea sa». «Cînd m-am eliberat – îi scrie el lui M. Ripert – de amintirile mele de școală, și cînd, la casa părintească, complet izolat de orice relație cu lumea mondenă, m-am pătruns de gîndirea

rustică (țărănească), atunci, plin de credință, am început *Mirèio*... Fără să fi făcut vreodată vreun plan! Eroii mei trăiau în mine și îmi povesteau viața lor, ca și cum i-aș fi văzut.»¹⁴

Mas-ul este locuința-tip provençală: relativ mică, cu pereți dați cu var, fără ferestre spre nord, spre a fi protejată contra Mistralului, și adăpostită, la exterior, de o perdea de chiparoși și micoculieri, cu acoperiș puțin înclinat, din țigle roșii și plate, fixate cu pietre.

NOTE

¹ Vezi Ovid Densusianu, **Originea poeziei trubadurilor**, curs universitar rezumat, 1922-1923.

² J. Lafitte-Houssat, **Troubadours et cours d'amour**, PUF, 1966, p. 22.

³ J. Lafitte-Houssat, **op. cit.**, p. 7.

⁴ J. Lafitte-Houssat, **op. cit.**, p. 86.

⁵ Vezi, **Mirèio**, cîntul al nouălea, p. 175, și nota 125.

⁶ Robert Lafont, **Clefs pour l'Occitanie**, Seghers, 1971, p. 85.

⁷ Robert Lafont, **op. cit.**, p. 86.

⁸ Robert Lafont, **op. cit.**, p. 131 ș.u.

⁹ Emmanuel le Roy Ladurie, **Histoire de Languedoc**, PUF, 1962, 126 p.

¹⁰ Vezi Riccardo Petrella, **La renaissance des cultures régionales en Europe**, Editions Entente, Paris, 1978; René Nelli, **Mais enfin qu'est-ce que l'Occitanie?**, Ed. Privat, Toulouse, 1978; Renée Musset-Goulard, **Les occitans, un mythe?**, Albin Michel, Paris, 1978.

¹¹ Robert Lafont, **op. cit.**, p. 134.

¹² Ovid Densusianu, **Evoluția estetică a limbii române**, în *Opere*, III, ediție îngrijită și note de V. Rusu, Editura Minerva, 1977, p. 627.

¹³ Alphonse Daudet, **Scrisori din moara mea**, trad. de Livia Storescu, “Biblioteca pentru toți” (nr. 256), Editura pentru literatură, 1964, p. 112.

¹⁴ **Anthologie du Félibrige Provençal (1850 à nos jours)**, Poésie, par Ch.-P. Julian et P. Fontan, I, Les fondateurs du Félibrige et les premiers félibres, Paris (1920), p. 44. Fotografiiile diferitelor case locuite de Mistral, în *Memòri e raconte*. Morceaux choisis, Avant-propos et notes critiques de Charles Rostaing, Textes choisis et classés par Camille Douguin, 1971.

Jean-Claude BOUVIER
professeur à l'Université
de Provence,
Aix-en-Provence – France

RENAISSANCES D'UNE LANGUE ROMANE: LA LANGUE D'OC

La langue d'oc est l'une des quatre langues gallo-romanes, c'est-à-dire des langues issues du latin – ou langues romanes – implantées sur le territoire de l'ancienne Gaule. Son domaine géographique est celui de la moitié sud de la France. Mais son statut actuel est celui d'une langue minoritaire. Alors qu'au Moyen Âge la langue d'oc était pratiquée par toute la population de cette région, elle doit se contenter aujourd'hui d'espaces de communication limités, dans le cadre de ce qu'on appelle généralement la *diglossie*, depuis que le français, devenu langue nationale, s'est imposé à tous les habitants de ce pays comme langue maternelle et comme langue usuelle.

Au Moyen Âge, la langue d'oc a joui d'un grand prestige. On rappellera très vite qu'elle a été la langue des troubadours, dont la poésie lyrique née au XIe siècle a essaimé dans toute l'Europe occidentale, exprimant et popularisant un nouvel art de vivre, de sentir et d'aimer. Il faut se souvenir aussi de ce que DANTE considérait que cette langue, qu'il a été le premier à nommer langue d'oc (*lingua d'oc*), était l'une des trois grandes langues romanes que l'on pouvait concevoir à cette époque¹.

Enfin, d'un point de vue plus précisément linguistique, la langue d'oc a souvent eu une place privilégiée dans les recherches linguistique comme le roumain d'ailleurs avec lequel elle a beaucoup d'affinités, mais pour des raisons bien

différentes. Les linguistes ont généralement été sensible à la position stratégique en quelque sorte qu'elle occupe au sein de la Romania. Certes le temps n'est plus où l'on pouvait croire que la langue d'oc (qu'on appelait le provençal) était la mère des autres langues romanes²... Mais cette croyance déjà bien lointaine avait tout de même un fond de vérité sur lequel a pris appui la recherche moderne. C'est ainsi que le grand romaniste allemand Gerhard ROHLFS a pu établir que la langue d'oc constituait un «carrefour linguistique des langues romanes»³: située entre l'est et l'ouest de la Romania occidentale, c'est-à-dire entre l'Italie et l'Espagne, elle est aussi un pont, sur l'axe nord-sud, entre le français (très germanisé dans son histoire) et les langues méditerranéennes.

1 – Le rattachement des provinces du sud au Royaume de France, qui se fit progressivement entre la fin du XIIIe siècle et la fin du XVe siècle, eut pour conséquence la francisation de ces régions et le déclin de la langue et de la culture d'oc. Ce déclin fut sans doute relatif et il me faudrait plus de temps pour en parler sérieusement. Mais on peut dire, d'une façon très sommaire, qu'à la fin du XVIIIe siècle, malgré quelques œuvres littéraires majeures, malgré aussi une pratique orale de la langue qui est restée très importante jusqu'à la Révolution de 1789⁴, dans les villes comme dans les campagnes, la langue d'oc était en piteux état: très dévalorisée par la «bonne société» et très soumise à l'influence du français.

C'est dans ce contexte qu'il faut situer, au milieu du XIXe siècle, le mouvement de renaissance de la langue d'oc, que l'on appelle le Félibrige, né en Provence⁵. Inséparable des mouvements dits renaissantistes, qui à la même époque fleurissent ici ou là en Europe, dans le sillage du romantisme, le Félibrige est à la fois un résultat et un point de départ. Il est en fait au confluent de plusieurs courants renaissantistes, qui le précèdent et l'annoncent, c'est-à-dire d'efforts qui sont entrepris par des individus ou des groupes pour revaloriser la langue et pour créer des

œuvres qui la fassent connaître. Il y a ainsi les «inorganisés», dont le plus célèbre est Fabre d'Olivet, auteur d'un ouvrage fondateur: *La langue d'oc rétablie dans ses principes constitutifs*, écrit en 1820, mais publié seulement en 1989! Il y a dans ce livre une vision tellement étonnante de l'unité de la langue dans l'espace et le temps que son éditeur, David STEINFELD, a pu écrire que «c'est lui le véritable *primadié*, l'initiateur» de la renaissance occitane⁶.

Parmi ces inorganisés, il faut faire une place particulière à des écrivains d'origine populaire, ouvriers ou artisans, qui ont joué un rôle essentiel dans la reconquête de la langue: ainsi le coiffeur-perruquier JASMIN à Agen, dans le sud-ouest, le boulanger-meunier Victor GELU à Marseille ou encore l'ouvrier en tannerie Auguste BOISSIER, à Die, dans le nord de la Provence.

En Provence, la renaissance du Félibrige est préparée plus directement par un certain nombre de jeunes écrivains passionnés qui se retrouvent tous dans un espace géographique assez limité: à proximité du Rhône, la région d'Avignon-Salon, à tel point qu'on a pu parler d'une école d'Avignon. Il y a là Antoine-Blaise CROUSILLAT, Adolphe DUMAS, ROUMANILLE... et bien sûr Frédéric MISTRAL, le futur chef de la nouvelle école, le Félibrige, qui dès 1848, à l'âge de 18 ans, écrit un recueil de poésies provençales, *Li Meissoun*, qui ne sera publié que longtemps après sa mort.

Ainsi la date du 21 mai 1854, qui est généralement donnée comme étant celle de la création du Félibrige, est-elle d'abord la date de l'une des réunions de l'école d'Avignon, à laquelle participent sept poètes, dont MISTRAL et ROUMANILLE. Mais il est vrai que cette réunion fut décisive pour l'avenir puisqu'elle affirme publiquement et hautement la volonté de renouveau.

2 – Les principes essentiels, sur lesquels est fondée la nouvelle école présidée par Frédéric MISTRAL, sont assez proches de ceux que quelques siècles plus tôt les écrivains de la Pléiade avaient affirmé pour le français. Il s'agit bien pour MISTRAL et ses amis de «défendre et illustrer»

la langue d'oc, comme disait DU BELLAY, en 1549, à propos de la langue française, en s'engageant dans trois directions complémentaires:

■ restaurer la langue dans sa dignité, c'est-à-dire en luttant contre le statut très dévalorisant de patois qui lui avait été imposé;

■ susciter une production littéraire de qualité qui pourra promouvoir la langue littéraire, étant entendu que cette langue littéraire sera écrite dans une graphie complètement rénovée, que l'on appellera la graphie mistralienne;

■ entreprendre un travail sur la langue elle-même, pour l'épurer, pour la débarrasser d'un certain nombre de scories dues à une influence trop forte du français, et surtout pour faire l'inventaire de ses richesses linguistiques.

La production littéraire fut effectivement importante et souvent de bonne qualité. On citera seulement ici, à titre d'exemple, quelques grandes œuvres poétiques de MISTRAL: *Mirèio*, l'épopée du monde rural (1859), saluée comme un grand événement par le poète romantique français LAMARTINE; puis *Calendal*, épopée associant la mer à la montagne (1867), *Nerto*, poème historique (1884), *Lis Isclo d'or* (1889), *Lou Pouemo dou Rose* (Le poème du Rhône) (1897) etc..... Et il faudrait ajouter bien sûr les œuvres en prose, comme *Memori e Raconte* (Mémoires et récits) et les revues que Mistral a fondées et dans lesquelles il a beaucoup écrit: *L'Armana Prouvençau*, *L'Aioli*...

Quant au travail sur la langue, il est surtout représenté par l'élaboration du *Tresor dou Felibrige*, remarquable dictionnaire provençal-français de plus de deux mille trois cent pages, publié de 1879 à 1886, auquel Mistral a travaillé pendant une trentaine d'années. Ce dictionnaire, qui rend toujours de très grands services, est en quelque sorte le centre, la clef de voûte de l'édifice construit par les Félibres: il a été conçu à la fois pour servir de référence aux jeunes écrivains de la nouvelle école et pour enrichir leur création.

3 – La langue qui est ainsi revalorisée, c'est bien sûr ce que l'on appelle à l'époque le *provençal*. C'est

le terme même qui est généralement employé par les Félibres, en dépit de ou peut-être à cause de son ambiguïté – bien que le terme de langue d'oc soit également connu et utilisé par Frédéric MISTRAL avec le contenu sémantique actuel. En effet le mot *provençal*, à l'époque de MISTRAL, comme aujourd'hui, renvoie à la Provence, c'est-à-dire une partie seulement de l'ensemble géographique de la langue d'oc, situé dans le quart sud-est de la France, entre le Rhône et les Alpes. Mais il existe aussi au XIXe siècle toute une tradition érudite, plus particulièrement dans les milieux romanistes, qui utilise ce mot pour le rapporter à l'ensemble de la langue d'oc. Cette tradition vient du Moyen Âge où le terme de *proensal* (provençal) était l'un des termes les plus répandus, avec *romanz*, pour désigner la langue des troubadours: comment mieux exprimer la latinité de cette langue que de se référer explicitement à la première *provincia* créée par les Romains en Gaule, dès le 2e siècle avant J.C., dans cette partie sud-est de la Gaule devenue la Provence?

Les Félibres maintiennent donc ce terme de *provençal* pour désigner deux réalités linguistiques distinctes: l'ensemble de la langue d'oc et la partie de cette langue, qu'on appellerait plutôt un dialecte, réalisée en Provence. Il y a ainsi constamment un jeu ou une tension entre le sens large et le sens étroit. Mais en même temps l'ambiguïté linguistique est au service d'une idéologie très précise de la langue. La Provence rhodanienne est le berceau de ce mouvement de renaissance, comme on l'a déjà vu. Et par voie de conséquence la variété rhodanienne du dialecte provençal est privilégiée par les Félibres dans leur expression écrite ou orale. Ainsi s'affirme plus ou moins nettement chez les Félibres une volonté de faire de cette variété rhodanienne un «dialecte directeur», qui sera choisi de préférence aux autres variétés dialectales de la langue d'oc pour constituer la langue littéraire de référence. En définitive MISTRAL et les félibres ont eu tendance à vouloir suivre l'exemple de DANTE qui, après un inventaire des variétés linguistique de l'Italie,

avait hissé son propre dialecte toscan au niveau d'une langue littéraire, qui quelques siècles plus tard devait devenir une langue nationale.

La provençalité, c'est donc d'abord pour les Félibres la reconnaissance de la primauté du dialecte provençal (ou d'une partie de ce dialecte), qui est l'outil linguistique des fondateurs, ceux qu'on appelle les *Primadié*, et qui est considéré comme suffisamment performant pour servir de support à la nouvelle norme littéraire. Mais c'est aussi l'affirmation de la romanité de la langue, par référence à son histoire et à ses origines latines.

Ce sentiment très vif de la romanité, qui est certainement l'un des traits qui unissent le plus sûrement les Roumains aux Provençaux, puisque dans ces deux contrées de la Romania la langue a reçu un nom évoquant d'une façon semblable la romanisation (*roumain* d'un côté, *romanz* et *proensal*, *provençal* de l'autre), est directement à l'origine de l'intérêt que très vite les Félibres ont porté aux autres peuples romans et des actions qu'ils ont engagées pour se rapprocher d'eux.

Dès 1862 Mistral se déclare persuadé que le provençal est «le lien destiné à relier en gerbe les trois grandes javelles de la race latine: France, Italie et Espagne»⁷. De fait c'est avec ces deux pays qui encadrent le pays d'oc que les premiers contacts sont pris: par l'intermédiaire du félibre d'origine irlandaise BONAPARTE-WYSE, il proclame bien haut en 1861 son admiration pour l'Italie combattante de GARIBALDI. Et cette même année 1861 les liens existant déjà avec les Catalans se renforcent sensiblement: Mistral écrit et envoie à ses frères catalans l'un de ses poèmes les plus connus *I troubaire catalan* «Aux poètes catalans» qui chante la parenté entre les deux peuples et entre les deux langues et qui sera le point de départ d'un long compagnonnage.

Mais la Romania orientale n'est pas oubliée pour autant. On sait qu'en 1878, aux Jeux Floraux de Montpellier, un concours poétique avait été organisé sur le thème de la «chanson du Latin» et que le gagnant de ce concours ne fut autre que le poète et

homme politique roumain Vasile ALECSANDRI. Cette manifestation de Montpellier et cette distinction attribuée au poète roumain avaient une valeur symbolique très forte: elles consacraient sans doute les liens culturels et amicaux entre V. ALECSANDRI et les félibres, mais elles étaient surtout le signe que la romanité était dorénavant envisagée par les félibres dans sa globalité, dans ses composantes d'est et ouest, et que l'idée d'une *union latine*, fondée sur la reconnaissance de la communauté linguistique et culturelle existant entre tout les peuples latins, était maintenant susceptible de rassembler des créateurs et de fédérer des énergies.

Mais cet élan en faveur de la latinité retomba assez vite. L'année suivante, en 1879, Frédéric MISTRAL fut accusé de séparatisme et d'idées anti-françaises par des journaux parisiens, d'une façon tout à fait injustifiée, faut-il le préciser? Il protesta avec vigueur, apporta des rectifications⁸, mais il fut fortement affecté par cette polémique et finalement prit ses distances avec l'idée de l'union latine. En 1880 une grande fête latine fut organisée à Forcalquier, dans l'actuel département des Alpes de Haute Provence, mais MISTRAL en fut absent.

3 – Après MISTRAL

MISTRAL meurt en 1914. Mais, dès les dernières années du XIXe siècle, un nouveau mouvement de renaissance commençait à émerger. Initié par deux instituteurs originaires l'un et l'autre de la partie occidentale de la langue d'oc, Prosper ESTIEU (né dans le Lauragais, près de Carcassonne) et Antonin PERBOSC (né dans le Quercy), ce mouvement qu'on appellera vite occitan se développa surtout à partir des années 1930, avec Loïs ALIBERT, auteur notamment d'une *Grammatica occitana* en 1935, les écrivains qui se regroupent dans la revue *Oc*, fondée en 1923, et bien sûr en 1945 la création de l'Institut d'Etudes Occitanes, qui eut parmi ses présidents des écrivains aussi productifs et connus que Max ROUQUETTE ou Robert LAFONT...

Il n'est pas douteux que ce nouveau mouvement prenait le

contre-pied du Félibrige sur des points essentiels et d'abord sur le rapport à l'espace. D'une certaine façon il prétendait remettre en cause l'hégémonie du dialecte provençal, et plus précisément, comme on l'a vu, de la partie rhodanienne de ce dialecte, et donc opérer une sorte de recentrage. Cette hégémonie provençale n'était en fait que relative, car le Félibrige était parvenu dès le début à rayonner sur l'ensemble du territoire de la langue d'oc et l'usage des variétés dialectales, dans l'oral ou dans l'écrit, n'était pas véritablement menacé.

Malgré tout le changement d'orientation est décisif. C'est avant tout une vision de l'unité de la langue d'oc (ou langue occitane) dans l'espace et dans le temps que proclament les tenants de ce nouveau mouvement, les occitanistes. Et le signe visible de cette unité retrouvée, dans l'écriture tout au moins, c'est la graphie qu'ils instituent, la graphie dite occitane ou classique. Alors que la graphie mistralienne, créée à partir d'une variété dialectale, mais adaptable aux autres variétés, était plutôt fondée sur la diversité de la langue, la graphie occitane a pour objet de faire apparaître en diachronie la filiation entre la langue moderne et la langue médiévale, et en synchronie les structures linguistiques essentielles qui définissent l'unité de la langue.

Ensuite et peut-être surtout c'est une nouvelle conception du rôle social de la langue que veulent promouvoir les occitanistes. Alors que la renaissance incarnée par le Félibrige révélait une volonté d'arrêter en quelque sorte le cours du temps en cherchant à maintenir une langue et une civilisation menacées par l'émergence du progrès et en proposant une image idéalisée des pays d'oc et même de la latinité, les occitanistes refusent cette vision jugée passiste de la langue: ils veulent plutôt conquérir de nouveaux espaces en s'engageant dans les débats sociaux ou politiques de leur temps.

La renaissance occitane a sans aucun doute été mal vécue par les Provençaux. Beaucoup d'entre eux y ont vu l'expression d'une revanche, voire du mépris à l'égard de ce qui avait été réalisé par le Félibrige. La

graphie occitane leur est apparue comme une construction artificielle, plutôt adaptée au dialecte languedocien (...) et du coup ils ont eu le sentiment que l'histoire basculait de l'autre côté du Rhône, oubliant la Provence et privilégiant les grands centres de l'ancienne province du Languedoc: Montpellier et Toulouse. Ainsi la tentation a-t-elle été forte de se replier sur soi et même de considérer qu'il y avait deux langues d'oc: une langue provençale, située à l'est du Rhône, défendue par le Félibrige et tous ceux qui se réclament de Mistral, et une langue occitane, située à l'ouest du Rhône, proclamée par les occitanistes. Il est évident que pour un linguiste cette conception est tout à fait injustifiable! Mais il faut se rappeler aussi que, dans son sens d'instrument de communication au service d'une communauté, la définition de la langue relève du politique et échappe donc aux linguistes.

4 – Aujourd'hui

Aujourd'hui les tensions sont incontestablement bien moins vives. Après des décennies de rivalités et de conflits entre les représentants de ces deux grands mouvements et de ces deux graphies, une volonté de dialogue existe réellement et les coopérations sont nombreuses sur le terrain, pour ce qui est de l'enseignement ou de l'animation culturelle: il existe par exemple en Provence des mouvements culturels comme *Parlar-en*, des journaux comme *Prouvenço daut*, auxquels participent des hommes et des femmes appartenant aux deux mouvances, mistralienne et occitane. Les deux graphies sont également admises dans les épreuves du concours de recrutement des professeurs du second degré, le CAPES Occitan – langue d'oc etc. (...) On se rend compte de plus en plus que ces deux grands mouvements sont en fait complémentaire l'un de l'autre, le mistralisme insistant plus sur la diversité, l'occitanisme davantage sur l'unité, et qu'en tout état de cause on ne peut pas vraiment saisir la langue et la culture d'oc dans leur globalité sans se référer à l'un et à l'autre.

Le renouveau de l'intérêt pour la langue et la culture d'oc, que l'on observe depuis quelques années, et le développement des actions pour donner à cette langue et à cette culture la place qu'elles méritent d'avoir aujourd'hui sont l'œuvre de plusieurs partenaires: les associations, les collectivités locales qui les soutiennent, l'Etat français, qui, après avoir combattu pendant longtemps les langues et cultures régionales, fait actuellement des efforts en faveur de ces langues, sans doute insuffisants, mais réels, notamment pour favoriser l'enseignement dans les écoles, les collèges, les lycées et les universités: la création d'un concours d'enseignement, qui existe pour la langue d'oc, comme on vient de le voir, mais aussi pour le basque, le breton, le catalan, le corse, en est un exemple significatif. Il faut citer aussi les travaux scientifiques tels que les atlas linguistiques régionaux, les monographies sur des parlers ou des ensembles de parlers, les études comparatives (...) qui ont permis de mieux comprendre la structure de l'espace linguistique occitan.

Ainsi peut-on dire qu'aujourd'hui un large accord existe sur la conception de la langue d'oc comme un ensemble linguistique polydialectal, dont aucun dialecte n'est en position de domination, même si telle ou telle variété a pu être privilégiée par l'histoire. L'idée qui s'impose de plus en plus, malgré quelques résistances, est en définitive celle d'une langue dont l'unité est fondée sur les interrelations qui existent entre ses composantes dialectales, dans l'espace et dans le temps, mais dont la diversité ne peut pas être conçue ni analysée sans référence à l'unité et à la cohérence de l'ensemble.

Sans doute peut-on s'inquiéter de constater que la pratique de la langue d'oc reste très marginale en France. Les locuteurs qui ont appris la langue d'oc dans leur famille sont de moins en moins nombreux et ils ont peu d'occasions de l'utiliser dans la communication quotidienne. Mais le nombre de ceux qui ont appris ou réappris la langue croît sensiblement grâce aux efforts déployés dans les

associations ou les établissements d'enseignement. C'est nouveaux locuteurs, qui sont généralement des jeunes, disposent d'une langue certainement moins diversifiée et moins aisée que leurs aînés. Mais ils ont aussi souvent plus d'audace et de créativité. Et leur exemple autorise l'espoir.

Dans le monde d'aujourd'hui de nouvelles possibilités s'offrent en effet aux langues dites régionales. En France, où ces langues ont subi avec tant de force la domination de la langue nationale, on commence à comprendre que la défense et la promotion du français passent par une reconnaissance de toutes les langues de France: les langues «régionales», qui sont territorialisées, et les langues d'immigration, qui ne le sont pas. C'est le message que fait passer précisément Bernard CERQUIGLINI, qui a été pendant plusieurs années Délégué général à la langue française et qui est actuellement directeur de l'Institut national de la langue française.

Mais il faut aller plus loin. Au delà des langues régionales, comme la langue d'oc, c'est toute la question du plurilinguisme dans nos sociétés contemporaines qui est posée. Je suis persuadé que l'Europe que nous souhaitons mettre en place, c'est-à-dire la grande Europe et pas seulement l'actuelle Union Européenne, ne pourra vivre et se développer harmonieusement que si elle est capable de résister au risque du monopole linguistique. Pour contrebalancer avec succès le poids énorme de l'anglais dans les échanges internationaux ou même les pratiques quotidiennes, l'Europe doit faire appel à l'ensemble des ressources de son patrimoine linguistique et culturel. Et c'est là que l'idée de romanité prend tout son sens. On ne fera certainement pas l'union latine, assez nébuleuse, dont rêvait Mistral. Mais on peut considérer que dans l'Europe de demain, qui se prépare aujourd'hui, les langues romanes ont une position stratégique et un rôle historique. Elles peuvent contribuer fortement au nécessaire rééquilibrage linguistique, culturel et évidemment politique de l'Europe, à

condition toutefois que les actions pour promouvoir ces langues prennent en compte la totalité de ces langues et la diversité de leurs composantes.

NOTES

¹ Dante Alighieri, *De vulgari eloquentia*, 1303: voir A. Marigo, *De vulgari eloquentia, ridotto a miglior lezione, commentato e tradotto*, Firenze, 2e éd., 1948.

² Voir en particulier Raynouard, *Grammaire comparée des langues de l'Europe latine*, Paris, F. Didot, 1821; et pour le XVIIIe siècle, ou cette croyance a commencé à se constituer, voir Jean Stefanini, *Un provençaliste marseillais, l'Abbé Féraud (1725-1807)*, Publications de la Faculté des Lettres et Sciences d'Aix-en-Provence, 1969.

³ Gerhard Rohlfs, *La langue d'oc, carrefour des langues romanes*, dans *Revue de linguistique romane*, t. XXVIII, année 1964, p. 95-102.

⁴ Le rapport présenté par l'abbé Grégoire devant la Convention en 1793 «sur la nécessité et les moyens d'anéantir les patois et d'unifier l'usage de la langue française» est le résultat d'une grande enquête par correspondance engagée en 1790 qui a permis de constater que dans la moitié sud de la France la grande majorité des habitants ne parlaient pas le français: sur cette enquête et ce rapport, voir Muichel de Certeau, Dominique Julia, Jacques Revel, *Une politique de la langue – La Révolution française et les patois*, Paris, Gallimard, 1975.

⁵ Sur Mistral et le félibrige, voir l'ouvrage de Claude Mauron, *Frédéric Mistral*, Paris, Fayard, 1993.

⁶ Fabre d'Olivet, *La langue d'oc rétablie dans ses principes*. Association Fabre d'Olivet, Editions David Steinfeld, 1989, p. XVII.

⁷ Voir Claude Mauron, ouvrage cité, p. 174.

⁸ J. Pélissier, *Mistral au jour le jour*, Publications des Annales de la Faculté des Lettres d'Aix-en-Provence, Edit. Ophrys, 1967, p. 91-92.

Constantin MĂLIŢĂ

PREMIUL DE LA MONTPELLIER

Ideea şi nevoia fraternităţii latine s-a trezit şi a cuprins aria europeană în a doua jumătate a secolului trecut, desprinsă, ca axiologie de tip romantic, dintr-o lume cu lungă gestaţie inamică şi din dezvoltarea în condiţii noi a fraternităţii creştine. Polarizarea ei se produce în timpuri care au dus şi la resurrecţia panslavismului şi a pangermanismului. Deosebirea fundamentală dintre ele constă în faptul că, în timp ce panslavismul şi pangermanismul aveau ţintă federală şi caracter imperial, deci antinaţional, solidaritatea latină urmărea sprijinirea proceselor de identitate şi identificare naţională. În consecinţă, primele două, acaparatoare, s-au exersat în plan politico-militar, pe cînd solidaritatea neamurilor latine a luat direcţia diplomatică şi a avut cîmp cultural de acţiune. Analiza acum a evenimentelor arată suficient că solidaritatea latină a fost un efect de apărare, posibil printr-o îndelungată dezvoltare implicită în tot felul de legături a descendenţei latine. Prima înfrăţire latină se instituie, în plan cultural, între catalani şi provensali, iar progresul ei a dus, prin amplificare, la serbările latine de la Montpellier, din 1878, la care a triumfat România¹. Adică cea mai îndepărtată fiică a latinităţii expusă la margini, atunci, ca şi acum, într-o situaţie politică extrem de grea.

Este dificil de aproximat în ce măsură fraternitatea latină a devenit azi efectivă, care sînt componentele şi nivelurile ei de existenţă spirituală şi de manifestare practică, dar este cert că, cel puţin din punct de vedere cărturăresc şi popular, ea există, iar din punct de vedere al solidarităţii politice, este utilizată!

Preliminariile şi întreg cazul celui de al doilea război mondial este elocvent pentru complexitatea problemei. De aceea mi se pare că orizontul sigur în care solidaritatea latină nu a încetat să existe, în care există, este cel cultural, literar, unde nu este doar un paleativ. Mai mult, se simte chiar în comunitatea latină că românii, abandonaţi cîteva decenii în năvodul comunist al panslavismului, au acum, iarăşi şi iarăşi, o mare nevoie şi o mare disponibilitate pentru a se regăsi în fraternitatea latină, din toate punctele de vedere, politic, economic, cultural, avînd temelia în rădăcinile comune. (...)

★

Mişcarea culturală a Felibrilor, al cărei conducător a fost Frédéric Mistral (1830-1914), se întemeia pe asocierea unor scriitori şi artişti din sudul Franţei, începînd din anul 1854. Conceptul care-i definea, complex, era paradoxal, adică întrunea ideea de panlatinism şi totodată de supralicitare a valorilor provensale, deci locale. Termenul cu care s-a definit mişcarea, *Félibrige*, e un arhaism, găsit de Mistral într-un vechi cîntec provensal, evocînd momentul cînd Fecioara Maria îl înfîlneşte pe Iisus în Templu: *parmi les sept félibres de la loi*. Sensul cuvîntului e insuficient cunoscut, iar descendenţa lui poate fi din irlandeză (*filea* = cîntăreţ, *ber* = călăuză), din greacă (*filebraios* = cunoscător al legii, în sinagogă), sau din latină (*felibris* = întremător, roditor)². Probabil, niciodată nu se va cunoaşte sensul exact cu care a funcţionat acest cuvînt în vechiul epos

provensal; probabil tocmai ambiguitatea lui mesianică l-a atras pe Mistral, pentru a-l prelua și a defini astfel misiunea mișcării de revigorare a culturii și literaturii locale, apoi a legăturilor interlatine.

Evoluția mișcării Felibrilor de la localism la interlatinism poate da material pentru cercetare de câteva volume, ne vom restrânge acum în a constata că din această mișcare se naște în 1869, la Montpellier, *Societatea pentru studiul limbilor romanice*, care chiar din același an începe să publice o revistă trimestrială, *Revue des langues romanes*. Respectiv în 1875 începe primul congres și concurs în genul *Jocurilor florale* de la Toulouse, care datau din 1323, avînd de obiectiv major ridicarea sudului literar, premiarea operelor scrise în *langue d'oc*. Sensul noțiunii de *joc* era de mai multe secole și se transformă acum ca întrecere pentru dobîndirea unui premiu. Se aveau în vedere lucrări nu numai literare, ci și artistice, lingvistice, culturale, științifice, acordîndu-se un mare număr de mențiuni, medalii, cununi, flori de argint etc. Cu ocazia congresului, poetul catalan Albert de Quirana, entuziast cavaler al romanității europene, trimite următoarea telegramă, citită de Mistral participanților în sala de concerte din Montpellier: *Frère et maître, je suis absent à regret, mais mon âme entière est avec vous. Offrez en mon nom un prix pour le prochain concours de la "Société". Le thème sera la Chanson du Latin. Toutes les langues romanes seront admises à concours. Aux Félibres j'envoie mon amour et ma foi*.

De aici rezultă tema celui de al doilea concurs al felibrilor și Societății de limbi romanice, care s-a stabilit că se va ține peste trei ani, în 1878, tot la Montpellier³.

*

Nu se cunoaște cu exactitate cum și cînd a luat Vasile Alecsandri cunoștință de tema concursului lansat în 1875, de la Montpellier, însă este cert că acest concurs era de notorietate publică. În orice caz, participarea sa la concurs se face în paralel cu războiul nostru de Independență și crearea ciclului epic *Ostașii noștri*, care era deja tipărit separat în luna aprilie⁴. Între poemele ciclului erau piese precum *Hora de la Plevna* sau *Hora de la Grivița*, menite să devină cîntece de masă. După spusa ulterioară a fiicei lui V. Alecsandri, doamna Maria Bogdan, poetul a aflat din presă despre condițiile concursului și, în iarna lui 1878, a scris la un moment dat, într-un sfert de oră, cele patru strofe ale poemei, expediindu-le apoi sub motto: *Apa curge, pietrele rămîn*⁵. Ulterior chiar va primi, la Mircești, programul și invitația Congresului, la care răspunde cu mulțumiri, dar negativ, fratele lancu Alecsandri. Probabil atunci, pe la începutul lunii mai, poetul nu se afla la Mircești. De altfel, iată scrisori în care descrie și luminează cazul însuși poetul:

Mircești, 16 Maiu 1878

Iubite Negruzzi

Vin să-ți comunic o veste care știu că te va bucura. Am aflat din ziare că la Montpellier s-a constituit o societate a limbilor romanice, care a pus la concurs compunerea unei poezii, intitulată "Cîntecul gînteii latine", cu scop de a-l traduce în toate idiomurile romane, de a-l pune pe muzică și de a-l populariza în întreaga lume latină. Într-o bună dimineață din iarna trecută, m-am trezit cu ideea de a concura și eu la acea operă, și fără întîrziere am și trimis la Montpellier patru strofe, sub titlul de: "Cîntecul gînteii latine", și, după obiceiul meu, le dasem uitării, cînd deodată primesc următoarele depeze:

19/5 1878. Alecsandri, Mircești.

Jury composé de Mistral, Tourtoulon, Quintana, Obedenaru et Ascoli vous decerne unanimement le prix du chant latin. Vous attendons

Roque Ferrier

*

22/5 1878

Recevez avec mes félicitations cordiales, les vœux que nous formons pour la Roumanie. Vous, qui êtes un grand poète, veuillez être l'écho des sympathies des poètes latins réunis à Montpellier.

Albert de Quintana⁶

În continuare, poetul de la Mircești, european de acum și chiar de mai înainte, notează textul complet al poeziei și o trimite lui Negruzzi, care o va și publica în numărul pe iunie al *Convorbirilor literare*. Să reținem că textul plecase la Montpellier în cursul iernii, cum mărturisește autorul. Acest text se va publica în *Revue des langues romanes*, a Societății de la Montpellier, nr. 5-6, din mai-iunie 1878, cu traducere paralelă în limba franceză.

Prima publicare acasă, după un text puțin diferit, se face în *Presa* din 16 mai, apoi în *Răsboiul* din 17 mai, în *Timpul* și *Steaua României*, amîndouă din 18 mai, în *Familia* din 21 mai. După care urmează o lungă succesiune de apariții, în original, sau în multiple traduceri, încît putem spune că receptarea poeziei, la nivel național și european, a fost de tot rapidă, inclusiv pe note muzicale.

În legătură cu aceasta, să dăm iarăși cuvîntul poetului, care știe cel mai bine cum au decurs lucrurile: *Cînd am primit programul Societății de la Montpellier, m-am hotărît a scrie și eu ceva, nu însă cu sperare de a cîștiga premiul, dar cu simpla idee de a trimite un specimen de limba română, spre a se constata încă odată rudirea noastră cu toate ramurile gîntei latine. Norocul a vrut ca toate poeziile să fie mai slabe decît a mea și astfel am eșit eu triumfător. Cu atîta mai bine pentru țară. România e astăzi mai cunoscută în lumea învățaților din lumea occidentală și, ce mă bucură mai mult, este că poezia mea a motivat urările poetilor latini pentru România.*

Aicea — este adevărat triumf. Am cîștigat un nou drept la simpatiile marelor popoare de viță latină, și poate că acele simpatii răsărite pe cîmpul literelor, vor rodi pe cîmpul politic. Amin! Să ne ajute Dumnezeu!'

*

Poetul laureat nu a putut lua parte la săptămîna serbărilor de la Montpellier, care s-a ținut între 22 și 28 mai, cu participarea a peste 60000 de persoane și a unor delegații culturale din lumea latină. Festivitățile, socotind după reportaje din presa timpului, au fost strălucitoare. În momentul cînd s-a proclamat izbînda poetului din Carpați, orchestra a executat mai întîi o melodie românească, apoi *Cîntecul gîntei latine*, pe melodia compusă de Marchetti și care rămîne cea mai bună dintre toate compozițiile ce s-au destinat acestor versuri înălțătoare. Vasile Alecsandri a fost reprezentat de însuși poetul Mistral, căruia i s-a înmînat marea cupă de argint, pentru a o trimite în România. Pe dată poezia s-a tradus și s-a difuzat în franceză, provensală, italiană, germană și polonă, devenind imnul serbărilor, cu îndrumarea de a se cînta de toată lumea latină. În scurtă vreme, Cupa a ajuns la Mircești, unde s-a păstrat pînă în 1932, cînd fiica poetului, Maria G. Bogdan, o dăruiește Academiei Române, fiind depusă în cabinetul de numismatică al Bibliotecii Academiei Române din București. Pe o față a cupei

se vede în relief Lupoica din mitologia romană și deviza *Surge luce* (= Înalță-te spre lumină), iar pe cealaltă față apare emblema *Societății pentru studiul limbilor romanice*, din Montpellier (un răsărit de soare, pe mare), cu inscripția în provençală *Ses ascondoutz mas non ses mortz* (= sînteți ascunși, dar nu sînteți morți). Cupa mai poartă și alte embleme, între care cea a Felibrilor⁸.

Acesta a fost primul premiu internațional al literaturii române. Vestea decernării lui a declanșat mari serbări naționale ale tuturor românilor, jigniți atunci și umiliți de diplomația rusească, după războiul de Independență.

lată însăși părărea poetului în această chestiune:

Mircești, 25 iunie 1878

Iubite Negruzzi

Cunoști vorba Românului: una caldă, una rece. Ea ni se aplică de minune. După Grivița și Montpellier a urmat Berlinul, după victorii, loviri amare. Un Gorceakoff și un Bismark au apărut în cumpăna soartei noastre, cercînd a nimici greutatea noastră politică în lume; și astfel iluziile răsărite în Bulgaria și în Provența s-au întunecat într-o clipeală. Dar să nu ne descurajăm, ferească Dumnezeu de a pierde încrederea în noi și în viitorul neamului nostru! Omida mănîncă frunzele stejarului, dar nu poate ucide stejarul... Măciuca politică din Berlin ne-a dat o lovire care ne-a amețit, dar amețeala trece și trecînd ea, trebuie să ne lase în picioare. Doar nu pierе Românul cu una, cu două, ba nici cu nouă, căci are șapte vieți și-i puiul dracului, după cum se exprimă țaranii. Ne-am luptat vitejește la Grivița, am triumfat la Montpellier, tot astfel vom triumfa cu vremea și pe cîmpul politic. Voința să ne fie tare și vom ieși iar în undă. Cine știe dacă Dumnezeu nu ne-a pregătit, prin nedreptatea areopagului de la Berlin, la lupte mari, care să ne oprească de a ne adormi pe laurii noștri? Franța a cîștigat mult din pagubele ce a suferit la 1870, căci a primit o crudă lecție, de care știe a profita, să urmărim pilda ei, să ne punem pe lucru, să luminăm poporul, în care există vitalitatea națională, să renunțăm la desbinări care ne slăbesc, să ne unim într-un singur gînd și să nu ne mai căutăm sprijin decît în noi înșine, lepădîndu-ne de Satana, adică de protecții străine, și vom ajunge astfel mai departe decît am ajuns pînă acum...

Va veni o zi în care vom asista la o colosală dărmare de imperii și în acea zi, de vom fi pregătiți, vom revendica tot ce a fost și este încă al nostru. Deviza mea este: Nimic nu se pierde! Nu-mi pierd dar speranța în viitor, și chiar de sînt ajuns la bătrînețe, nu mă retrag din luptă, de vreme ce Dumnezeu voiește ca să ne cerce și să ne oțelească prin noi lupte. Curaj, dar, voi cei tineri, și pe lucru toți. Roada plătește munca! Rusia, imperiul uriaș, a avut nevoie de pomana noastră... fie... noi n-avem nevoie de bogdaprostea ei. Rămîne cu Basarabia pe cuget și cu o pată neștersă pe frunte...

Te îmbrățișez din toată inima!

V. Alecsandri⁹

*

Într-adevăr, premiul latinității venea ca balsamul amăgitor pe sufletul rănit al românului, deoarece aliatul țarist din războiul de Independență ocupase Bucureștii, iar la Congresul de la Berlin răpise sudul Basarabiei, cu județele Cetatea Albă, Cahul și Ismail, vechi pămînturi românești. Deși prin convenția secretă de la Balta Liman se angajase să respecte și să apere integritatea teritorială a României. Victorioși pe cîmpul de luptă și în literatură, prin nemuritorii dorobanți, prin curcani și Peneșul lor, românii pierdeau la cazinoul diplomației. Iată de ce încununarea de la Montpellier avea semnificația unei recunoașteri

europene a calității și a dreptății românilor, fiind totodată și un gest de solidarizare cu noi a fraților latini. Acceptăm prin aceasta caracterul politic al premiei de la Montpellier, dar facem cuvenita precizare că nu se poate vorbi de o concesie a juriului. În unanimitate, cei 5 membri ai juriului au ales poema lui Alecsandri ca fiind cea mai bună, cea mai valoroasă, dintre cele 550 trimise în concurs, de către diferiți autori, singura cu care ar fi putut concura fiind aceea a lui Fr. Mistral însuși, care, însă, fiind în juriu, s-a retras din competiție.

Răsunetul premiei de la Montpellier s-a reverberat peste toate provinciile românești, emoționând publicul și dînd prilej de manifestări naționale. Felicitările se îndreptau din toate părțile către Moldova, către lunca de la Mircești, iar sentimentul de unitate prilejuit de eveniment a fost activ luni de zile. Consiliul comunal Iași schimbă numele străzii Sf. Ilie cu acela al lui V. Alecsandri, de asemenea votează 5000 de lei pentru un bust al poetului și-l proclamă cetățean de onoare. La Teatrul Național din București i se dă un banchet grandios, la care un cor de 200 de persoane interpretează *Cîntul gintei latine*, pe muzica lui Marchetti. Din exil, soția celui care a fost primul Domnitor al României, Elena Cuza îi trimite o scrisoare entuziastă, din care citez: *Cît am fost de fericită și mîndră de victoria Dumneavoastră. Fericită ca prietenă, mîndră ca româncă! Ah, înțeleg și iau parte la entuziasmul pe care triumful Dumneavoastră l-a declanșat în patrie. În aceste ore sumbre, o revelație s-a produs și toate inimile românești au bătut la unison. Bravo! Cu cîtă emoție am citit în ultimele zile articolul "Grivița și Montpellier" în "Convorbiri literare". Gîndirea care a dictat apropierea acestor două nume este înaltă și sfîntă: iată gloria militară și gloria literară, aceasta înseamnă sîngele eroicilor noștri soldați vărsat cu bravură, aceasta înseamnă sufletul muzei române, care, după ce a imortalizat în versuri asemenea tineri viteji, pictează acum în strofe inspirate nobila fizionomie a Patriei. Este această o dublă încoronare pe fruntea nefericitei noastre patrii!...*

Bologne sur Seine,
28 iunie 1878

Helène Couza¹⁰

Am insistat pe contextul politic al epocii, pe situația României, înșelată între tratativele de la San Stefano și Berlin, după ce dusesse greul războiului în Bulgaria, pentru a se putea înțelege mai adecvat versurile poemei alecsandriene. În acestea nu este vorba, cum s-a mai spus uneori, de proclamarea unei superiorități sau a unei poftă de dominare a gintei latine, a neamurilor latine asupra celor nelatine. Ci doar de proclamarea unei valori de înțîie și modelară mărime, inclusiv pentru cei care calcă în picioare pămîntul unei țări latine, România; proclamarea unei mari virtualități de renaștere și restaurare în drepturi depline și legitime a integrității teritoriale a românilor. Situația de atunci este și situația de acum, de aceea dedic acest "florilegiu" plurilingv al poemei alecsandrine memoriei poetului, tuturor fraților români ce se mai află sub stăpîniri străine, și în primul rînd celor din Basarabia, Bucovina, Herța, Transnistria, pe care-i chemăm si-i așteptăm la sînul culturii, limbii și patriei comune.

NOTE

¹ Maria Platon, **Vasile Alecsandri, poezii Felibri și "Cîntecul gintei latine"**, Iași, Junimea, 1980, p. 74; Constantin Mălinaș, **Cupa de la Montpellier**, în **Cele Trei Crișuri**, Oradea, 1, nr. 4-5, iul.-aug., 1990, p. 1.

² **La grande encyclopédie**, Paris, s.a., vol. 17, p. 128-133.

³ Maria Platon, **op. cit.**, p. 80.

⁴ Vasile Alecsandri, **Opere**, vol. X, ediție îngrijită de Marta Anineanu, București, Minerva, 1985, p. 399.

⁵ *Ibidem*, p. 931.

⁶ Idem, **Scrisori**, ediție îngrijită de Il. Chendi și E. Carcalechi, București, Editura Librăriei Socec & Comp., 1904, p. 106-107.

⁷ *Ibidem*, p. 108.

⁸ Al. Iordan, în **Viața românească**, nr. 8, 1934; Vasile Alecsandri, **Opere**, vol. X, p. 433-434, unde apare scrisoarea poetului către Albert de Quintana y Combis, poet catalan, deputat, președintele Jocurilor florale din Barcelona, care în 1878 era și Comisarul Spaniei la Expoziția universală de la Paris:

Mircești, 6/18 iulie 1878

Iubite domn și prieten,

Dețin, în sfârșit, frumoasa dumneavoastră cupă care a vărsat atâtea valuri de bucurie entuziastă în inimile compatrioților mei. Ea se află aici, în fața mea, cu forma sa elegantă, reliefurile sale simbolice și inscripțiile sale elocvente; ea îmi vorbește despre țara soarelui, despre marea gândire a latinismului căreia i-ați redeschis aripile într-o oră de sublimă inspirație, despre prețioasa dumneavoastră prietenie și despre viitorul nefericitei mele țări. Cine știe, îmi spune visul căruia mă abandonez cu predilecție, cine știe dacă, într-o zi, această cupă nu se va ridica spre cer pentru a duce un toast supremației și atotputerniciei restabilite a rasei latine? Și, în acea zi, cele două nume ale noastre se vor găsi mai strâns unite, prin consacrarea glorioasă a victoriei.

Să nădăjduim și să bem din aceeași cupă, noi toți copiii marelui societăți, astfel nefericita mea țară, atât de sacrificată de pretenții de la Congresul din Berlin, privește cu grijă înspre Occident, din sinul naufragiului care o amenință.

În ce mă privește, iubite domn și prieten, așteptând timpuri mai bune, vă strâng mîna cu prietenie și rămîn pentru totdeauna prietenul dumneavoastră devotat.

V. Alecsandri

Am reprodus scrisoarea în traducerea doamnei Marta Anineanu, după originalul în limba franceză, așa cum s-a publicat în ediția citată, preluând și precizarea traducătoarei, că termenul francez *p a r t a g e u x*, utilizat de Alecsandri, transpus aici prin *pretenții* nu e suficient pentru original, care e intraductibil la modul propriu în românește, denumind pe cineva, care vrea să *împartă și să aibă totul*. Aluzia lui Alecsandri la autorii raptului de la Berlin este limpede și puternică, ea arată starea de spirit a românilor în acel context politic internațional, când Europa i-a părăsit, lăsându-i pradă rușilor, nu pentru prima dată, dar nici pentru ultima. Reacția lui de speranță în atotputernicia rasei latine privește această situație și este reacția celui nedreptățit prin faptul că are rude slabe și neasociate. Restabilirea sau stabilirea unei unități puternice a rasei latine în Europa este dorită și înțeleasă ca un factor de garantare în viitor a dreptății în relațiile dintre state și popoare. Aceasta este semnificația de esență justițiară a poeziei și scrisorii lui Alecsandri, și nicidecum tendința de a domina prin latinitate alte neamuri, așa cum acelea o făceau efectiv în epocă, dar nu numai atunci. Cupa se află acum la Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de stampe, cota FI 6909.

⁹ Vasile Alecsandri, **Scrisori**, 1904, p. 109.

¹⁰ Sever Zotta, **La centenarul lui Vasile Alexandri 1821-1921**, Iași, 1921, p. 92, scrisoare în limba franceză, tradusă de noi, acum.

Vasile ALECSANDRI

CÎNTICUL GINTEI LATINE

Latina gintă e regină
Între-ale lumii ginte mari;
Ea poartă-n frunte-o stea divină
Lucind prin timpii seculari.
Menirea ei tot înainte
Măreț îndreaptă pașii săi,
Ea merge-n capul altor ginte
Vărsind lumină-n urma ei.

Latina gintă e vergină,
Cu farmec dulce, răpitor;
Străinu-n cale-i se înclină
Și pe genunchi cade cu dor.
Frumoasă, vie, zîmbitoare,
Sub cer senin, în aer cald,
Ea se mirează-n splendid soare,
Se scaldă-n mare de smarald.

Latina gintă are parte
De-ale pămîntului comori
Și mult voios ea le împarte
Cu celelalte—a ei surori,
Dar e teribilă-n mînie
Cînd brațul ei liberator
Lovește-n cruda tiranie
Și luptă pentru-al său onor.

În ziua cea de judecată,
Cînd față-n cer cu Domnul sfînt,
Latina gint-a fi-ntrebată
Ce au făcut pe-acest pămînt?
Ea va răspunde sus și tare:
"O! Doamne, -n lume cît am stat,
În ochii săi plini de-admirare
Pe tine te-am reprezentat!"

LE CHANT DE LA RACE LATINE

La race latine est la reine
Des grandes races d'ici bas;
Au front elle porte, sereine
Un astre aux éternels éclats.
Son destin en avant la jette
Sur le chemin de la grandeur,
Des peuples elle marche en tête
Les éclairant de sa splendeur.
La race latine est encore

La vierge au front charmant et doux
L'étranger qui la voit l'adore
En s'inclinant à deux genoux.
Sous l'azur plein d'haleines chaudes
La belle au sourire vermeil,
Que baigne une mer d'emerandes
A pour miroir son grand soleil.

La race latine, en partage,
A les trésors universels
Qu'avec ses soeurs elle partage
Dans ses élans tout fraternels
Pourtant terrible est sa furie,
Quand, de son bras libérateur,
Brisant la dure tyrannie,
Elle lutte pour son bonneur!

Au jour de justice divine,
Lorsqu'au ciel le Dieu tout puissant
Demandera: "Race latine
Qu'as tu fait sur terre, en passant?"
Elle répondra toute fière:
– "Tand que j'ai la-bas existé,
Aux yeux étonnés de la Terre
Seigneur! je t'ai représenté!"

21 mai 1878

Traducere în franceză de Aug. Clevel

LOU CANT DOU LATIN

Es rèino la raço latino
Entre tóuti li grândi gènt
A soun front trelusis divino
Uno estello, au travès di téms.
Lou destin l'endraio: elo, fiero,
Lou seguis d'un pas majestuos;
Di nacioun marchò copouliero,
Vejant sus ši piado un lum blous.

Es uno viergo bello e misto,
Qu'enfado emé soun biais galant;
L'estrangié se clino à sa visto
E d'a geinoum toumbo, belant.
Alurado, courouso e gaïo,
Dins l'er tébi, sout lou cèu clar,
Au soulèu rajant se miraïo
E choupo si pèd dins la mar.

A sa part, qu'es la plus poulido,
De la terro e de si tresor;
S'uno sorre afamado crido,
Partajo em'elo de grand cor.
Mai e terriblo dins sa laquo,
Quand, piei, di tiran en tremour

Soun bras castigo li magagno,
 O que lucho pör soun ounour.
 Vengue un jour l'ouro soubeirano
 Quand, amount, lou Dieu tres copnaut
 lé demandara: "Gént roumano,
 Qu'as fa sùs lou sòu terrenau?"
 Elo respoundra, d'un fièr aire:
 "Tant qu'istère sus terro, es ieu
 Que, devans li pople amiraire,
 T'ai representa, Segne Diéu!"

Tarducere în provensală de A. de GAGNAUD

IL CANTO DELLA RAZZA LATINA

Prima fra tutti i popoli
 Stà la latina gente,
 Regina Ell' e; da secoli
 Un astro il piu fulgente
 La cinge il fronte, e nobile
 Dall' Orto all' Occidente
 Versa una luce vivida
 Sull' arme che lasciò.

E incantatrice vergine
 La stirpe di Quirino,
 Fro lo straniero attonito
 Prostrare in uno inchino:
 Bella, vivace ed ilare
 Nell' aer su o divino,
 Si scalda in sole splendido,
 Mar di smeraldo Ell' à.

Latina gente e florida
 D'ogni del suol ricchezza,
 Che ale Sorelle provvida
 Largisce con gajezza:
 Ma e nel furor terribile
 La tirannia disprezza,
 Ed arma il braccio vindice
 Quand il suo onor lo vuò.

E allor, nel giorno ultimo
 Che ai popoli è serbato,
 Lo stipite de Lazio
 Da Dio fia interrogato:
 "Nel mondo in tanti secoli
 Che fésti?" A me fu dato
 – Risponderà – "tua immagine
 Rappresentar cola."

Traducere în italiană de Domenico MUTI

HYMNUS DE LA NAZION LATINA

La latina sco regina
 Meina las naziuns dil mund
 Cun la stella schi divina,
 Ch'ella porta sin siu frunt.
 Ella marscha plein luschezia
 Ordavun a las naziuns,
 E sin via spir clarezia
 Ras' en tuttas direcziuns.

La latin' ei ina fina
 Dultscha giurna plein incont:
 Avon ella, spert s'inclina
 Mintga jester suspiront.
 Ell' in rir migieivel spenda
 Sut in cauld e clar azur,
 E plascheivel seresplenda
 En la mar plein terlichur.

La latina che domina
 Sur tresors d'immens valzent,
 Cun las soras part' adina
 Quels tusors da cor bugient:
 Mo terrib! ei greta sia,
 Cu' la va en il combat
 Cunter criua tirannia
 Per honnur e libertat.

La latina zund regina
 Tema muossa sin siu frunt
 Cu'l Derschader examina
 Ella a la fin dil mund
 Ell' ad el lu fustig rispunda:
 "Jeu, ch' il mund ha admirau,
 Hai, o Segner, dign, avunda
 Tei sil mund representau!"

Traducere în retoromană de Alphons TUDOR

Lavinia-Simona VLADUȚI
Cîmpulung-Muscel

IRADIERI ALE INFLUENȚEI FRANCEZE ASUPRA POEZIEI LUI VASILE ALECSANDRI

Viața și opera fiecărui autor se cer studiate la alte dimensiuni, fiind circumscrise de realitățile epocii, la nivel european – realități istorice, culturale și artistice, de care nu se poate face abstracție, precum și în context universal larg, atotcuprinzător.

Personalitatea lui Vasile Alecsandri domină epoca pașoptistă, activitatea sa fiind desfășurată pe parcursul a 50 de ani, ca scriitor fecund în cele trei sectoare ale literaturii române.

Sentimental și veșnic călător, sorbind cu nesaț spațiile străinătății, fascinat de peisaje și opere de artă, Alecsandri va reveni cu duioșie și dor în ținuturile Mirceștilor.

Alecsandri cîntă tinerețea, viața și soarele, vara cu frumusețile ei, își cîntă visurile luminoase, își pune condeii în slujba marilor evenimente ale istoriei naționale. Poezia sa – diversă ca țesătură de gânduri și sentimente – este o piatră de temelie pentru limba literară românească, prefigurînd strălucirile stilului eminescian.

Pastelurile sînt imagini picturale dintr-o natură ce este contempaltă de poetul care se simte integrat afectiv, încîntat de diversitatea ei.

Deși s-ar părea că epitele ornate utilizate de poet sînt facile, uneori alunecînd spre creația folclorică, Alecsandri are meritul unei creații elaborate, armonioase și limpezi:

În grădini, în cîmp, pe dealuri,
 prin poene și prin vii
 Ard movili buruienoase, scoțînd
 fumuri cenușii.
 Caii zburdă prin ceaururi, turma
 sbiară la pășune,
 Mieii sprinteni pe colnice fug
 grămadă-n răpegiune.

Poetul nu cugetă profund și amar, cum va gîndi mai tîrziu Eminescu, nu simte disperat durerile vieții; temperamentul său bonom, distincția sa rafinată, însuși modul de viață tihnită și lejeră își pun laolaltă amprenta asupra creației sale.

De aici izvorăsc seninătatea și zîmbetul, lumina și căldura ce radiază din versurile sale melodioase, predominant optimiste:

Și gîndirea mea furată se tot
 duce-ncet la vale
 Cu cel rîu care-n veci curge, făr'a
 se opri din cale.
 Lunca-n juru-mi clocotește: o
 șopîrlă de smarald
 Cată țintă, lung la mine, părăsind
 năsipul cald
 (Malul Siretului).

Probabil se simte în unduirea calmă a versurilor spiritul acelei epoci care a dat în Franța școala de pictură de la Barbizon și l-a orientat pe Nicolae Grigorescu, ale cărui pînze respiră lumină, soare și sete de viață. Preferința pentru detaliul grațios, peisajul solar – caracteristică picturii impresioniste – o găsim și în versurile lui Alecsandri, ca o expresie a temperamentului său contemplativ în fața naturii.

Tudor Vianu chiar remarcă: "Alecsandri este un clasic și la această sursă de clasicism ne putem totdeauna întoarce cu o sete pe care nici astăzi, nici în trecutul literaturii românești nimic nu o poate îndestula mai bine. Așa se întregeste adevărata icoană a lui Vasile Alecsandri, poet al vremii lui și al vremii noastre".

Un aspect interesant al creației lui Vasile Alecsandri îl constituie influența literaturii franceze asupra operei lirice a clasicului nostru. Începutul cercetării acestei teme l-a pus distinsul cărturar român compa-

ratist, Pompiliu Eliade, prin studiul său **De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie – Les origines**, publicat la Paris în 1898. Este o lucrare minuțioasă privind realitățile societății românești în vremea domniilor fanariote, lucru ce l-a preocupat și pe Charles Drouhet, în cartea sa **Etudes de littérature roumaine et comparée**.

Acesta din urmă remarcă 3 perioade de dezvoltare a culturii franceze în România:

I. 1750-1830 – pătrunderea culturii franceze, această perioadă coincide cu domnia fanarioților;

II. 1830-1870 – înflorirea culturii franceze, prin numeroase traduceri și imitații ale lucrărilor franceze, apariția unor lucrări originale românești, suscitarea dorinței de a concura cu modele unanim admirate.

Acum cultura franceză pătrunde în toate cîmpurile de activitate a românilor: literatură, artă, știință, medicină, drept etc.

Limba română se transformă, îmbogățindu-se cu noi cuvinte și expresii franceze, pentru adoptarea cărora abandonează adesea bogăția propriului său patrimoniu, dar în același timp ea se rafinează, devine mai mlădioasă, mai suplă, mai ușoară.

III. 1870 – pînă azi.

În 1870 începe lupta între cultura franceză și cea germană, a cărei expansiune în România e favorizată în special de cauze politice.

În secolul al XVIII-lea cultura franceză ajunge o cultură europeană; Franța devine arbitru al bunelor maniere ale Europei, iar limba franceză – a doua limbă maternă a păturii culte a societății românești.

Limba franceză înlocuiește limba italiană, ca limbă diplomatică în estul Europei, chiar la Înalta Poartă.

Din Fanar sultanii recrutează domnitorii pentru Principate, ca fiind buni cunoscători ai limbii franceze și boierii își trimit odraslele să studieze în Franța, după ce au avut în casă preparatori, ca să poată ajunge la tronul Moldovei.

Limba franceză devine limbă oficială, predată la academiile grecești din București și Iași.

Autorii francezi savurați în Principate sînt: Dorat, Collardeau, Delille, traduceri ale lui Letourneur din Young, poetul Florian, apoi Voltaire, Montesquieu, Bossuet.

Lamartine și Hugo oferă sursă fecundă de poezie lui Cîrlova, Stamati, Eliade, Bolintineanu, Alexandrescu, Alecsandri.

Puternica iradiere pe care a exercitat-o benefic literatura franceză asupra literaturii române, în epoca în care cultura noastră abia se desprinsese din canoanele rigide medievale, ne apropie vizibil de Occident.

Principatele își păstrează nealterată latinitatea limbii și a obiceiurilor, deși nu avem nici un popor de obîrșie latină lîngă noi.

Scrierea în limba română era o îndatorire civică, prin care se demonstra continuitatea și latinitatea noastră.

Limba franceză avea afinități de gîntă cu noi, contribuise la fenomenul de re-românizare a limbii și exercitase – prin cultura cărturarilor ei de frunte și prin spiritul ei progresist de Renaștere a marilor valori ale Antichității – o deosebită influență asupra intelectualilor români.

Condițiile social-istorice vitrege ne-au situat la poarta furtunilor ce s-au abătut asupra bătrînului continent. Meritul incontestabil al națiunii noastre nu este numai acela că am favorizat dezvoltarea culturii și civilizației Europei Occidentale cu jertfa noastră; noi am făcut uriașe eforturi de a ne racorda la spiritul elevat european, de a ne sincroniza cu cultura și civilizația popoarelor – surori de gîntă, în ciuda tuturor reculerilor la care ne-au supus invaziile dușmane și dominațiile străine.

O breșă de lumină am avut totdeauna: *Ex Occidente lux!* Această ne-a salvat pe noi, insulă latină în sud-estul Europei.

Găsim motive renașcentiste ca: *Fortuna labilis* și *Carpe diem*, teme și procedee artistice în poezia română a secolelor XVIII și XIX, împrumutate din Renașterea, clasicismul și roman-tismul francez.

Lirica sensibilă și pură, discretă și melancolică a lui Ronsard împru-

muta aceste trăsături și poeziei noastre pașoptiste; Ronsard ridică la rangul de simbol al farmecului feminin imaginea iubitei, iar trandafirii, mirtul și celelalte flori reprezentau cadrul ce conferea vieții frumusețea și seninătatea exprimate prin sus-pomenitul *Carpe diem!*

Florul plinar al trăirii, extazul în fața naturii, cugetarea asupra existenței le găsim și la Alecsandri:

Tu ești jună, ești menită să
trăiești, să mori iubind;
Pentru tine-orice durere trebuie
ca să se curme...
(*Puntea*).

sau

Și gândirea mea furată se tot
duce-ncet la vale
Cu cel rîu care-n veci curge, fără
se opri din cale...
(*Malul Siretului*).

Pastelurile lui Alecsandri, cu imaginea unui univers strălucitor și fascinant în toate anotimpurile în spațiul nostru românesc, mai ales în Mircești, reflectă bucuria cu care poetul contempla natura, rezonanțele ample și subtile ce le trezește decorul exterior în sufletul poetului.

Oare versurile:

Frumoasă floare printre flori
sezută,
Culegi noi ierburi și le strîngi în
poală,
Să mi le-aduci apoi, făcîndu-mi
școală:
Ce soiuri sînt și cam la ce ne-ajută...
(P. Ronsard, *Prima carte cu sonete pentru Elena*).

nu au afinități de expresie și de simțire cu:

Ea era frumoasă, dulce
-ncîntătoare,
Ca o floare vie, căzută din soare
(V. Alecsandri, *Vis de poet*).

dacă ne gândim la imaginea femeii iubite, pentru a cărei gingășie și tandrețe ambii poeți găsesc simbolul florii?

Debutul lui Alecsandri la Paris este marcat de un poem oriental, **Zunarilla și Odă lui Lamartine**, scrisă în limba franceză.

Făcîndu-și studiile la Paris, cutreierînd Franța și cunoscîndu-i trecutul istoric și tradițiile de cultură, călătorind în Anglia, Italia, Grecia, Egipt, Turcia, poetul dobîndește o enormă experiență a cunoașterii și aceasta dă creației sale alte dimensiuni.

Ca persoană politică oficială și poet, Alecsandri are o personalitate puternică, dominîndu-și contemporanii cu autoritatea sa. De aici și caracterul sentențios al trecutului său și al poemelor eroice.

Influențat profund de lirica lui Gautier, Lamartine și Hugo, Alecsandri tinde spre monumental, spre marea compoziție coloristică. El a intuit căii imenși ai lui Géricault, cavalcadele lui Delacroix, grupurile lui Girodet. Chiar dacă țărani lui Alecsandri trăiesc într-o seninătate ca în **Paul et Virginie**, poetul găsește și accente dramatice, uneori grandilocvente, afectate, relevînd și unele imagini sumbre din realitatea vieții.

Lacul romanticilor, provocator de melancolii, la Alecsandri este înlocuit cu cerul plin de nori și cu șuierul vîntului:

Din tuspătru părți a lumii se
ridică-nalt pe ceruri
Ca balauri din poveste, nouri
negri plini de geruri.
Soarele iubit s-ascunde, iar pe
sub grozavii nori
Trece-un cîrd de corbi iernatici
prin văzduh croncănitori
(*Sfîrșit de toamnă*).

Regăsim în creația poetului nostru personificarea florilor, în spiritul ilustrațiilor lui J. Grandville la opera lui Alphonse Karr **Les fleurs animées**.

Alecsandri a mers instinctiv în sensul contemporanilor săi – Gautier și Ménard.

Iată **Chinoiserie** de Th. Gautier, prototipul pastelurilor chineze ale bardului mirceștean:

Celle que j'aime à présent, est
 en Chine;
Elle demeure avec ses vieux
 parents,
Dans une tour de porcelaine fine,
Au fleuve jaune, où sont les
 cormorans.

sau altă pictură de sedef, realizată de
Louis Bouilhet:

Le long du fleuve jaune, on ferait
 bien des lieues
Avant de rencontrer un mandarin
 pareil.
Il fume l'opium, au coucher du
 soleil,
Sur sa porte en treillis, dans sa
 pipe à fleurs bleues.
D'un tissu bigarré son corps est
 revêtu;
Son soulier brodé d'or semble un
 croissant de lune;
Dans sa barbe effilée il passe sa
 main brune,
Et sourit doucement sous son
 bonnet pointu.

Alecsandri, prin temperamentul
său predispus spre contemplație, prin
imaginația sa fecundă, se inspiră din
poezia lui Gautier și ne oferă câteva
desene grațioase chinezești, într-un
desen feeric, în poeziile **Mandarinul**
și **Pastel chinez**:

Mandarinu-n haine scumpe de
 mătasă vișinie
Cu frumoase flori de aur și cu
 nasturi de opal,
Peste coada-i de păr negru
 poartă-o vînăță chitie
bumb galben de cristal...
 (Mandarinul).

Frumusețea poeziei **Steluța**,
dedicată Elenei Negri, care se
stinsese timpuriu din viață, lăsându-i
poetului o imagine luminoasă, dar și
o tristețe sfișietoare:

Frumoasă îngerelă, cu albe
 aripioare,
Precum un vis de aur în viață-mi
 ai lucit,
Și-n ceruri cu grăbire, ca un
 parfum de floare,
Te-ai dus lăsându-mi numai un
 suvenir iubit,

a devenit posibilă, cel puțin parțial,
datorită influenței lui Lamartine, care
l-a inspirat nu numai prin desăvîrșirea
stilistică, dar și prin adîncimea
sentimentului:

Je la vois devant moi, la nuit,
 comme une étoile
Dont la lueur me cherche et
 vient me caresser.

Alecsandri a găsit la poetul
francez exaltarea și tristețea meta-
fizică pătrunzătoare, care corespun-
deau atît de bine stării sale sufletești.

Sursa de inspirație franceză ni-
i amintește pe Musset și Hugo în
poeziile lor elegiace sau în poemele
epice de iubire.

Era o epocă de mare strălucire
a stilului, de rafinare a artei poetice și
grație acestei benefice influențe
franceze, trebuie să recunoaștem că
se dezvoltă limbajul poetic românesc
în perioada pașoptistă.

Cum limba literară română abia
se cristaliza, este meritul imens al lui
Alecsandri de a fi creat o artă poetică
după sintaxa poetică franceză, după
modelele mari ale vremii. Totodată
clasicul nostru n-a urmat în chip servil
opere străine, ci a găsit în graiul
românesc vibrații unice, de dor și jale,
de tandrețe și vioiciune șăgalnică,
pline de fervoare și dinamism. De
aceea el rămîne român prin limba
operei sale, prin măiestria împru-
mutată din folclorul nostru literar, fapt
ce-i conferă o aură aparte, o indivi-
dualitate artistică remarcabilă, deschi-
zătoare de drumuri pentru evoluția
însăși a literaturii române. El este o
valoare perenă a literaturii noastre, ...
*o sensibilitate, nu atît aprinsă, nici
violentă, cît delicată, și o închipuire
iubitoare, nu de înălțimi amețitoare,
de unde ai adesea o vedere tulbură a
realității, dar aplecată să orînduiască
armonios, vesel și limpede universul,*
după cum l-a caracterizat cu o mare
finețe psihologică Charles Drouhet în
studiul său **Alecsandri – poet liric
și romanticii francezi**.

Iulian FILIP

UNIȚI SUB CERUL PROVENȚEI

MASĂ ROTUNDĂ ÎN CURTEA UNIVERSITĂȚII PROVENCE

Cred că e salvatoare uneori autoironia, iar în cazul concret al cobaiului de mine (expus be-ne-vol experiențelor pe inimă și piele proprie!) acest registru de oglinzi e indicat categoric, așa că nu înțeleg de ce-mi vine — în momentul când trebuie să-i aștern lui Alexandru Bantoș cele câteva mese rotunde! — un catren, care-mi afectează alt catren întâmplat la a doua intrare, din altă parte, în Paris. Evident, istoricii literari le vor aranja cronologic, dar al doilea catren, pe care vă rog să-l luați în serios (fiindcă eram foarte serios după o noapte în trenul Marseille-Paris, unde ni s-au întâmplat și arabi, și insomnie), se cuvine să vină primul aici:

**Răsărit de soare în Paris...
Răsărim și noi cu trenu-n gară...
Despre toate astea s-a mai scris,
Însă eu v-o spun înflia oară.**

Cel de acum se leagă de o re-

marcă a lui Grigore Vieru la Bando!, unde am avut o întâlnire de tipul celor întâmplăte la o bibliotecă din Chișinău cu ocazia unei lansări de carte:

— Cam așa-s întâlnirile literare, artistice prin Europa. Depinde cum le descrii la întoarcerea acasă...

Am lăsat Marea Mediterană în malurile ei, dar, pînă a veni pe malurile Mediteranei, revin la momentul aterizării în Franța:

Coborîm din cer spre Charles-de-Gaulle...

Tot Parisu-i în aerogară!...

**Evident, Parisu-aproape-i gol —
Treaba asta-i tot înflia oară.**

Dar la pomire mă sîcîia o constatare: că nu simțeam nimic deosebit — porneam foarte co-ti-di-an la Paris, ca într-o ordinară deplasare la ... Bălți, la Rîșcani (tot vreo două ore și un pic durează drumul — la noi cu mașina, spre Franța cu avionul). Datorăm această tonalitate programului de lucru declanșat de profesorul Valeriu Rusu acum doi ani, program, în care prezentarea Ecourilor... în Franța constituia un pretext de amplificare a diapazonului de conlucrare.

Demonul organizatoric al Rusului nostru francez n-a izbutit să-l aducă pe Președintele Franței la aeroport, dar ambasada noastră se afla în corpore la Charles-de-Gaulle: echipa (!) domnului ambasador Mihai Popov ne întâmpina pe noi, dar îi și petrecea la Chișinău pe distinsa doamnă Maria Bieșu și pe ministrul Ion Păduraru (o cheltuială numai!)... Zic ECHIPĂ și

“Echipa domnului ambasador Mihai Popov ne întâmpina pe noi, dar îi și petrecea la Chișinău pe distinsa doamnă Maria Bieșu și pe ministrul Ion Păduraru.”

Masă rotundă în curtea Universității Provence.

mi-a plăcut refrenul din dialogul cu ministrul Nicolae Tăbăcaru tot pe acest aeroport, dar la petrecerea noastră (deja!) la Chișinău, când drumul ministrului spre Londra s-a întretăiat cu al nostru spre casă. Numărul redus al personalului ambasadei noastre la Paris și volumul impresionant de lucru (evident, și vrerea de a-l face!) a temperat relațiile de subordonare, inerente și stricte într-o asemenea instituție, configurând un spirit de echipă, pe care l-am remarcat cu plăcere. Și nu numai de aceea că avem foarte puține echipe prin partea noastră de lume...

În fine, ambasada a fost un element constitutiv activ în programul nostru de lucru și această implicare a făcut mai ilustrativ adevărul eficienței diplomatice, când vine vorba de interferențe culturale.

Cele trei ore de mers la pas pe malurile Senei, greva mecanicilor de tren, care ne-a prelungit niște ore basarabene în gară, pe peron, în compartimentul nostru încăpător, au constituit un camerton de verificare a tonalității programului, care nici turistic, nici crispat-monumental nu putea fi... De aici am plecat, aici venim, aici sîntem, aici rămînem.

Într-o Europă cu toți vectorii spre cooperare, integritate, corelare remarcă lui Eminescu de acum 123 ani rămîne valabilă: "... să ne întrebăm fără părtinire cum întîlnim pe poporul nostru în istorie din momentul în care ea devine mai străvezie, adică de pe la începutul secolului XIV. Îl găsim totdeauna dezbinat înlăuntru, dezbinat

în politica sa față cu vecinii" (*Influența austriacă asupra românilor din Principate*).

Dezbinul nostru actual vine mai ales de la dezbinul intelectualității...

Motivul dezbinului și al unității noastre de tot felul în Provence a fost reluat refrenic, iar interesul tinerilor francezi pentru poezia din Moldova, alături de dezinteresul pentru poezia... franceză, ne-a condus la cîte se pot întîmpla și la noi acasă, antrenîndu-ne în prea încrîncenatele polemici scăpătate în afara constructivului... Și această masă rotundă universitară a pornit-o de la motivul neunirii.

Valeriu RUSU: Poezia modernistă, supermodernistă și altele de ambiția aceasta se văd imediat (că nu au un mesaj!) la traducere...

Iulian FILIP: Pe ultima sută de metri a pregătirii *Ecourilor* ... am insistat la includerea mai multor autori, inclusiv dintre cei mai tineri, și nu din teama de reproșuri, dar pentru a realiza o panoramă a poeziei noastre. Căci o avem...

V.R.: Și eu am acceptat-o. Și am tradus, anume ca să avem o paletă reprezentativă. Nu că eram convins că au mesaje extraordinar de poetice. Blaga zicea: "chiar cînd scriu în limba mea maternă, traduc — traduc ce-mi spune inima. Dar la ei nu am ce traduce, pentru că inima nu le spune nimic". Dar am făcut o concesie pentru concepția asta de evantai...

Grigore VIERU: Dragă Valeriu, singurul lucru nou, pe care-l aduc unii postmoderniști (după mine!) este o mai bună stăpînire a limbii române. Dar limba română nu conferă har

imediat. Eu nu neg: limba trebuie cunoscută. Dar numai cunoașterea limbii nu conferă har, altfel fiecare vorbitor de română de peste Prut ar fi scriitor.

V.R.: Să facem un legământ. Uite aici ne aflăm la Aix-en-Provence, în centrul latinității, în centrul romanității. Fiecare dintre noi, unde sîntem, cu forțele de care dispunem, cu puterea, cu poezia, pe care o avem în suflet și în inimă, să facem ca să fie numai bine, și să schimbăm această mentalitate românească, să o schimbăm în bine. Am fost prea oropsiți, prea puși la pămînt și de turci, și de ruși, și de nemți... Trebuie să ieșim la lumină cu fruntea sus. Și toți putem face lucruri enorme. Și să nu mai admitem, și să nu mai tolerăm nici o greșală, de oriunde ar veni, de la Lucinschi, de la Constantinescu... Domnule Lucinschi, fă ca Basarabia să fie și mai frumoasă, fă ca basarabenii să trăiască bine și fă ca sufletul românesc să înflorească în Basarabia. Domnule Constantinescu, ți-am spus la Ambasada României din Paris: aveți grijă de cele două provincii românești — Basarabia și Transilvania. Nu uita, domnule Președinte. Mi-ai promis: am să fac ce pot. Nu ce poți, fă ce trebuie, domnule Președinte.

Ion HADÂRCĂ: Și de Bucovina să nu uităm.

G.V.: Domnule Președinte Lucinschi și domnule Președinte Constantinescu, vă rugăm să ne cereți să facem tot posibilul ca Basarabia și România să fie și mai frumoase.

Mihai CIMPOI: Date fiind aceste polemici și contestări de la ora actuală a valorilor noastre, eu aș vrea să spun o singură frază: rămîn nu cei care sînt împotriva culturii, rămîn, totuși, acei care fac ceva pentru cultură și țară. Asta s-o spunem din capul locului, ca să nu vorbim degeaba.

Iu.F.: Într-un context, unde s-a pomenit foarte frumos Charles de Gaulle cu toate lecțiile și orientările în situațiile de criză, situații grele, cînd se face văzută valoarea unui om de stat, unui om de primă mărime, avem multe de înțeles — toți.

V.R.: Dragă Iulian, cuvîntul are

o forță extraordinară. De Gaulle rămîne prin multe lucruri, dar rămîne printr-un mic discurs de șapte fraze declarat în 18 iunie. Discursul acela de cîteva cuvinte este Franța, Franța eternă. Atunci de ce astăzi să nu dăm atenție cuvîntului? Cum își pot permite oamenii să terfească cuvîntul românesc?

Iu.F.: Vorbim într-un spațiu marcat de lucrarea anterioară a lui Alecsandri și Mistral în ideea unității gîntei latine. Lucrurile sînt mai actuale azi ca niciodată, în măsura în care alianțe dubioase se produc și sînt mai agresive decît cele din secolul în care au lucrat cei doi înaintași, și lucrul acesta trebuie înțeles clar.

V.R.: Jurămîntul acesta îl vom repeta simbătă, la mormîntul lui Mistral, marele prieten al lui Alecsandri.

Ana BANTOȘ: Zilele acestea ne-am convins că poezia autentică continuă să fie apreciată. Am văzut în sală, la lansarea antologiei *Ecouri poetice din Basarabia* studenți, tineri minunați, deschiși pentru această comunicare cu Basarabia, cu cultura din Basarabia, cu poezia, predispuși să-și publice versurile în revista "Limba Română" și în presa de la Chișinău. Este un lucru extraordinar și ar fi păcat să-l întrerupem aici. Trebuie continuat.

Iu.F.: Acești copii francezi, care ieri vorbeau românește, recitînd versurile, pe care le-au tradus cu dragoste...

I.H.: Am vrut și eu să constat această atmosferă absolut inedită... M-am cufundat pur și simplu în stihia trăirilor acestor tineri frumoși, cu care am dialogat. I-am prezentat-o dlui redactor Alexandru Bantoș pe Estele Variot, care este și redactorul antologiei *Ecouri poetice din Basarabia* și autoarea unei lucrări de doctorat — *Dicționarul lexico-grafic al lui Teodor Stamatî*. Ea, cu o modestie exagerată, s-a bucurat că i se acordă această atenție și posibilitate să fie publicată și într-o revistă de prestigiu de la Chișinău... Majoritatea studenților erau ahtiați și nu le venea să creadă că undeva mai există o prestanță poetică, o continuitate și un interes pentru poezie, că se mai citește și se mai editează poezie... Cînd le-am mai citat și cîteva nume din poezia

franceză contemporană, dumnealor au zis că, din păcate, se constată un regres al interesului cititorului pentru poezia modernă, care, excelând în experimente de orice fel, au pierdut momentul, când... au ratat, de fapt, și au tăiat legătura organică între cultură, literatură și cititor. Am fost atenționați să nu pierdem această legătură organică, să o păstrăm, că e foarte importantă. Ei bine, am simțit că într-un fel chiar le acordăm o șansă. Ei ne acordă nouă o șansă, și noi le acordăm lor o șansă — prin participarea la discuție, la recitalul frumos și organic, prin traduceri paralele române, franceze. După fiecare citire în română se citea în franceză. Se ridica traducătorul și citea în original, ceea ce e cu totul deosebit, foarte sentimental, foarte aparte, care nu mai poate fi repetat... Nu vreau să fac apel la cei doi președinți. S-a spus deja... Noi nu am realizat această acțiune pe lângă președinți sau pe lângă politica oficială sau împotriva. Dar în momentul când s-a mai ridicat puțin prestigiul limbii materne, a țării, statului, culturii, toți trebuie să fie satisfăcuți. Și gratitudinea noastră constă în faptul că animatorul acțiunii noastre este președintele spiritual al acestor relații, care este domnul profesor Valeriu Rusu.

V.R.: Eu aș vrea să mai spun un lucru foarte important: pe lângă cursurile mele de română anul acesta am avut și cursuri de lingvistică comparată a limbilor romanice. Și la cursurile mele de lingvistică comparată a limbilor romanice (vreau să spun că o fac benevol, la cererea președintelui universității, care mi-a zis că-s singurul care sînt capabil să le țin: n-am, Valeriu, bani să-ți dau, dar te rog să le ții!), printre studenții mei sînt 15 francezi, 3 nemți, 4 italieni, 2 belgieni, care sînt veniți cu burse aici. Și toți oamenii aceștia, — le-am vorbit și la cursurile de limbi romanice nu numai la cele de română! — toți oamenii aceștia au fost ieri: nemți, italieni, belgieni. Au fost acolo. Asta este Europa, domnule!

Iu. F.: M-am întreținut cu domnul Valeriu Rusu dimineața, când ați remarcat parcă timiditatea francezilor, a tinerilor aceștia — și poate că nu e

noțiunea cea mai precisă, pentru că o căutam!... Adică, în competiția pentru performanțe, pentru mai bine, s-au îndepărtat de fire, de firesc și atunci cînd vine această tonalitate firească prin dumneavoastră, prin oaspeții dumneavoastră din Republica Moldova, ei își re-vin în fire. Și aceasta a fost o șansă de conlucrare într-o tonalitate benefică tuturor părților.

V. R.: Ați surprins exact sensul intervenției mele, semnificația remarcii mele. Francezii au nevoie de această deschidere în natural, spre uman. Și limba franceză, și cultura franceză, și spiritul sînt prea carteziene. Și aceasta o spun în permanență: ați ajuns *supercartezieni*, nu se poate, trebuie să reveniți la lucrurile naturale, omenești. Și noi, prin poezia noastră, prin mesajul culturii noastre putem să facem *marshanerie*, să-i readucem la valori naturale, la comportamentul natural. Și de aceea ei apreciază și faptul aflării voastre aici... Au stat de la 3³⁰ pînă la 8³⁰ seara, domnilor... Am fost la președintele de senat, am fost la președinții adunării naționale franceze și după o oră sala era goală, toți plecau. Și noi la ora 20³⁰ am fost nevoiți să fim aproape nepoliticoși și să zicem: domnilor, trebuie să închidem!

Iu.F.: Domnule profesor, în același context... Vasile o zicea foarte precis la Washington: în goană după performanțe tehnologice tot mai avansate sufletul le-a rămas în urmă...

Gr.V.: Sînt în Franța pentru a treia oară. În prima vizită, la primul contact m-au tulburat frumusețile neobișnuite și foarte aproape ale Franței. În a doua vizită m-au tulburat amintirile despre Franța din vizita dintîi. În a treia vizită m-a tulburat reîntîlnirea cu fratele Valeriu Rusu și, aș spune, reîntîlnirea cu unii dintre colegii mei de breaslă și suferință din Chișinău, pe care credeam că-i cunosc, că-i cunosc mai mult decît pe fratele Valeriu. Reîntîlnirea cu Mihai Cimpoi, cu Iulian Filip, cu Ana Bantoș, cu Ion Hadârcă, cu Vasile Romanciuc, cu Alexandru Bantoș — alături de întîlnirea cu doi basarabeni: întîlnirea cu un consătean de-al meu, Grigore Covic, care a plecat din Basarabia acum o jumătate de secol, care, deși este cetățean al Franței,

deși îi este dragă Franța, mi-a vorbit cu lacrimi în ochi și dumneavoastră v-ați convins de lucrul acesta, mi-a vorbit cu lacrimi în ochi că-i este dor de colbul drumurilor din satul nostru; iar ieri am stat de vorbă cu un tânăr de vre-o 24 de ani sau 27 de ani, Sergiu Crăciun de la Orhei, care, deși are o pensie, pe care nici miniștrii din Basarabia nu o au, 500 de dolari, pe lângă care mai are vreo 1000 de franci, mi-a spus mie și lui Alexandru că vrea să se întoarcă în Basarabia. Așa... Îi e dor de Orhei, îi e dor de casă... Și atunci... azi abia pot să dau o definiție naționalismului românesc basarabean — nu-i găseam o formulă, abia aici, în Franța, i-am găsit o definiție: naționalismul românesc este DORUL ROMÂNESC. Și dacă asta se numește naționalism, eu mă declar naționalist, cel mai mare naționalist.

V.R.: Frate Grigore, semnă-mă alături de tine.

I. H.: Iulian, acesta a fost subiectul discuției cu decanul facultății de filologie a Universității din Provence. Din cuvânt în cuvânt am ajuns la niște noțiuni, care există numai în limba portugheză și, respectiv, în sensibilitatea, în poetica, în cultura portugheză și în poezia noastră românească. Dorul! Ceea ce ne-a unit, subiectul nostru de discuție a fost despre DOR. Iată că, aidoma unui curcubeu al culorilor, sentimentelor sufletelor, care se mai pot aduna pe acest continent, bulversat de multe și de toate, mai există încă sentimente foarte pure, intransigibile, care vin și de acasă, făcând această boltă curată a spiritului de la un colț de Europă în alt colț.

V.R.: Și ca s-o încheiem, Iulian dragă: asta e Europa, asta pe care o găsiți aici — cu esperanto, cu limba română...

M.C.: Vroiam să spun în contextul discuției noastre că acest contact cu studenții și profesorii, cu cititorii francezi confirmă faptul că anume cultul naturalului, cultul organicului, caracteristic literaturii române, în ansamblu, inclusiv și poeziei basarabene, anume acest cult are o rezonanță deosebită, la el vibrează oamenii de aici, suprasaturați de sofisticări, de suprafinețuri și de supramoder-

nisme și suprapostmodernisme. A fost o dovadă în plus că o poezie, care se bazează pe meditația existențială, meditația asupra condiției umane, asta este, după părerea mea, principal, asta se traduce, asta poate ajunge la sufletul francezului, la sufletul neamului, la sufletul oricărui european.

V.R.: Știți de ce se poate traduce, domnule Cimpoi? Pentru că e universal.

Iu.F.: Precum universal e ceea ce a definit maestrul Grigore Vieru: a zis naționalism dorului. Și dorul l-a remarcat Ion în Portugalia. Or, același sentiment îl are și eschimosul între ghețurile sale natale. E ceea ce bine-o-rîn-du-ieș-te lumea.

M.C.: Starea totală a poeziei, pe care o caută poezia modernă, încapă în acest cuvânt de trei sunete: DOR.

I.H.: Eu vin cu un amendament la noțiunea de *esperanto*. Eu cred că trebuie să se numească ESPERANDOR.

Gr.V.: Mărgăritarul, știți cu toții, este consecința scoicii rănite. Fratele Valeriu Rusu este, ca să zicem așa, internaționalismul rănit de dor sau, dacă vreți, invers — dorul rănit de universal. Asta mai puțin ar trebui să ne intereseze. Mai important este că din această rănire s-a născut un mărgăritar, pe care noi îl prețuim. Vă mulțumim!

V.R.: Frate Grigore, trăiască poezia, trăiască spiritul românesc, care mai are un cuvânt de spus, precum zicea Blaga, pentru toată Europa.

I.H.: Nu știu dacă se vor mai repeta asemenea clipe...

V.R.: Sînteți prea tineri și prea frumoși, ca să nu se mai repete.

I.H.: Este binecuvîntată de Domnul această amiază.

V.R.: Doamne, să ne privești de acolo, de sub soarele, de sub cerul acesta al Provenței. Sîntem uniți ca pe vremea strămoșilor noștri. De aici am plecat, aici venim, aici sîntem, aici rămînem. Continuitatea nu este altceva decît continuitate. Noblețea noastră și frumusețea noastră este latină, a fost latină și va fi latină.

Aurelia RUSU

L'ANTIDOTE

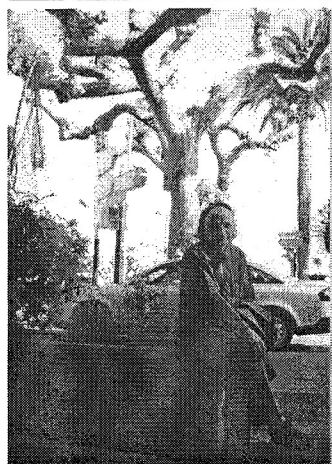
Din alocuțiunea rostită la Primăria din Bandol

**Vous pouvez rire, vous, mais nous, nous sommes
des immortels,
nous, ceux de Zalmoxis...**

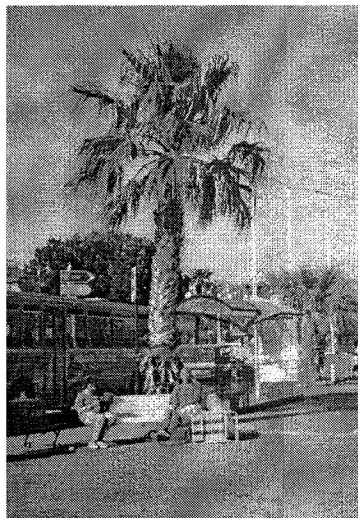
**Nous venons du pays du *dor* —
inconvenient de vie et douleur de mort
Et alors?
Sommes-nous des immortels, comme
disaient Hérodote, et Platon dans *Charmide*:
"on dit qu'ils seraient"...
Ils, ceux qui croyaient que leur roi était Dieu —
et qu'on ne peut pas
"guérir les yeux sans la tête,
ni la tête sans le corps —
et, de même, le corps sans l'âme —
car c'est de l'âme que jaillissent et les maux et les biens
pour l'homme tout entier".
(Je ne fais que reproduire devant vous les mots du
médecin thrace, d'après Socrate.)
Est-il possible de soigner l'âme?**

"Nous venons du pays du *dor*..."

IMAGINI DIN BANDOL

Oh, oui!
Et comment?
"Par certaines incantations" —
des incantations qui sont des paroles
... des paroles judicieuses.
Par de telles paroles —
synthèse de limite et d'horizon —
"naît dans les âmes la sagesse" —
laquelle,
"quand elle y est née
et qu'elle y reste présente",
assure la santé
et de la tête et du corps...
Ainsi parlait Zalmoxis —
notre roi et dieu,
il y a deux mille ans et demi,
trois mille,
des milliers de milliers d'années.

* * *

Manquons-nous, les Roumains, de repères?
Ou des incantations rythmées dans des paroles plus
ou moins judicieuses?

Vous pouvez rire...
mais nous savons bien que nous,
nous sommes,
comme vous tous,
des immortels/mortels —
des gens de bien et malfamés,
des naïfs et des rusés —
des malins dupés —
ou des dupes faciles à manoeuvrer
parce que la sagesse de l'âme
nous a quittée...
Nous avons commis le péché mortel —
nous avons oublié les paroles de Zalmoxis.
Oublier c'est mourir...
Je viens vous dire que nous sommes
— comme tout le monde —
des immortels/mortels,
pas seulement dans le corps
mais dans nos âmes-mêmes.
Et, pourtant, vous ne pouvez pas rire quand je vous dis
que nous
nous sommes des immortels —
Car, la meilleure partie de nous-mêmes échappera à la
tombe
disait le poète en guise de prophète.
Et, dans la maison où on raconte des récits d'autrefois,
le dieu des ancêtres revient.
Elle, cette maison-là, devient le topos con-sacré,
ou l'homme communique avec le dieu du temps et de
l'éternité.
Voilà l'antidote, le premier.

SCHIMB UTIL DE PĂRERI

IMPRESII
ALE STUDENȚILOR
DE LA UNIVERSITATEA
PROVENCE

Alexandre MARQUE: Este minunată ocazia de a ne întâlni cu un grup de poeți din Basarabia, a căror creație o cunoaștem și o apreciem. Pe parcursul a câtorva zile, am făcut un schimb util de păreri. Am discutat îndelung despre artă autentică și nonvaloare, despre destinul poeziei în general și destinul popoarelor, despre situația actuală a poeziei etc. Eu, de exemplu, apreciez mult poezia lui Mallarmé, Hugo, mari poeți francezi, însă în poezia franceză contemporană există o latură prea avangardistă, uneori prea elegantă, alteori prea sumbră.

În creația poeziilor din Basarabia am găsit un suflu nou, am descoperit ceva inedit, proaspăt. E mult sentiment, trăire și acest lucru impresionează.

Ar trebui să existe mai multe legături de felul acesta între Republica Moldova, România și Franța. Este trist, dar puțini francezi cunosc România sau

Basarabia. Mi-ar plăcea să ne întâlnim cu studenți de acolo. Cred că și studenții francezi, și studenții români au nevoie de acest schimb de experiență care le-ar deschide spiritele, le-ar oferi șansa de a cunoaște, de a comunica.

Estelle VARIOT: A fost o mare plăcere să traducem și să realizăm, împreună cu alți colegi, o Antologie. Pentru mine e o primă experiență ce mi-a adus mari revelații.

Bineînțeles, fără concursul nemijlocit al dlui prof. V. Rusu, apariția acestei Antologii ar fi fost imposibilă. Toate traducerile au fost "ajustate" de Domnia sa.

Ca profesor, dumnealui se consacră totalmente meseriei. Maniera sa de a preda este ieșită din comun.

Véronique ENBOIS: Ceea ce m-a interesat în această Antologie a fost diferența de sonorități, de ritm între limbile franceză și română.

Ne-a făcut plăcere să întâlnim poeți din ale căror lucrări am tradus. De obicei, în Franța se întâmplă rar să întâlnești poeți pe care îi studiezi. Datorită dlui prof. V. Rusu, am descoperit Basarabia și poezii ei. Dl profesor este foarte pasionat de ceea ce face și asta ne-o transmite și nouă.

Sperăm că vom avea ocazia să organizăm și alte întâlniri și în felul acesta legătura dintre culturile noastre va deveni mai strânsă.

"Ne-a făcut plăcere să întâlnim poeți din ale căror lucrări am tradus."

SUCCES INDISCUTABIL

DIALOG
CU DNA PROF. ELENA
TOMA, UNIVERSITATEA
PROVENCE

– Sînt profesoară de limba română la Departamentul de Lingvistică Comparată a Limbilor Romanice și Română de doi ani și jumătate. Deci, pot pretinde că am o relativă cunoaștere atît a studenților pentru care facem eforturi de a preda și a-i face să înțeleagă frumusețea limbii române și a culturii noastre, dar, în același timp, cred că după această perioadă pot judeca în ce măsură ei receptează sau nu poezia, conceptul de poezie. În context afirm cu toată hotărîrea că această manifestare – “Săptămîna poeziei românești din Republica Moldova” – organizată de Departamentul nostru a fost un indiscutabil succes din toate punctele de vedere, fără a face o ierarhizare a lor. Poate, totuși, cel mai important ar fi faptul că rodul muncii acestor tineri, concretizat în superba antologie **Ecouri poetice din Basarabia (Moldova)**, premiată în țara dvs., cu rezonanță pe o parte și alta a Prutului, repet, rodul acestei cărți minunate îl reprezintă înșiși studenții. Prin această operă de traducere și de însușire a poeziei se realizează un lucru excepțional, pe care noi, românii, poate că îl înțelegem mai puțin în sensul că poezia pentru noi este încă un dar firesc, face parte din structura noastră, o receptăm în mod strălucit, iar unii au și harul dumnezeiesc de a o și crea. În Occident – adevăr recunoscut, – poezia aproape a dispărut. Se scrie imens, se poate constata zilnic, lunar, cantitativ în orice domeniu al prozei, dar nu în cel al poeziei. Deci, cu atît mai mult, faptul că niște studenți începători în cunoașterea limbii române ajung să

cunoască farmecul poeziei românești, să o traducă, să încerce să facă și ei poezie, după mine este un succes indiscutabil. Am constatat, de asemenea, în anumite manifestări o atracție pe care publicul larg, departe de problemele filologiei, de cuvînt, de frumusețea lui, o are față de poezie. Această atracție provoacă o autentică revelație după contactul cu cultura română, cu lirica noastră. E, în definitiv, revelația sufletului românesc, care este minunată.

– Stimată doamnă, aș vrea să vă întreb cum ați receptat dvs. poezia basarabeană, care sînt notele distinctive ale ei, cum credeți că un francez receptează sufletul românesc, cum surprinde poezia basarabeană, pe care am adus-o aici cu acest volum.

– Dacă ar fi să ne referim la acest florilegiu de poezii traduse și prezentate, la recitaluri și la poezii înșiși, ar fi suficient să spunem, că înțeleg, repet încă odată, ce înseamnă suflet românesc, pentru că majoritatea poeziilor prezentate erau parte din sufletul nostru, dar pornite din niște idei filosofice, adică dovedesc încă o dată că românul este un filosof în sinea lui fără să-și dea seama, mai mult sau mai puțin popular, dar nu creează o poezie din nimic, fără să pornească de la o idee, de la un nucleu, care conduce poate întreaga viață, deci, încearcă să surprindă și capacitatea aceasta reflexivă, mediativă a românului. Proprietatea de a avea un suflet larg, de a avea mărinimia care ne caracterizează, această bunătate care îți dă capacitatea de a-ți surprinde întreg universul, pornind de la cei mai apropiați (**Mamă**, ca să citez numai una dintre cele mai cunoscute poezii ale poetului Gr. Vieru), de la familie, de la tot ce înseamnă iubirea pentru copii, universul acestora sînt cîteva note caracteristice dacă ar fi să ne referim numai la poeziile selectate. Într-un cuvînt, e vorba de universul nostru sufletesc care înseamnă, de fapt, și universul poetic românesc, mare, generos...

– Vă rog să adresați un mesaj pentru cititorii revistei noastre –

studenți, profesori de română, elevi...

– Mesajul acesta va avea neapărat un sens dublu. În primul rând, cunosc destul de bine revista dvs., ceea ce se scrie în ea, dezbaterile, colaboratorii, iar mesajul dublu de care spuneam constă în faptul că el trebuie să pornească și din Franța, unde mă aflu pentru a preda limba și cultura poporului român, dar și mesajul din România pentru că am avut ani buni posibilitatea după 1990 să predau la Universitatea din București limba și cultura română la numeroase serii de studenți și doctoranzi care veneau din Republica Moldova. Iată de ce acest mesaj dublu, care constă într-o dorință de a crede în virtuțile poporului român, indiferent dacă sîntem sau nu sîntem apreciați după merit, să nu desperăm niciodată. Aș mai face o invitație tinerilor studiosi – elevi, studenți, speranța noastră, a tuturor – aceea de a-și aprofunda cunoștințele, de a-și nuanța individualitatea, de a fi ei. Cînd afirm aceasta, mă refer la necesitatea imperioasă de a avea o bună pregătire profesională. Or, în Occident, iarăși este o condiție pe care o constăți de cum sosești aici: fără o pregătire temeinică, fără o cunoaștere cît de cît a două limbi, această capacitate de a comunica dincolo de frontierele limbii tale, nu poți face nimic. Această generație trebuie să întruchieze, într-adevăr, progresul și ziua de mîine. Iar tuturor românilor de dincoace și dincolo de Prut le dorim numai bine, sănătate și să avem viitorul pe care îl merităm.

O ÎNTÎLNIRE DE NEUITAT

*CONFESIUNEA DNEI
MONICA DUMITRAȘCU*

Lucrez la Institutul de Geografie al Academiei Române din București. Mă aflu cu o bursă pentru o teză de doctorat la Institutul de Geografie din Aix-en-Provence și, bineînțeles, cunoscîndu-l aici pe dl Valeriu Rusu, animatorul și sufletul românilor din Provence, am fost invitată la această manifestare la care am venit cu dragoste și plăcere, pentru că, chiar dacă sînt geograf, mă consider o mare iubitoare de poezie, de literatură și întotdeauna asta m-a marcat puțin. Am fost foarte fericită că am întîlnit aici mulți români, pe cei mai distinși poeți și oameni de cultură din Basarabia, de care auzisem din presă, de la radio, de la televiziune, dar nu avusesem ocazia să-i cunosc personal. Este o realizare extraordinară a Universității și a Departamentului de Lingvistică Comparată a Limbilor Romanice și Română din Aix-en-Provence, o realizare a municipalității din Aix. Am fost încîntată să-i văd pe acești tineri francezi cum încearcă să pronunțe românește, cum au reușit să prindă ideea poeziilor noastre. Citind în același timp poezia în română și traducerea ei în franceză, constăți că nu le-a scăpat ideea, că nu le-a scăpat ceea ce poetul vroia să ne comunice prin versurile sale. Este o autentică sărbătoare a sufletului, o reîntîlnire a două culturi latine, de care mă bucur enorm.

Ana BANTOȘ

"CEL MAI FRUMOS LIMBAJ UNIVERSAL"

Îndemnați de curiozitatea cunoașterii limbii române, ghidați de neobositul lor îndrumător Valeriu Rusu, mai mulți tineri francezi au ajuns în extremitatea estică a latinității agitând sonoritățile limbii noastre atât de înrudită cu franceza lor maternă. Iată numele autorilor traducerilor incluse în volumul **Echos poétiques de Bessarabie (Moldavie)**: Corinne Marsala, Jean-Marc Dardet, Sandra Ferrero, Anne-Christine Roman, Franck Juin, Christine Mancini, Carole Page, Sabine Retout, Sylvie Moine, Cathy, Guillaume Bouffier-Toucas, Caroline Basset, Nathalie Vierucci, Brys Bonnal, Machaïlle Depret, Sophie Marcaggi, Sylviane Champagnac, Emmanuelle Hautefeuille și Marjorie Pignol, Sébastien Bonnays, Tania Mendez, Marie-Pierre Beveraggi, Carline Combes et Karine Gade, Magali Chappat, Françoise Buron/Martiniani, R. Peirano, Pascale Goubert, Romain Viellard, Régis Lillo, Mary-Anne Pelloux-Prayer, Carmen Mihai, Estelle Variot, Bourrely Ophélie, M. Jean-Blain, Pascale Pila, Isabelle Bertrand, Corine Manivet, Elisabeth Ciccarelli, Anne-Marie Ricci, Fabienne Rouzaud, Christine Lai, Patricia Brun, Nathalie Fernandez, Romain Viellard, Carole Guignes, Valérie Pequay, Valérie Bastello, Caroline Agricol, Rémo Mugnaioni, Céline Portet, Fatouma Houmed, Laurence Agricol și Sabine Mageesse. Unii dintre ei ne-au expediat pe adresa redacției lucrări proprii și traduceri mai recente.

Acești tineri s-au lăsat antrenați, cu generozitate, de poezia basarabeană contemporană. Ea este reprezentată în **Antologie** prin 32 de autori ce fac parte din cîteva promoții: de la șaizeciști și șaptezeciști pînă la nouăzeciști ce își revendică insis-

tent, ca pe un titlu de glorie, numele de postmoderniști. S-au întrunit aici voci "clasicizate", foarte apropiate de stratul folcloric și cel clasico-romantic al culturii basarabene aflată în căutarea surselor ei interioare, cu voci tinere autoreferențiale, angajate cu precădere în, cum ar spune Marin Mincu, "ofensiva textului".

Criza certitudinii de sine, raportată mai întîi la etnia română din Basarabia, vizează acum individul. Căutarea propriei interiorități include tristeți incurabile plasate la hotarul dintre viață și moarte (Leonida Lari), contemplarea scurgerii timpului pe un ton elegiac punînd la îndoială tot și toate cîte se întîmplă (Dumitru Matcovschi), a timpului cu "mers de pumă" (Nicolae Dabija) sau a orelor de iubire revenind ca o amintire în privirea molatică a unui personaj feminin gata să răspundă la provocările vieții (Irina Nechit). Tentația de a trece dincolo de sensibilitatea scoasă din echilibru, aidoma lui Făt-Frumos dincolo de moartea provocată de viziuni halucinante (Nicolae Popa), parabola concepută în stil modern, dar izvorită din substratul durabil al unei mentalități seculare (Vasile Romanciuc), potolirea setei de transcendental prin descoperirea valorii insignifiantului (Emilian Galaicu-Păun și Arcadie Suceveanu) sau prin rostogolirea mărului discordiei într-un spațiu marcat de confuzia voită dintre sacru și profan (Ștefan Baștovoi) dezvăluie voința de rescriere a metafizicii unui personaj aflat în plină modernitate. Revolta contra viselor în roz și, deopotrivă, contra "pumnului strîns al istoriei" (Lorina Bălțeanu), explorarea expresiei gnomice pentru a surprinde linia sinuoasă a unui destin proiectat pe ecranul dezamăgirilor (Leo Botnaru) sau punerea în valoare a virtuților stilului publicistic, suprasolicitat de multe ori în scopul definirii unor stări de disconfort și de inutilitate, mărturisesc aceleași oscilații specifice poeziei din toate timpurile, cînd autorul se află la hotarul dintre a învinge inerțiile cuvîntului sau de a fi un învins.

De la imperativul etic direct al lui Liviu Damian și "legămîntul" cu Eminescu și cu toate valorile spirituale

ale pământului natal (Grigore Vieru și Nicolai Costenco) pînă la nevoia personajului liric de a-și demonstra și reconfirma existența (Eugen Cioclea), inclusiv prin definirea poeziei ca "împlinire de suflet singur" (Ion Vata-manu), profilul liricii basarabene a fost transpus cu fidelitate în tiparele maleabile ale limbii franceze.

Antologia ne propune o viziune generală de ansamblu și nu pretinde la o structurare după alte criterii decît cel alfabetic. Valorile sînt receptate în funcție de gustul tinerilor traducători care au pus la dispoziția vorbitorilor de limbă franceză o filă de poezie est-europeană, gest "de solidaritate intelectuală și de emoție estetică" (Valeriu Rusu), ce merită toată gra-titudinea.

Estelle Variot, menționăm acest lucru, a efectuat cele mai multe traduceri din antologia amintită, precum și după publicarea acesteia. Estelle care face parte din Atelierul de Traduceri și Plurilingvism al Universității din Provența*, dirijat de către domnul profesor Valeriu Rusu, a avut în șantier două lucrări cu un punct comun: două dicționare specializate. Primul, intitulat **Dicționarăș de cuvinte tehnice și altele greu de înțeles** (lași, 1951) i-a servit drept suport pentru elaborarea tezei de doctorat realizată sub conducerea profesorului Valeriu Rusu. Publicat de către Teodor Stamati (1812-1952), dicționarul, dictat de necesitatea fixării normelor limbii române, este prezentat (cu multe detalii) din perspectiva înnoirii și îmbogățirii limbajului. Demnă de o înaltă apreciere este meticulozitatea și atitudinea plină de atenție de care dă dovadă tînăra cercetătoare în descrierea lucrărilor în cauză.

Reluînd motivul privighetorii – la *rossignole*, dintr-o poezie a lui Vasile

Romanciuc (dar să n-o trecem cu vederea și pe cea din versurile lui Grigore Vieru, înrudită cu privighetoarea din poezia lui Lucian Blaga), Alexandre Marque le consacră poezilor basarabeni o poezie în care transpare un sentiment de înrudire cu autorii vizati.

Versurile scrise de Alexandre sînt străbătute de o reflexivitate mai puțin specifică timpului nostru în care poezii tind să se regăsească în fuga lor de ei înșiși. Tînărul francez e absorbit de atmosfera de "pace dansînd sub ochii noștri", dar pe care noi nu o vedem, de nopți cu păsări alinînd umbrele ce noaptea o plîng, de păsări-îngeri ai soarelui răspîndind rugăciuni pentru ca lumea să poată visa și surîde.

Eu trebuie să cuceresc viața cu un surîs, – își spune Tania Mendez. *Casa mea nu-i nimic altceva pentru mine decît o închisoare*, scrie tînăra afectată de o boală gravă. Pentru ea poezia înseamnă șansa de a-și trăi corect viața. Limbajul "politizat" este acordat la nevoia de comunicare a omului aflat în mrejele suferinței fizice agravate de suferința morală, aceasta din urmă fiind provocată de indiferența societății care este închisă în fața celor mai firavi. În existența acestei tinere nu e loc pentru amăgire.

Tania Mendez își autocaracterizează poemele drept *un strigăt al inimii (ils sont un cri du cœur!)*, poezia fiind pentru ea *cel mai frumos limbaj Universal în Lume*.

Impresii grafice de Iu. Filip.

*Preocupările Atelierului pentru traducerea poeziei s-au concretizat în cîteva publicații: **Eloge du village roumain**, Édition de l'Aube, 1990; **Mihai Eminescu**, Antologie, Publication de l'Université de Provence, 1991; **Echos poétiques de Bessarabie (Moldavie)**, Editions "Știința", 1998.

Grigore VIERU

L'IMAGE DE MAMAN

Légère, maman, si légère
Que tu pourrais marcher
Sur les semences qui voltigent
Entre les cieux et la terre.

Dans tes regards une trace de crainte,
Tu es quand même heureuse –
L'herbe sait comment tu t'appelles,
L'étoile sait ce que tu penses.

Traducere de Gaëlle ROBERT

DANS TA LANGUE

Dans la même langue
Tout le monde pleure,
Dans la même langue
Une terre rit.
Mais c'est seulement dans ta langue
Que tu peux apaiser ta souffrance
Et la joie
La transformer en chant.

Dans ta langue
Tu as la nostalgie de ta mère
Et le vin est le meilleur vin
Et le déjeuner est le meilleur déjeuner
Et c'est seulement dans ta langue
Que tu peux rire seul
Et c'est seulement dans ta langue
Que tu peux te retenir de pleurer.

Et quand tu ne peux
Ni pleurer, ni même rire,
Quand tu ne peux ni apaiser,
Ni même chanter,
Avec ta terre,
Avec le ciel [qui est] devant toi,
Alors tu te tais
Toujours dans ta langue

LE CIEL TOUT ENTIER

Sois heureuse, pomme de terre –
par toute la terre
tu es embrassée!

Sois heureuse, pomme –
par tout l'air
tu es entourée!

L'homme se satisfait
d'un morceau de terre
mais comment un morceau de ciel
peut-il lui suffire?!

ABÉCÉDAIR

À Liviu DAMIAN

Quand j'étais petit,
je faisais des jeux de mots.
Je le faisais mal –
j'ai perdu presque
tous les mots.
Je n'avais personne chez qui
en prendre d'autres.
Papa était pris
et emmené loin.
Maman se taisait.
Maintenant, je commence
à apprendre de nouveau les mots.
Hélas, à mon âge,
comme il est dur de les apprendre!
Avant que je dise *maman*
mon fils a beaucoup grandi,
avant que je dise *papa*
mes cheveux ont blanchi.
Je n'ai pas de temps à perdre,
je m'efforce d'apprendre
au moins ceux qui sont plus saints.
Je commence à faire des chansons
avec seulement deux mots.

AVEC LA VIE, AVEC LA NOSTALGIE

*Celui qui me voit chanter
Croit que je n'ai aucune pensée
Folklore.*

Je me suis mêlé à la vie
Comme la nuit au matin.

Je me suis mêlé au chant
Comme la tombe à la terre.

Je me suis mêlé à la nostalgie
Comme le sang à la source.

Je me suis mêlé à toi
Ce qui s'attend avec ce qui vient.

Traduceri de Estelle Variot

Ion ANDREIȚĂ

LA SOLITUDE DU POÈTE

*À Eminescu,
apud Ion Vlad*

Rue des Ecoles
Au coin de la rue de Beauvais –
Jean de Beauvais évêque célèbre
Et chancelier –
Et courte diagonale avec Ronsard
A deux pas du Panthéon
Le pendule de Foucault en son
sommet
En plein Quartier Latin dans l'ombre
De François Villon de blâmé
Sous la balance de l'azur du ciel
Dort le Poète d'un sommeil agité
Sur sa propre lyre crucifié

Impassibles passent auprès de lui
ses semblables
Alourdis des soucis de leurs chiens
et de leur fortune

Seuls les étudiants chaque automne
Enveloppés dans leurs larges
pèlerines de rêves
Lui disent: non, tu n'as pas appris
à mourir
Et sur le seuil de nouveaux instants
éternels
En gage ils donnent le ciel à leur
amour

Hypérion du fond de l'horizon jette
un doux regard
Dans le lent crépuscule.

Vasile ROMANCIUC

LES ANDABATES

Nous nous demandons après la mort: être? ou ne pas être?
Fais attention à ce que tu dis – la bête sauvage t'entend...
Le nom du pays tu ne peux pas le prononcer
Qu'en faisant semblant, qu'en faisant Solon, le fou.

Nous nous battons aveuglément comme les Andabates.
Bataille gagnée en vain.
Au dessus de nous les acrobates ont suspendu
L'épée de Damoclès Yvan.

Moment difficile. Siècle oublieux. Temps acerbe.
Seules les espérances sont maîtres.
Presque comme dans le vieux proverbe,
Les gouvernements passent, le pays reste...

NE TE FÂCHE PAS

Ne te fâche pas
Mais tu me dis toujours
Des choses tellement primitives
Qu'il me semble
Que tu les prononce
Avec la bouche d'une caverne.

CONTEXTE

Le Roi est nu, le Roi sans doute est nu
Messieurs,
Mais dans un pays vide
Personne
Ne peut prouver
A personne
Cette vérité.
Ça messieurs
C'est pas le Danemark.

Traduceri de Gaëlle Robert

LA LIBERTÉ DU MOT

En Bessarabie il est toujours plus difficile d'être et de rester celui que tu es...

En Bessarabie il est toujours plus difficile d'être et de rester...

En Bessarabie il est toujours plus difficile d'être...

En Bessarabie il est toujours plus difficile...

En Bessarabie il est toujours...

En Bessarabie...

En...

...

FAUSSE ÉTOILE

tu es tombé du ciel

et tous ont crié: "Une étoile est tombée!"

mais tu n'as jamais été une étoile

tu es purement et simplement tombé du ciel

ta chute

n'influence pas du tout

les prédictions de l'horoscope

LES VOLEURS D'ESCARGOTS

Dans la maison de l'escargot

tu ne peux voler que l'escargot,

se lamentait le bandit. Ensuite, il se consola:

à l'escargot, le mieux c'est que tu lui voles

sa maison elle-même.

Aussitôt dit, aussitôt fait – il revint

lui prendre sa coquille

mais ne la trouva plus

mais ne l'a trouva plus...

et d'autres brigands vivent encore

dans ce pays.

Dans ce pays, d'autres

escargots sont encore volés

Traduceri de Estelle Variot

Ion HADÂRCĂ,

I. TU ES FESTIVE...

Tu es festive et l'orge est enchanté
Frissonnant plus souvent à l'endroit où tu passes
Et sur ton chemin il n'est pas de sources taries
Protectrice de l'eau, telle une sainte.

Ainsi en a-t-il été de la terre au commencement
Lorsqu'on l'a volée de la grande flambée
Ton arôme rond et couleur blé
Qui, aujourd'hui encore, reste imprégné dans l'argile.

Ainsi va-t-il en être aussi de la pensée qui te prend
Et l'air que tu as respiré
Comme d'une prière d'homme
Que tu as choisi pour qu'il soit pour toi terrien.

Tu vas annoncer à la plaine la fertilité
Et l'arbre fruitier revient te voir

XII. LES ANNÉES

Mes années de jeunesse ont été appelées par quelqu'un
Juste quand je les nourrissais de poussières d'étoiles
Et quand j'étais sur le point de mettre la main sur elles,
Quelqu'un les a appelées et mes années s'en sont allées.

Seule la branche touchée comme une corde par la nostalgie
Se débattit tristement après leur brusque tressaillement,
Mais le vieil arbre fruitier avec douceur lui dit:
"Dors, mon enfant, endors-toi, ne cours pas après le rêve..."

Après de grandes tempêtes de neige, des souvenirs de névé,
Un beau jour, mes années sont revenues,
Plus sages en quelque sorte après leur très long vol.

Que dois-je faire aujourd'hui avec elles?
Les accueillir?
Les chasser?

Traduceri de Estelle Variot

Iulian FILIP

DANS UN DICTIONNAIRE DE RELATIONS ÉLÉMENTAIRES

Il n'est rien de plus affreux
qu'une épine dans le cœur,
et dans l'autel – un étranger
et sous l'icône – un païen

DIALOGUE AVEC LA COLLINE

- Louange à toi, sainte montagne!
- Je suis colline, sage enfant.
- Aujourd'hui tu es colline et montagne – demain
comme il en va de même aussi pour moi:
aujourd'hui je suis petit et demain – homme.
- Pousse en paix, brave garçon!

FLEUR DANS LA MAIN DE MAMAN

Ma maman, ma maman
porte dans ses mains une petite fleur
et cette
petite fleur
semble être justement la petite sœur
de ma petite maman

LA DANSE DES TIMIDES

Un regard touche à peine le regard de l'autre
et les mains évitent de se toucher...
Depuis les cieux des étoiles font bruiner et neiger sur eux
d'anciennes bénédictions – car ils s'aiment

Traduceri de Estelle Variot

Alexandre MARQUE

PAGINI DE MAI

Poeților din Basarabia

Privighetorile...
Știu: viersuind-versuind, înnegrit-au
Pagini
Pagini de mai
Într-un imperiu unde umbra solară
Domină oboseala, ferocitatea
Singură lumina le poate speria

PĂSĂRILE CARE CÎNTĂ NOAPTEA

Păsările care cîntă noaptea
Alungă deșerturile fierbinți
Înaintînd hoțește, cu pași moi, cuminți...

Păsările care cîntă noaptea
Mîngîie umbrele-n întuneric plîngînd
Umbrele pe-o rază palidă de cîntec dansînd —
Nimeni nu-nțelege mai bine ca ele pustiul

Păsările cîntă noaptea
Ele sînt îngerii soarelui-domnului
Glasul lor ne scoate din mrejele somnului
Și, zilnic, readuce apa în riul însetat

Care, lin, acompaniază în noapte
Secretul ascuns în rugile lor
Pe Terra întreagă rugile și-au semănat
Ca să viseze lumea mai frumos

* * *

Mîine rîu-rîulețule mic
Te vei trezi devreme ca-n toate diminețile
Întinde-te-aici pe pietre un pic
Valurile odihnește-ți-le
Cufundă-te-ntr-un vis nemaivisat
Citește-ți adîncul cerul cu stele
Ascultă cum roua-n frunzișul curat
Se prefăce în perle

Ziua nu se ascunde nu curge-n poveste
 Rîu-rîuleţule mic
 Ea nîcîcînd prea departe nu este
 Fiinţele care te beau te sorb în tăcere
 Sînt efemere
 Îţi sînt neamuri sînt surorile tale
 Doar pîrîiaşele ieşindu-ţi în cale

Marea rîu-rîuleţule mic
 Vrăjeşte şi oameni şi ape şi toate cele
 Ea te va fura rîu-rîuleţule mic
 Iar o dată cu tine — şi roua prefăcîndu-se-n perle
 Apoi — şi cuvintele mele şi cuvintele mele

*Traducere liberă din limba franceză de
 Florin şi Vasile ROMANCIUC*

Tania MENDEZ

LE REVERS DE LA VIE!

Mon enfance est partie,
 Hélas! Bien loin d'ici,
 J'ai pris mes responsabilités propres,
 Malheureusement, bien avant les autres,
 Et, je n'ai pas vécu la même enfance heureuse qu'ils ont eue, eux!

Pour moi, l'or n'est pas une richesse,
 La seule vraie richesse est la sante!
 Et on ne peut l'acheter,
 Riche est celui qui la possède,
 Eux, qui ont cette chance,
 Ne mesurent pas leur chance!
 Riche est celui qui la possède,
 Pauvre este celui qui en est dépourvu,
 Et, je l'ai à mes dépens toujours su!!!

Ma Vie est ephémère,
 Mais reste un Enfer et un Mystère,
 Qui m'emportera dans ses ténèbres,
 Quand je m'y attendrai le moins!

Tu ne me fais pas peur,
 Même si j'en ai marre,
 Je tiens encore la barre!
 Même si ma maladie est loin d'être guérie,
 Je dois prendre la Vie avec le sourire,
 Car je veux quand même Vivre,
 Même si plutôt j'y Survis!

LA MER: MON ENNEMI JURE

La *Mer* que je hais,
Depuis que je suis née,
A un *goût Amer*,
Pire que la Menthe Verte!

A chaque fois que j'y suis,
Je m'ennuis,
Jusqu'à la *Nuit*!

Chaque seconde passée à la *Mer*,
Est un Véritable Calvaire,
Car j'y vais autant l'*Eté* que l'*Hiver*!

A chaque fois que je la vois,
Ma patience décroît,
Ma Bonne Humeur Meure,
Et, je deviens une Véritable Terreur!!!

(*Maritimae Néfastae*)

L'IMPORTANCE DE MES AMIES

Loin de Mes *Amies*,
Je m'Ennuis,
Mais je *Ris*,
Quand je *Vis*,
Avec mes *amies*!

La Télé,
Le Ciné,
C'est Bien,
Mais c'est Rien!

On n'est Rien dans la Vie,
Sans ses Amies,
Qui nous guérissent!

Car Sans Elles,
On ne Rit Plus De Bel,
Et on Dépérit,
Dans l'*Infini*,
Sans Ses Amies!!!

(*Amitiapoé*)

Cătălin BORDEIANU
Iași

NOTRE DAME,
LANGUE ROUMAINE

Ma Dame — sur le champs de tes mots
je repose:
La larme ment, l'oeil est morose;
Le ciel est divin quand tes paroles
me font frémir

Laisse-moi d'une unique fleur écrire
pour un instant
Le poème dont j'ai rêvé une nuit d'été —
Quand il m'arriva de me mettre au monde
Je n'ai reçu que de toi une douleur
profonde;

Tout ce qui a été déjà dit autrefois
Tout ce qui brûle et qui jaillit en moi —
Les trop précieux mots dans les granges
du roumain
Me hantent et me mordent d'hier
jusqu'à demain.

CANON À L'ETOILE
D'EMINESCU

Parmi nous promène son corps
Le géant, le hors du temps

Nos nuits donc sont enchainées
Par ses ailes toutes neigeées.

Ce qui se laisse comprendre, t'apparaît
Mais ce qu'on aime, jamais!

Nous habitons dans quelque mot
Fut-il maison, ou bien tombeau.

J'embaume mes os d'étranges pensées
Qui font jaillir de moi la rosée.

L'épine d'or perce mon coeur triste
Ne pas confrondre à la couronne du
Christe.

Eminescu, à son étoile, nu
De son néant, se montre à nous.

Coperta volumului *Les mots d'or roumain*, Éditions de l'Institut National pour la Société et la Culture Roumaine, Iassy-Roumanie, 1998.

TURNUL EIFFEL

CONSTRUCȚIA CARE SIMBOLIZEAZĂ CAPITALA FRANȚEI

Nici o altă construcție n-a avut parte de discuții publice atât de aprinse, cum a avut turnul metalic ridicat la Paris. Dar, fapt bizar, vehementa opoziție de la începutul existenței acestuia s-a transformat, în decursul timpului, într-o atitudine de mare admirație, încât o încercare de a distruge turnul parizian ar echivala cu un veritabil atentat la onoarea națională.

Prilejul edificării ciudatului turn, unicat în lume la acea dată, a fost organizarea de către Franța, în anul 1889, a Expoziției Universale de mostre din secolul al XIX-lea. Se preconizase ca, după închiderea acelei manifestări internaționale, turnul să fie demontat.

Grupul celor trei îndrăzneți care au propus Comitetului de organizare a expoziției bizara și, aparent, inutila creație metalică se compunea din inginerii Gustave Bonickausen (având și pseudonimul Eiffel), Eugène Nouguier și arhitectul Stephen Sauvestre. În data de 8 ianuarie 1887, condițiile lor au fost acceptate, iar peste douăzeci de zile au început lucrările. Locul ales era extremitatea spațiului liber de pe malul sfîng al fluviului Sena, numit Cîmpul lui Marte (teren pe care se organizau pavilioanele expoziției). Fiind aproape de albia fluvială, stratul de nisip era la mică adîncime, fapt ce împiedica realizarea unei fundații care să suporte marea greutate a turnului. S-a recurs la umplerea zonei de fundație, pe o adîncime de 16 m, cu lut adus din altă parte și extrem de bine bătătorit. Fundația a fost terminată la 30 iunie 1887, dată la care a început asamblarea părților metalice a căror greutate totală se cifra la 9000000 kg. Pentru fiecare picior s-a creat un suport (talpă) dreptunghiular a cărui suprafață este de 60 m². Spre a rezista diverselor furtuni ale căror mișcări de aer declanșau presiuni mari asupra corpului înalt de 300 m (acum are înălțimea de 320,75 m), s-a

optat pentru forma unui trunchi de piramidă cvadrangulă (cu patru unghiuri), avînd fațetele curbate spre exterior.

Elementele constitutive ale turnului sînt bare din oțel profilate sau asamblate prin nituire la cald. Tehnica de lucru consta din introducerea în orificiile a două elemente metalice suprapuse a unui bulon încălzit la circa 800° Celsius. Apoi, se aplica o lovitură de baros pe un tipar ce era așezat pe extremitatea fără "cap" a nitului încălzit la roșu. Dacă din prima izbitură de ciocan noul cap de nit nu se forma, operațiunea era ratată și bulonul trebuia tăiat cu dalta. Focul necesar încălzirii niturilor se făcea sus, chiar în punctul de lucru, utilizîndu-se mici forje (instalații) special amenajate în acest scop. Cu toată dificultatea baterii a mai multor milioane de asemenea nituri (s-a lucrat concomitent cu mai multe echipe), montajul părții metalice era încheiat la 31 martie 1889. Au urmat amenajarea și decorul, operațiuni terminate în ziua de 17 mai a aceluiași an. Construirea turnului a durat 2 ani, 4 luni și 9 zile.

Amenajările au constat din realizarea a trei terase pentru public situate (și astăzi) la 57, 115 și 276 m înălțime. Cea mai frecventată este prima dintre terase, avînd suprafața de 70x70 m, înzestrată cu o sală de concerte și trei restaurante.

Denumirea actuală de "Turnul Eiffel" și-a dobîndit-o după o bună bucată de vreme. Datorită faptului că a servit ca antenă a postului național TV, a rămas intact și constituie și astăzi simbolul Parisului.

ARCUL DE TRIUMF

MONUMENT DE REFERINȚĂ ÎN ARTA EUROPEANĂ

Între numeroasele monumente de artă ale capitalei Franței, Arcul de Triumf din piața pariziană l'Étoile (Steaua) a devenit, de peste un secol, celebru în lumea întreagă.

Decretul prin care era hotărâtă intenția de a construi în Paris un astfel de monument, inspirat din arta imperială romană, a fost semnat în anul 1806 de către Napoleon I. Locul în care urma să fie edificat era punctul de întâlnire dintre marile bulevarde Champs-Élysées și Grand'Armée. Acum spre acest loc se îndreaptă opt bulevarde dispuse în formă de stea, al cărei punct central este Arcul de Triumf. Lucrările, începute în 1807, au fost întrerupte în 1816, fără ca edificiul să fie terminat. Reluate, peste zece ani (1826), au mai durat un deceniu, inaugurarea avînd loc în data de 19 iulie 1836. Costul a fost enorm, suma cheltuită fiind de zece milioane de franci.

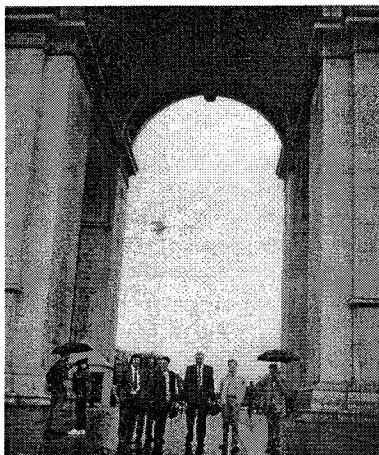
Dimensiunile acestui arc colosal (este cel mai mare din lume) sînt considerabile: înălțimea de 49,50 m, lățimea de 45 m, iar grosimea de 22 m. Are o singură arcadă frontală, înaltă de 30 m și lată de 15 m. Mai există și o străpungere transversală, tot în formă de arc, înaltă de 19 m și lată de 8,50 m. Este în întregime din piatră albă, iar

decorurile sculpturale sînt realizate în marmură.

La proiectarea, zidirea și ornamentarea Arcului de Triumf au participat cei mai importanți arhitecți, sculptori și decoratori din Franța. Planurile au fost create de arhitectul, decoratorul și pictorul Jean Chalgrin (1739-1811). Elev al renumitului pictor din Florența (Italia), Giovanni Niccolo Servandoni (1695-1766), Chalgrin se bucura de o bună reputație artistică. Din nefericire, el n-a mai apucat să vadă această lucrare terminată. Ceilalți iluștri specialiști au fost Antoine Étex (1808-1888), sculptor, pictor și arhitect format în vestita școală de la Roma, unde a și obținut în 1829 premiul al II-lea la Concursul internațional de sculptură; Louis Goust (1760-1829), arhitect, fost elev al lui Chalgrin; Jean Nicolas Huyot (1780-1840), fost student al celebrului pictor de la Școala Academică din Paris, Louis David; Abel Blouet (1795-1853), arhitect decorat cu "Legiunea de onoare" pentru creațiile sale monumentale, precum și genialul sculptor, întemeietor al școlii romantismului în sculptura europeană, François Rude (1784-1855).

Basoreliefurile de pe fațadele acestui monument închinat eroismului națiunii franceze sînt capodopere ale genului. Consemnăm grupurile figurative denumite "Pacea" și "Războiul", create de A. Étex (pe fața dinspre bulevardul Grand'Armée), precum și scenele de pe partea de către Champs-Élysées, denumite "Triumful" și "Plecarea spre Paris a voluntarilor din anul 1792", ambele executate de către F. Rude. Acest din urmă grupaj reliefat, cunoscut și sub numele de "la Marseillaise" (titlul imnului național francez), a fost creația "de apogeu" a lui Rude. Tabloul reliefat, înfățișînd Franța care își cheamă fiii sub arme, este apreciat ca fiind una dintre cele mai reprezentative creații ale sculpturii epocii moderne din Franța. Partea superioară a acestui monument, un foarte mare antablament, decorat cu săbii și scuturi, precum și ornamentarea bolților, este opera lui Nicolas Huyot, care a fost secondat de către L. Goust.

Arcul de Triumf din piața "l'Étoile" din Paris a fost monument de referință, după care s-au creat ulterior edificii similare și în alte capitale europene, inclusiv la București.

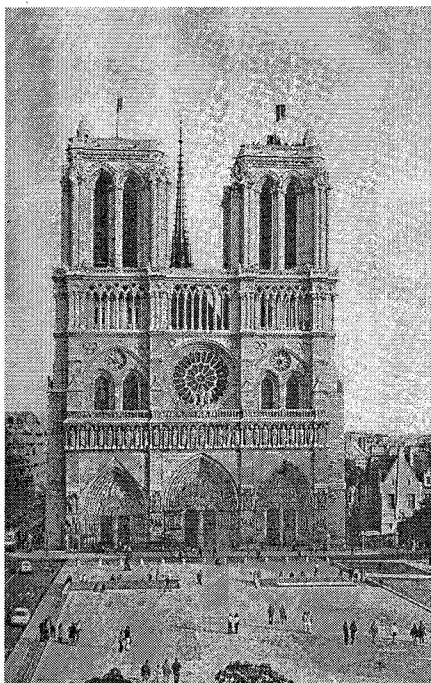

CATEDRALA NOTRE-DAME

O VERITABILĂ SIMFONIE ÎN PIATRĂ

Deosebit de cunoscuta catedrală pariziană a început să fie construită în anul 1163. Are o suprafață de 5500 m². Lungimea îi este de 103 m, lățimea de 50 m, iar cele două turnuri masive ajung la înălțimea de 68 m. Pot participa la ceremonialul religios mai mult de 10000 de persoane. Edificarea ei a durat peste două sute de ani. Ca monument de artă, este prima mare construcție în stilul gotic din întreaga Europă. Este închinată Fecioarei Maria, denumită de către francezi Doamna Noastră (Notre-Dame). A fost terminată parțial în 1182, când a avut loc sfințirea. Definitivarea edificiului a avut loc de-abia în secolul al XIV-lea. Numai fațada a necesitat patruzeci de ani de muncă (1200-1240). Deși la ridicarea acestui uriaș edificiu au contribuit mulți arhitecți și sculptori, nu se mai cunoaște decât numele maestrului Jean de Chelles.

Partea de sculptură a acestui mo-

nument este demnă de toată admirația, fiind o adevărată capodoperă a genului (există nu mai puțin de 1200 de statui). Se remarcă sculpturile celor trei portaluri ale fațadei de vest, între care un loc aparte îl ocupă Portalul Judecății. Acesta e ornat cu grupuri statuare ce înfățișează momentul "Judecății de apoi". Sculpturi executate cu deosebită măiestrie se găsesc și în portalul de miazănoapte, numit "al Fecioarei", și în portalul sudic, "al Sfintei Ana".

Pereții laterali sînt străpuși de ferestre înguste și foarte înalte. Spațiul dintre aceste deschizături verticale este ocupat de contraforți și arcade de susținere. Absida altarului are o adevărată rețea de arcuri suprapuse, care se susțin reciproc.

Un element arhitectural de mare efect la acest monument îl reprezintă rozetele, amplasate deasupra portalurilor. Este vorba de cîte o mare deschidere circulară în zid, spațiu gol în care o încrengătură de nervuri din piatră încorporează bucăți de sticlă colorată, prin care pătrunde în interior o lumină diafană. Rozeta de la Portalul Judecății, avînd diametrul de aproape 10 m (9,60 m), este cel mai mare ornament de acest gen din lume.

În interior, tavanul e susținut de piloni a căror grosime e de 1,50 m, la care se mai adaugă încă 73 de coloane.

Perechea de turnuri, avînd planul pătrat, dau catedralei un aer de grandoare. Verticalitatea turelor este segmentată de cornișe orizontale ce divizează masiva structură în patru registre, inegale ca mărime. Divizarea se face prin două colonade, paralele. Prima, cea mai de jos, se interpune între cele trei portaluri și marea rozetă. Cele 30 de colonete cuprind între ele 27 de nișe în care sînt așezate tot alți statui. Rîndul al doilea orizontal de coloane se află deasupra rozetei și are o înălțime dublă în comparație cu șirul inferior de colonete. Ultima parte a turnurilor are ca decor mănunchiuri de cîte trei coloane așezate la fiecare din cele patru colțuri ale turelor. Pe fiecare față există două ferestre ce se înalță pînă sub cornișe.

Interiorul catedralei e divizat longitudinal de patru rînduri de coloane terminate cu ogive (nervuri) care susțin tavanul reticulat.

Catedrala Notre-Dame de la Paris e declarată monument național.

PALATUL PAPAL DIN AVIGNON

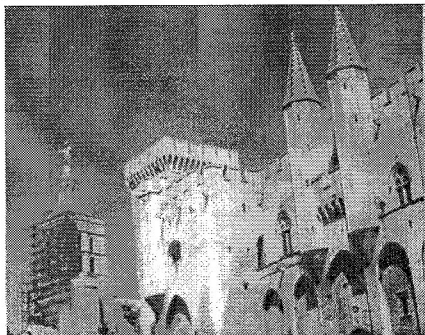
RENUMITĂ OPERĂ ARHITECTURALĂ DIN FRANȚA

Orașul Avignon este situat în sud-estul Franței, avînd o poziție geografică favorabilă în roditoarea cîmpie a fluviului Rhône.

Perioada de mare înflorire artistică și arhitecturală a acestui centru de ținut (departamentul Vaucluse) a avut loc în secolul al XIV-lea, cînd, devenind sediu al papalității, a reușit să atragă numeroși oameni de cultură, înscriindu-se astfel între principalele centre ale Renașterii. Construirea impunătorului palat a început în vremea papei Benedict al XII-lea (1334-1342), continuîndu-se febril sub Clement al VI-lea (1342-1352) și fiind încheiată de către Inocențiu al VI-lea (1352-1362).

În cursul a 25 de ani a fost ridicat, pe o colină din partea dreaptă a fluviului Rhône, un foarte cuprinzător palat-fortăreață. Arhitectul Pierre Poisson a preconizat un edificiu amplu, care include două spațioase curți interioare, dar în exterior s-a eliminat orice decorațiune care să evoce luxul și măreția. Toate elementele construcției trebuiau să servească siguranței și apărării castelului. Zidurile deosebit de înalte (25-30 m) i-au dat faima de loc fortificat imposibil de a fi cucerit. Papa Benedict era de o austeritate deosebită, pe care a impus-o în întregul palat. Simplitatea aceasta e oglindită de apartamentul său, păstrat în aripa de nord a castelului, ale cărui încăperi sînt lipsite de orice motiv ornamental sau de mobilier luxos. Actualmente, în încăperea zugrăvită în violet, se află doar un singur jilț, în care severul prelat îi primea pe cei veniți în audiență, scaun care-i servea și ca loc de odihnă în timpul nopții.

Papa Clement al VI-lea renunță la excesiva sobrietate și apelează la arhitectul Jean de Loubière să-i construiască în partea de sud a vechiului palat o nouă bazilică, lungă de 52 m, lată de 16 m și înaltă de 11 m. Imensa sală a servit și ca loc de dezbateri a Tribunalului Suprem al Creștinătății.

Interiorul era segmentat de un șir de cinci pilaștri terminați prin nervurile care susțin boltile "în cruce" ale tavanului. Din această parte sudică a palatului arhitectul a eliminat în întregime contraforții (ziduri de sprijin), utilizînd pentru preluarea greutății o serie de gracie nervuri care cad în formă de arcuri ascuțite. La etaj, avînd aceleași dimensiuni cu încăperea de jos, este amenajată o capelă cu o unică navă, neîntreruptă de nici un sistem de susținere. Încăperea este maiestuoasă, liberă de orice element arhitectural de sprijin, iar deasupra se află o boltă grațioasă. Este greu de aflat în toată Europa o încăpere așa de impunătoare, care îi creează privitorului o impresie de nobilă și severă eleganță.

Foarte important este, în interiorul palatului, conventul Dominicanilor (ordin călugăresc), construit în 1330, în al cărui loc de înmormîntări sînt depuși 80 de cardinali.

Catedrala, situată în partea de sud a palatului, în afara zidului de incintă, a fost construită în intervalul 1140 – 1160 și are în interior mormîntul papei Ioan al XXII-lea. Acest monument constă dintr-un bogat ornamentat edicul (construcție mică) în stilul gotic, lucrat cu minuțiozitate. Un splendid traforaj floral în marmură acoperă pereții, operă de artă a sculptorului Jean de Paris. Se mai păstrează aici, în catedrala Nôtre-Dame-des-Doms, lucrat în marmură, jilțul papal, denumit *catedra* (termen de la care derivă numele de *catedrală*).

În ansamblul său, palatul de la Avignon este o lucrare arhitecturală de mare reputație.

PALATUL LOUVRE

MUZEUL ETALON AL LUMII

Actualmente, elegantul și renumitul palat din Paris, Louvre, se află în interiorul capitalei Franței. Dar, în secolul al XII-lea, el era nu un somptuos castel, ci o fortăreață de pe malul drept al fluviului Sena, construită de regele Filip al II-lea August (1180-1223) în afara orașului. Aspectul de cetate s-a păstrat și în secolul al XIII-lea. Dar Carol al V-lea (1364-1380) a extins mult spre vest paramentul parizian de incintă și astfel însemnătatea strategică a fortăreței Louvre a fost anulată. Regele și-a mutat aici biblioteca și avea obiceiul să rămână câteva zile din lună în acest edificiu.

Regele Francisc I (1515-1547) i-a cerut arhitectului Pierre Lescot (1515-1578) să ridice un palat în locul vechii cetăți, dar, odată cu decesul suveranului, lucrările au fost sistate. Ele au fost reluate, dar după noi planuri, sub domnia regelui Henric al II-lea (1547-1559). Pierre Lescot a conceput un plan mai amplu în care includea vechea fortăreață. Palatul avea o lungime de 80 m, lățimea de 25 m și era prevăzut cu un etaj. S-a edificat fațada și sala Cariatidelor, de către arhitectul Jean Goujon (1510-1566).

Henric al IV-lea (1589-1610) împreună cu regina Caterina de Medici au adăugat părțile denumite Galeria Mare și Galeria Apollo, prin care se atașa Louvre-lui un palat învecinat, numit "Tuileries".

Extinderea cu noi aripi a palatului a continuat și sub Ludovic al XIII-lea și Ludovic al XIV-lea; arhitecții Jacques Lemercier (1585-1654) și Louis Le Vau au reușit să finalizeze marea curte pătrată, căreia Claude Perrault (1613-1688) i-a adăugat în 1667 o splendidă colonadă. Vestitul turn al Orologiului, una din părțile de cel mai mare interes turistic din palat, este opera lui Lemercier, și a fost ridicat în anul 1624. Între-prinzătoarea italiancă, regina Maria de Medici, a adus în rigiditatea construcțiilor un element de noutate a arhitecturii franceze medievale. În fața Galeriei Apollo, celebră prin frumusețea feres-

trelor sale, a creat o grădină cu plante ornamentale, model preluat apoi la Versailles.

Din 1652 pînă în 1664, Louvre a fost reședință regală. În acel interval s-a pus un accent deosebit pe decorațiunea de interior a sălilor. Le Brun, un talentat pictor format în vestita școală de pictură de la Roma, împreună cu celebrul mînuitor al penelului, Nicolas Poussin (1594-1665), au executat vestitele tablouri "Éliézer și Rebecca", "Păstorii din Arcadia" și suita peisagistică "Cele patru anotimpuri". Aceste splendide creații de inspirație clasică au creat un curent artistic ce s-a difuzat în secolul al XVIII-lea în întreaga Europă.

Chiar dacă Versailles-ul a devenit palatul regal preferat, palatul Louvre a rămas în atenție. A servit o vreme ca reședință episcopală, iar cardinalul Armand de Richelieu a contribuit la continuarea înfrumusețării palatului de pe malul Senei.

Chiar și în vremea lui Napoleon I Bonaparte s-a mai construit aici o importantă aripă, denumită "Curtea lui Napoleon". În acest spațiu s-a adăugat, în anul 1988, lucrarea de artă "Piramida de sticlă", creație a artistului plastic Leoh Ming Pei (arhitect urbanist american de origine chineză).

În momentul actual, Louvre este un complex arhitectural în forma literei "U", ale cărei brațe au lungimea de cîte 350 m, iar între ele există un spațiu lat de 150-200 m. Palatul cel mai vechi este o construcție pătrată, a cărei latură are 80 m lungime.

Din anul 1791 a fost declarat muzeu de artă, și chiar dacă în anumite părți ale sale s-au instalat diferite instituții ale statului, funcția muzeistică nu i-a mai fost revocată.

Marele și extrem de bogatul muzeu Louvre, poate cea mai vestită instituție de acest gen din întreaga lume, se compune din șapte departamente: 1) antichități egiptene; 2) antichități greco-romane; 3) antichități orientale; 4) pictură; 5) sculptură; 6) obiecte de artă; 7) cabinetul de desene.

Anual este vizitat de milioane de oameni de pretutindeni.

EXISTĂ ȘANSA COMUNICĂRII DEPLINE

MASĂ ROTUNDĂ LA PARIS

Mihai CIMPOI: Mai rămân câteva clipe pînă la apusul soarelui în acest cadru mirific parizian, format dintr-o succesiune de trei arcuri de triumf – Arcul Mic, Arcul Mare și o replică modernă De La Defense (Chicago al Parisului) – un apus de soare care se repetă foarte rar într-un crug ciclic.

Revelația zilei de azi este vizita pe care am făcut-o la marii noștri înaintași la Montparnasse, la Eugen Ionescu și Brâncuși, și, datorită Anei Bantoș, am descoperit acolo celebra sculptură brâncușiană "Sărutul". După aceea am depus flori la statuia lui Eminescu, realizarea cunoscutului sculptor român Ion Vlad, un Eminescu înstelat, așteptînd parcă acest apus de soare parizian de azi și binecuvîntat de trandafirii noștri, pe care i-am depus cu ajutorul ambasadorului Moldovei Mihail Popov, al colegilor domniei sale Marcel Butnaru, Constantin Ciobanu, Emil Druc și Alexandru Cojocaru. Deci, ne-am recules, ne-am înălțat sufletește în preajma acestor locuri sfinte românești ale Parisului, după care am vizitat Louvre-ul, unde am reîntîlnit-o pe Mona Lisa cu cele 3 centre luminescente și cu un peisaj nuanțat, de asemenea, de lumini și penumbre, o disparentă aparență, care în fond vorbește despre ființă.

Iată că stăm acum în razele crepusculare ale soarelui, care va apune în cadrul celor trei arcuri de triumf, împreună cu distinșii mei colegi de la Chișinău — Iulian Filip, care îmi ia acest interviu, Ion Hadârcă, care a fost preot în grupul nostru, Ana Bantoș, care a descoperit "Sărutul" lui Brâncuși, Alexandru Bantoș, care pregătește aparatul fotografic pentru a "fixa" acest dialog, și Vasile Roman-ciuc, care se simte bine în această

lumină crepusculară a Parisului și care zîmbește ca și Mona Lisa.

Ion HADÂRCĂ: Ne aflăm sub impresia unor remarcabile opere de artă și a unor vestigii ale marilor înaintași. Academicianul Cimpoi a punctat, în ansamblu, impresia generală a acestui grup care ar fi fost incompletă, încă o dată accentuez, fără sprijinul Ambasadei Republicii Moldova în Franța. Mie îmi rămîne doar să pomenesc de bine admirabilul cuplu Aurelia și Valeriu Rusu, întregul colectiv studentesc de creație de la Universitatea din Aix-en-Provence, superbele întîlniri avute la Bagnol și la Primăria din Aix-en-Provence, apoi frumoasa călătorie, asigurată de același cuplu de profesori la Patria lui Frédéric Mistral și la Moara lui Alphons Daudet, unde am rămas plăcut surprins de faptul că Valeriu Rusu, colegul și gazda noastră este foarte cunoscut, popular, întîlnit și îmbrățișat de oameni de pe stradă, de foști studenți (unul dintre ei l-a tradus pe Marin Sorescu și a asigurat o cantată pe versurile lui Grigore Vieru).

La capătul acestei călătorii impresionante, reprezentantul nostru, Valeriu Rusu, impulsional de măreț tandem Frédéric Mistral și Vasile Alecsandri, parcă mergînd pe aceeași traiectorie, a unei prietenii care s-a legat și a fost continuarea altor prietenii dinaintea lor, a inițiat reluarea după un secol și ceva a acestor legături, raporturi culturale.

Mă gîndesc la sfera noastră geopolitică, la Carpați, la Balcani, îi simt cum se cutremură, mă uit la acest crepuscul solar între aceste superbe monumente, după ce am ieșit de sub piramida de sticlă de la Louvre, cu toate aceste impresii aștept apusul soarelui care, după cum ne-a spus prietenul nostru Marcel Butnaru, este unic, se întîmplă la câteva decenii sau chiar secole, pe această traiectorie, în fața Arcului Mare de Triumf. În curînd soarele se va înscrie perfect sub cupola Arcului, marcînd un vector al umbrelor noastre, venind dinspre viitor și ducînd tocmai în spatele piramidei, înspre trecutul din care noi am ieșit acum nu demult cu

APELUL Consiliului Director al Asociației Internaționale “Ginta Latină”

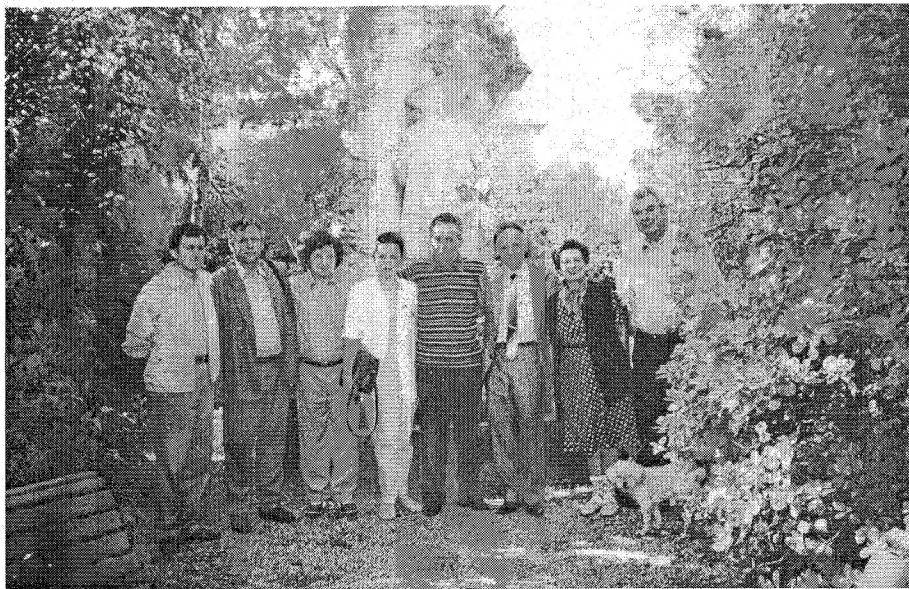
Cu ocazia “Săptămîinii poeziei române din Republica Moldova” și a prezentării antologiei bilingve “Ecouri poetice din Basarabia (Republica Moldova)” la Universitatea Provence (Franța) confirmăm oportunitatea relansării programului poezilor în spiritul integrării europene.

În albia trasată de înaintașii noștri spirituali Frédéric Mistral și Vasile Alecsandri ne vom desfășura activitatea cu următoarele obiective concrete:

- consolidarea relațiilor cultural-spirituale dintre țările latine;
- valorificarea patrimoniului cultural comun;
- editarea în volume plurilingve a poezilor clasici și contemporani;
- elaborarea și editarea (reeditarea) unor micromonografii și studii privind universul spiritual;
- susținerea tinerilor poeți din acest spațiu (publicarea și editarea în volume, organizarea de festivaluri etc.).

Apelăm la conducerea țărilor latine, la primăriile capitalelor acestora, la Uniunea Latină și la oamenii de afaceri să susțină realizarea acestor programe și să ne sugereze eventual alte acțiuni cu genericul: “Lou soulèu me fai canta” – “Soarele mă face să cînt” (Frédéric Mistral).

Consiliul Director al Asociației

La baștina lui Frédéric Mistral: I. Hadârcă, Al. Bantoș, Iu. Filip, A. Bantoș, V. Rusu, Gr. Vieru, A. Rusu și M. Cimpoi.

imaginația. Îmi vine să cred că totuși este o armonie a Universului dincolo de toate aceste cataclisme cu care ne confruntăm: se manifestă prin prietenii, dragoste de frumos, spirit de conlucrare.

După ce am trecut pe la cimitirul de la Montparnasse, la monumentul lui Eminescu am reușit să citesc un fragment de frază: "Iar timpul crește în urma mea..."

Aici trag linia și vreau să zic că vectorul nostru solar este Eminescu, care a văzut și a simțit această lumină și a reușit să o transmită mai departe, în urma lui crescînd un timp grandios, iar în față avîndu-i și prevestindu-i pe ceilalți.

Constantin CIOBANU: Sîntem bucuroși că ați reușit să vizitați cele mai frumoase monumente de cultură ale Parisului – Louvre, Montparnasse, ați fost la mormîntul lui Brîncuși, Ionescu, ați văzut Centrul culturii mondiale care se află în Paris. Ne bucurăm că ați simțit un pic din acest frumos al Universului.

Ana BANTOȘ: Îi invidiem pe francezi, pentru că un francez născut într-o cultură atît de bogată este de invidiat. Noi, cei din Republica Moldova, ne deplasăm mai greu și mai rar aici și astăzi am înțeles cît de mult ar trebui ca și cei de acasă să poată vedea Louvre-ul, să vadă toată această bogăție spirituală, să poată respira cu ea, pentru că numai așa te poți considera un om întreg, numai așa poți deveni mai receptiv la ceea ce noi, cu părere de rău, decenii la rînd n-am avut acces și sigur că am fost în pierdere.

Toate aceste zile în care ne-am întîlnit cu oameni minunați, cu studenți, cu profesori m-au făcut să mă simt foarte bine. În mijlocul acestei tinereți spirituale și în această comunicare permanentă, mai ales am fost plăcut surprinsă de faptul că am observat o deschidere spre comunicare a celor de aici. La drept vorbind, nu credeam să găsesc atîta deschidere. Acum m-am convins că, de fapt, comunicarea depinde în mare parte de noi, de mobilitatea noastră, de posibilitățile noastre de a ieși în întîmpinarea acestei spiritualități

imens de bogate. Pe de altă parte, m-am convins încă de un lucru: nu numai noi avem ce lua de la francezi, au a lua și francezii ceva de la noi. Ei găsesc în poezia noastră, în cultura noastră lucruri de care simt că au nevoie, lucruri care în Franța s-au cam perimat.

Deci, există șansa comunicării depline între noi și ei. Inițiativele, pe care le-am pus la cale, sînt extraordinare, rămîne ca noi să fim consecvenți, să ne putem îndeplini obligațiile.

Ziua de astăzi a fost extraordinară prin faptul că toate cele cîte le-am cunoscut, le-am întîlnit au fost sigilate parcă prin acest "Sărut" al lui Brîncuși, pe care l-am descoperit. A fost revelația zilei, pe care o iau ca un semn.

Iulian FILIP: Dragă Marcel Butnaru, e o raritate să descoperi undeva în spațiul nostru pururi debutant configurația unei echipe axată pe o idee frumoasă, pe o orientare strictă la eficiența activității. Ceea ce am descoperit în foarte mica echipă a Ambasadei Moldovei la Paris m-a bucurat, mai ales prin faptul că se configurează echipa. Mi-ar părea foarte rău să întrevăd ceea ce nu am văzut, că tot ce ați făcut voi pentru reușita acestui program de relații dintre Universitatea din Provence și această mîna de scriitori de la Chișinău ați făcut-o numai din obligații. Nouă nu ni s-a părut așa.

Marcel BUTNARU: Dragii și scumpii noștri, veniți mai des la Paris, avem nevoie de voi. Cetățenii și compatrioții noștri au nevoie de voi. Aflîndu-vă aici ați umplut vacuumul nostru spiritual. Din păcate, ne-am văzut numai două zile. Îi invidiez pe studenții și profesorii din Aix-en-Provence care au avut fericita ocazie să discute cu dvs. Vă mulțumesc din suflet. Au fost niște zile de neuitat.

Veniți cît mai des, pentru că vă simțim lipsa. Vă vrem aici, ca să ne știe Europa așa cum sîntem, buni la suflet, deștepți, inteligenți, frumoși.

Alexandru BANTOȘ: Încheiem cîteva zile în care am trăit o experiență unicală. Nu numai pentru că am văzut locuri și oameni extraordinari, dar și pentru că am pus la cale niște planuri,

care vor încerca să aducă un suflu nou în viața spirituală a Republicii Moldova. Mă gândesc că oricât de dificile ar fi vremurile și oriunde ai fi, la baștină sau departe de ea, dacă vrei, poți să faci ceva pentru neamul tău, pentru poporul tău, pentru țara ta.

Sigur că îl am în vedere pe Valeriu Rusu care stă la începutul tuturor acțiunilor despre care vorbim astăzi. Valeriu Rusu a demonstrat că fiind foarte departe de Republica Moldova poate fi totuși foarte aproape. Îi simțim mereu sprijinul și participarea la tot ce se întâmplă la noi.

Am discutat zilele acestea despre cele trei lucruri extraordinare pe care le-a făcut pentru Republica Moldova: în primul rând cele două manuale – **Limba română. Limbă, literatură, civilizație și Limba română. Cuvinte și imagini** – pe care noi le-am adaptat pentru populația alolingvă de la noi, în al doilea rând antologia și desigur, *Casa Limbii Române*, instituție care încearcă să abordeze altfel problema limbii de stat în Republica Moldova.

În Provence am avut niște zile rare, am trăit niște stări sufletești pe care nu bănuiam că le vom avea.

Ziceau și colegii mei că poate cea mai mare descoperire la reîntoarcerea noastră la Paris a fost echipa Ambasadei Republicii Moldova în Franța, niște sufletești, niște oameni care știu a pretui valorile spirituale. Nu în zadar ne-am simțit în anturajul lor ca între frați.

Vasile ROMANCIUC: Au fost niște zile deosebite, pline. Primele cuvinte pe care ți le dictează sufletul să le rostești sînt cele de mulțumire distinsei familii Rusu, tinerilor traducători ai antologiei *Ecouri poetice din Basarabia (Moldova)*. Le mulțumim acelor care ne-au ajutat să ajungem în Franța: Primăriei municipiului Chișinău, care a susținut această inițiativă a dlui V. Rusu de a lansa cartea în Aix-en-Provence, Agenției AIR Moldova, Fundației SOROS și Universității din Provence care s-a implicat substanțial.

La Aix-en-Provence am avut niște întâlniri deosebite cu traducătorii noștri, cu studenți basarabeni, cu

studenți din România, cu profesori ai acestei Universități. M-a impresionat felul de a rosti românește versurile noastre. Mă refer la lecturile frumoase ale tinerilor noștri colegi din Aix-en-Provence. De asemenea mi s-a părut deosebită întâlnirea pe care am avut-o la Muzeul de tapiserie, cu o sală plină, unde au participat și oficialitățile municipiului, o întâlnire la care s-au înfiripat niște dialoguri vii. Colegii noștri au discutat cu reprezentanții Primăriei, cu studenți, cu profesori.

Și ziua de astăzi a fost deosebită. Aș zice că a fost ziua Eminescu la Paris. Am avut emoții deosebite în preajma acestui monument, despre a cărui existență știam de la unii dintre colegii noștri.

Cred că aceste zile ne vor fi de un mare folos pentru că ne vor îndemna să facem mai multe, întorcîndu-ne acasă. Una dintre datoriile noastre este să continuăm colaborarea cu acești băieți frumoși din echipa lui V. Rusu. Nu știu cîți dintre ei vor continua să traducă din poezia românească, dar dacă măcar unul își va face din asta un destin, cred că va fi pentru literatura noastră un mare câștig.

Iulian FILIP: Eforturilor lui Valeriu Rusu și ale acelor suflete tinere, care au răspuns arderii lui, alăturăm și lecțiile marilor noștri înaintași – Frédéric Mistral și Vasile Alecsandri – care ne-au lăsat un model de conlucrare și de înțelegere a necesității importanței consolidării componentelor latine pentru că azi e nevoie ca niciodată de această supremație cultural-spirituală, blazonul de noblețe a Gintei Latine în replică cu dubioasele alianțe agresive de piață, militare, transatlantice ș.a.m.d.

Cred că acest cuvînt cu care ai încheiat, dragă Vasile, e o vrere, o recunoștință, o grijă comună a tuturor celor implicați în realizarea acestui program.

**Consemnare:
Iulian FILIP**

10 mai, Louvre

“ORIGINEA MUZICII ESTE DIVINĂ”

Dialog:
Luminița DUMBRĂVEANU –
Gheorghe ZAMFIR

– Dragă Gheorghe Zamfir, fiți binevenit în studioul RD Naționale.

– Vă mulțumesc. Sînt bucuros că după opt ani de absență mă aflu din nou în acest local unde am dat în acele vremuri, – 1990-'91–, cîteva interviuri foarte lungi și unde am avut timp să spun pe îndelete atîtea lucruri care mă apăsau pe suflet atunci.

– Am sesizat că sînteți un monarhist, chiar un prieten al familiei regale. Oare e o simplă coincidență faptul că Gheorghe Zamfir a venit să concerteze la Chișinău, iar la 30 mai în Cernăuți vine regele Mihai cu familia regală?

– Coincidență nu există, nici întîmplare nu există, deci venirea mea odată cu regele Mihai, Maiestatea sa, nu este întîmplătoare. Eu sînt fericit

că regele vine la Cernăuți. Sînt un monarhist convins, pentru că monarhia reprezintă singura organizare a omului pe pămînt din punct de vedere politic și religios care păstrează o legătură strînsă cu Creatorul. Rămîn monarhist, rămîn un antirepublican convins. Și, în sfîrșit, hai să recunoaștem acumă că ceea ce a distrus omenirea în secolul XX a fost republica.

– În luna octombrie 1998, cînd v-am solicitat primul interviu telefonic, nu mi-ați răspuns la următoarea întrebare: unde și de ce ați afirmat că “nu noi am ales exilul, ci exilul ne-a ales pe noi”?

– Da. Este, cum să spun, un *motto* pe care l-am pus în ziarul “Universul” al lui Aristid Buhoiu. El era la New-York, apoi la Los-Angeles și acum a ajuns în București. Văzusem un *motto* al lui Grigore Vieru, că orice om care are o țară, are o biserică ș.a.m.d. Și am pus și eu acest *motto*, că exilul nu noi l-am ales, ci ne-a fost dat. Într-adevăr, exilul este mai rău decît un blestem. Eu dacă am plecat în exil, n-am plecat de bucurie și nici de fericire. Nici un om care pleacă în exil nu pleacă de la sine. El este împins.

– În viziunea dvs., care ar fi diferența între noțiunile de exil și diasporă?

– Diaspora este un fel de organizare a celor care și-au părăsit locurile natale. Exilul poate să fie singular și poate să fie ca și cum ai fi închis într-un turn al tău. Eu am trăit în exil fără diasporă, eu am trăit ca un exilat în exil. Foarte puțini români îmi acordau atenție, pe foarte puțini îi aveam la concertele mele. Mai țin minte, prin Australia au mai venit, prin Canada cîțiva, pe la Toronto, pe la Reykjavik. Și la Paris mulți fugeau de mine. Credeau că sînt KGB-ist, că sînt colonel de securitate, că sînt omul Moscovei, că sînt trădător de țară, țară veche, țară monarhică, țară regală. Am fost un mare singuratic. Chiar și azi sînt într-un fel un mare singuratic, pentru că în țara mea, România, nu mi s-a oferit nimic. Dimpotrivă, mi s-a dat de înțeles că trebuie să plec definitiv și, de fapt, eu mi-am făcut toată cariera mea în străinătate.

– În acest context, ce ne puteți spune despre versul cîntat pe care îl știe toată lumea *Fie pîinea cît de rea, tot mai bună-n țara mea?*

– Datorită acestui vers am supraviețuit. Că, dacă nu-l aveam în mine și nu-l hrăneam, nu-l udam la rădăcină, nu mai eram demult. Sînt un om care am ars de sute de ori, poate chiar de peste o mie de ori. Și nu știu cine m-a înviat. Crezul meu? Dumnezeu m-a înviat. Am reușit să fac, în sfîrșit, o capelă în curtea casei unde stau în Franța, și acea capelă m-a eliberat.

– Maestre Gheorghe Zamfir, statisticile recente susțin că în România locuiesc circa 23 mln. de români, iar în jurul granițelor și în lume, încă 13 mln. Cum se poate explica faptul că în afara României mai există, de fapt, o Românie? Ce anume conține codul nostru genetic, dacă am devenit o națiune de pelerini?

– Aceasta s-a întîmplat nu datorită nouă, ci datorită altora. Cred că noi am fost obiectul unei trădări. Sîntem un popor cu o carmă cumplită. Avem ceva de plătit, sîntem un popor de sacrificiu. Mircea Eliade spunea într-un mod magnific în scrierile sale că noi sîntem născuți sub semnul lupoaicei. A fi născut sub semnul lupoaicei înseamnă că ești găsit de lupoaică, părăsit de părinți, de mamă și de tată. Deci am fost un popor de orfani. Eu sînt pe cale de a termina *Simfonia divină* și m-am apucat de opera *Dracula*. Prin această operă vreau să spăl acest blestem românesc și să eliberez și păcatul lupoaicei, și vampirismul de care noi am fost acuzați de atîtea secole. România trebuie să-și recapete statutul ei de regat și de mare țară din această zonă a Europei. Am impresia că diaspora nu a reușit să se înjghebeze ca diasporă, pentru că ea niciodată nu a fost unită. Noi am fost o diasporă despărțită. N-am fost ca ungurii, ca țigani, ca evreii. Românii au fost despărțiți de politică.

Ceaușescu a dus o politică distrugătoare în cadrul diasporei românești. 13 milioane de români în

afara granițelor, aceasta e o țară întreagă. Eu am trăit 12 ani în exil și mi-am dat seama ce înseamnă să fii dezunit în diasporă, în exil.

– Am vorbit de înalta conștiință religioasă a dvs. La 3 decembrie 1988 la Vatican, Papa Ioan Paul al II-lea v-a ascultat, a lăcrimat și v-a îmbrățișat. În 1989 la 18 ianuarie ați avut o audiență personală la Înalt Preasfinția Sa. Ce ne puteți spune despre această fericită prietenie și, cînd, pînă la aceste întîlniri sau după, ați cîntat pentru prima dată *Tatăl nostru* la nai?

– L-am cîntat înainte, în 1988 în Capela privată a Înalt Preasfinției Sale unde mesa începe la șase și jumătate, șapte fără un sfert dimineața. Acest eveniment a avut loc pentru prima oară în o mie de ani de papalitate. Am fost primul instrumentist care am cîntat *Ave Maria* în cadrul restrîns, unde dumnealui se roagă în Capela privată a Vaticanului. Cînd am ieșit din hotel, am ieșit în hohote de plîns pentru că era o zi care mă marcase, și atunci l-am rugat să mă primească în particular. Și a acceptat în ianuarie '89. L-am văzut și am stat de vorbă aproape 20 de minute în care l-am avertizat despre pericolul muzicii satanice care a pus stăpînire pe sunetul divin. Pentru că muzica este divină și toată structura este concepută de Dumnezeu. Satan n-a avut niciodată acces la sunetul divin, pentru că dacă avea acces mai dinainte, noi nu mai eram demult pe pămînt. Dumnealui a fost de acord cu părerile mele.

– Vă imaginați cumva un rock'n'roll la noi?

– Nu mi l-am imaginat niciodată și n-aș vrea să mi-l imaginez. Dar în România este un mare dezastru. Deja talpa americană s-a așezat pe glia noastră și tineretul este îmbîcsit de acesta.

– Ca să vă spăl un pic de această revoltă, haideți să coborîm în istoria sufletului dvs. Cîntați de la șase ani – mai întîi la fluier, apoi la nai, mandolină, acordeon, pian. Faptul că ați ales naiul este o întîmplare sau această pasiune

Gheorghe Zamfir la Chișinău însoțit de Vlad Pohilă, Luminița Dumbrăveanu și Eugenia Duca.

v-a altoit-o profesorul dvs., vestitul naist Fănică Luca?

– V-am spus că întâmplări nu există. După ce am absolvit Liceul de Muzică și Conservatorul "Ciprian Porumbescu" din București, la secția Pedagogie, dirijare cor, în 1966 am făcut doi ani suplimentar. În 1970 am început cariera mea muzicală la Paris, care s-a dezvoltat în asemenea măsură încât a devenit ceva cu totul spectaculos. Am impresia că eram singurul artist venit din țările de est care a făcut o asemenea carieră fulminantă, strălucită. Deci, nu a fost o întâmplare. După 1970-1975 mi-am dat seama că nu a fost întâmplător. Am ajuns la Fănică Luca. El a trebuit să fie maestrul meu, a trebuit să-mi dea naiul în mână, să mă ungă, să mă sărute și să-mi facă semnul crucii pe frunte. Și fiind odată uns de către el, marcat, ales de Dumnezeu prin maestrul meu, am dus vocea naiului și a României prin nai mai departe.

– **À propos de 1970. Am citit într-un volum editat de Academia Româno-Americană că anume în acest an la Paris Gheorghe Zamfir**

a susținut 30 de concerte – toate cu sălile arhipline. Și aici citez: "francezii au înmărmurit. Nu mai văzuseră așa ceva". Ce nu văzuseră francezii? Un instrument ca naiul și un român, care prin geniul său le reamintea de Enescu și Brâncuși?

– Se poate, pentru că acești doi coloși ai noștri, doi titani ai artei românești au făcut carieră în Franța, la Paris, au și murit la Paris, sînt înmormîntați acolo. George Enescu este înmormîntat în marele cimitir Père-Lachaise, și Brâncuși, în alt mare cimitir, cimititul din Montmartre. Franța este obișnuită cu artiști români care au trăit, au murit și sînt înmormîntați acolo. Printre alții pot să-i numesc pe marea actriță Elvira Popescu, pe Emil Cioran, care este considerat cel mai mare filosof modern al sec. XX, pe Eugen Ionescu, fondatorul teatrului absurdului. Mai trăiesc acolo mari coloși cum este Victor Roma, sculptor de origine maghiară, dar născut în România, care a murit acum doi ani și ceva.

– **Și totuși cum i-ați cucerit pe francezi?**

– Pe atunci era un curent, curentul *hippi*, venit din SUA, care avea lozincă: “nu război, dragoste și pace”. În acest curent se născuse și o idee destul de frumoasă, chiar superbă, revenirea la natură, cum a fost ea la început. Atunci sunetul era divin și perfect.

– **Se spune că a fost o ambiție nobilă a dvs. să impuneți lumii instrumentul nostru popular, naiul, și să-l ridicați la rangul instrumentelor clasice cum sînt vioara, pianul, flautul etc. Cred că ați reușit.**

– Toate s-au născut din această idee de revenire la natură promovată de acei *hippi*, dar nu numai de ei. Era și mirajul talentelor care veneau din țările comuniste. Francezii au remarcat această venire nouă a zeului Pan. În 1970 mi-au pus coroana de rege pe cap și m-au numit “regele naiului”. Mișcarea de revenire la natură, revenire la Dumnezeu era atât de magnifică și de înălțătoare încît eu pluteam, de multe ori mergeam, așa, la unsprezece noaptea, cu naiul pe străzile și bulevardele principale. Astfel am făcut cunoștință cu o evreică bătrînă, doamna Tobias. Îi mulțumesc și acum pentru tot ce a făcut pentru mine. Dumneaei m-a primit, după moartea soțului ei, în apartamentul său. Aflîndu-mi istoria și ascultîndu-mi muzica, ea zise: “Tu trebuie să rămîi aici. Aici este locul tău. Te voi ajuta cu tot ce pot”. De multe ori se întîmpla să plouă și ieșeam pe bulevardele Parisului, făceam kilometri întregi, cîntînd doine la nai și zicînd: “Lăsați-mă, fraților, să vă arăt eu vouă ce înseamnă muzică și ce înseamnă instrumentul ăsta”. Astfel naiul s-a impus în asemenea măsură încît era imposibil să nu fie acceptat.

– **Maestre Gheorghe Zamfir, vă rog mult să ne vorbiți despre istoria piesei *Păstorul singuratic*, melodie care a înfiorat lumea exprimînd o durere și o tristețe supraomenească, cel puțin așa simt eu.**

– Nu am compus-o eu, a compus-o un german pe nume Geims Last. Mă aflu într-un turneu gigantic – 45 de recitaluri în cele mai mari săli din Germania, care erau arhipline (toate

biletele erau vîndute cu luni înainte). Mă pomenesc într-o zi cu managerul meu, care îmi spune că Geims Last, celebrul nostru dirijor, care avea o formație în stilul *mantovani*, o orchestră mare de viori cu arcușuri purtate lung, cu note superbe, cu o înregistrare cu ecouri, cu melodii dulci, suave care încîntau inima oamenilor din acele timpuri, ar vrea foarte mult să înregistreze o melodie compusă de el.

– **Nu este singura cu Geims Last?**

– Am mai făcut una cu caracter rusesc care se cheamă *Nadenca*. Mă pomenesc pus într-un avion și dus la Hamburg. Într-un studiou, mi se pune melodia, partitura pe pupitrul. Mă uit la ea, cer să mi se dea negativul, adică partea orchestrală, o ascult în căști și zic: “Da. Dați drumul la butoanele de înregistrare”. Au rămas și ei uimiți. Nici nu am repetat. “Eu încerc” – le-am zis.

Am făcut o versiune, am mai făcut încă o versiune. Și toți au înmărmurit. Inginerul a rămas cu mîna pe butoane.

– **Deci, cu *Păstorul singuratic* a început colaborarea dvs. cu Geims Last?**

– Da. Asta a fost în 1979. Și cînd am venit în România, melodia se auzea, deja, la toate difuzoarele, la posturile de radio. În Germania, la fel. O auzeam în Canada, în America, în Australia, peste tot. Devenise un fel de șlagăr mondial.

– **Gheorghe Zamfir, oaspețele nostru drag este muzician-instrumentist, profesor, dirijor, compozitor, interpret. Înainte de a spune că sînteți și poet, aș fi dorit să spun că la capitolul *Virtuți* sînteți un mare român. Poetul Gheorghe Zamfir este autorul a două volume de poezii: *Dincolo de sunet* (1979), și *Drum de spini și de glorie* (1981). Care ar fi Prutul, și evident, podul de flori între poezia și muzica din sufletul dvs.**

– Pentru mine, poezia nu este indispensabilă pentru a respira și a întreține flacăra vie a sufletului meu, așa cum sînt muzica, sunetul. Dumnezeu, v-o spun fără modestie, mi-a dat harul. Remarcînd acest lucru,

am început să-l descopăr. De fapt, asta a fost cea mai mare luptă și cea mai strălucită victorie a vieții mele.

– Dar care, totuși, sînt punctele de tangență ale acestor două dimensiuni: poezia și muzica?

– Ambele sînt sunet și ritm. Poezia își are sunetul ei, cadența ei, vocea ei lăuntrică. Fiecare cuvînt dintr-o poezie – verb, substantiv, adjectiv – se înlanțuie într-o melodie. Poezia este o muzică ascunsă care a venit la mine prin 1978. Mai făcusem niște ciorne, caiete, ca și compoziții, de altfel. La un moment dat, mi-am dat seama că începe să rimeze, să sune și în vreo cîteva luni de zile, prin mașină, prin avion, prin tren, oriunde mă aflam, am încheiat primul volum. Acum îl pregătesc pe cel de-al treilea.

– Cum se va numi?

– Va avea titlul *Reîntoarcerea Zeului Pan* și va apărea la Editura Mirador din Arad.

– Cum credeți, maestre Gheorghe Zamfir, de ce cultura românească nu-și ocupă locul bine-meritat pe mapamond? Constatăm cu tristețe că, deși am avut și avem o serie de personalități importante risipite prin lume, puțini dintre ei au promovat cu fidelitate cultura noastră.

– Ce să vă spun? Românul în străinătate este un artist care a încercat să-și păstreze amprenta, vîna, rădăcina, o notă, o culoare, un sunet, o formă, o literă, un verb. Dar nu toți au reușit. Mulți au trebuit chiar să-și schimbe meseria, alții chiar credința. M-a durut enorm de mult faptul că românii n-au știut să-și păstreze valențele pe care le-au avut la naștere, aici, în glia românească. Am văzut la New-York, în Canada, peste tot unde m-am dus, evrei care erau plecați din țară, de zeci și zeci de ani, aveau copii. Primul lucru pe care l-am remarcat a fost că copiii lor îmi vorbeau în românește. Și erau evrei. Am întîlnit români în SUA și Canada care își prezentau copiii: Antonis, Ioana, Marius, Georgică. Și am zis: "Bună ziua, Georgică". "Nu, nu, maestre, nu-i vorbiți în românește, fiindcă nu știe". M-a durut, ca și cum mi-ar fi implantat un cuțit în piept.

– "Dar de ce nu vorbesc românește?"

– "Ei, știți, sîntem canadieni (americani)."

De ce, domnilor? O limbă în plus este o deschidere a minții către Dumnezeu, către credință, către viață, către cunoaștere, către atîtea lucruri care se întîmplă în existența unui om.

– "De ce nu i-ați învățat?"

– "De-acum e tîrziu, Ioana are 12 ani, Georgică are 16". Și zic: "Nu vrei să înveți românește?"

– "Nu, nu."

Mulți aveau cîntecele lui Gică Petrescu, Ioana Radu. Mulți participau la întruniri cu dorință, cu nostalgie. Unii chiar plîngeau cînd le cîntam la anumite serate, reuniuni post-concert, în intimitate. Mă invitau la ei acasă. Alții aveau cîteva blidare, ștergare, un covoraș oltenesc sau moldovenesc, o ulcică, o farfurioară, o amintire, un fluieraș. Cum să vă spun, erau colecții de artizanat, multe dintre ele nu erau autentice, erau ordinare. Îmi încîntau ochiul, dar într-un fel, mă și durea. Uite, zic, domnule, atîta a mai rămas din ei românește, colțișorul ăla.

– Și fiindcă am traversat oarecum oceanul, vă întreb dacă vă plac filmele?

– Nu. Am început să le detest.

– Sper că Odată în America este o excepție.

– E un film al epocii de acum 10-15 ani, în care se mai păstrau încă anumite tradiții ale cinematografului, anumite legi. Lucrînd la el, am atîns și eu un apogeu în ceea ce privește relația dintre sunet și imagine. Această se întîmplă mai rar. Dar nu m-am așteptat, ca și în cazul *Păstorului singuratic*, la un efect atît de puternic. E cutremurător momentul în care copilul acela, împușcat în plină stradă, cade jos și moare, se stinge în melodia naiului care copleșește sala.

– În afară de muzică și poezie, ce alte pasiuni are Gheorghe Zamfir?

– Animalele, natura – tot ce crește din pămînt. Eu sînt pasionat de flori. Acasă, acolo unde mi-am înghebat și eu un locușor, am 450 de trandafiri puși de mîna mea, pe care îi tai mereu, îi stropesc, îi tratez, le vorbesc și îi sărut. Mi-am pus meri, peri, cireși, caiși, nuci, pruni. Am găsit și un gutui. Abia acum a înflorit și a

făcut primele gutui și le-am pupat, cât erau de mici, cât unghia.

Cresc pui, îi sărut, îi oblojes. Aveam o găinușă care vorbea, o numisem Decasin. Era de culoare neagră, cu picioare scurte. Avea 3 cm, gîtul gol și o coroană ca într-o caricatură. Dar era așa de dulce. Am oblojit-o, am dus-o în bucătărie, i-am dat de mîncare. A început să vorbească: co-co-co. Ce numai nu ieșea pe cioculețul dela.

Am cocoși, măgăruși din ceia mici, căței, doi cuci, privighetori, care nu mă lasă să mă culc pînă nu-mi fac ele mie concertul de noapte. Vara e un spectacol mirific, dumnezeiesc.

Îmi place să gătesc, să fac ciorbe, tocane, sarmale, chiftele moldovenești cu piureu de cartofi, acrituri, dulceturi. Acum strîng borcane întregi de petale de trandafir pentru dulceață, și, mai ales, pentru apă de trandafir, care este un dezinfectant foarte bun.

– Cred că ați luat toată România cu dvs. în Franța.

— Am acolo 800 m² de grădină în care mi-am pus cartofi, 90 de plante de roșii, mirodenii, celebrul pătrunjel, leuștean și mărar. La fiecare firicel de mărar care de-abia ieșise din pămînt i-am dat toate buruienile într-o parte, cu picătura i-am pus apă la rădăcină. Am sădit țelină, morcov, varză, salată, pepene verde, pepene galben. Nu-i dimineată să nu mă duc să văd cum au crescut. Într-o săptămînă am pus trei stejari mici, pui. Acum au trei metri înălțime. Am pus și un tei. Are 3,5 m. Am pus 3 platani, arțari, un cedru. Și sînt atît de încîntat. Mi-am pus trei magnolii. Cînd mă întorc, le voi găsi în floare.

– Ce flori vă plac?

— Îmi plac toate, mai ales florile parfumate – trandafirul, floarea regală, floarea Sfintei Fecioare, floarea multor sfinți. Am acasă trandafiri de toate culorile. Aș vrea să-i am așa cum mi-am făcut o capelă în Franța și vreau s-o fac în România, pentru că România este țara unde m-am născut.

– În fața cărei personalități românești vă plecați?

— Singurul în fața căruia m-am aplecat a fost Sergiu Celibidachi.

– Care este compozitorul pe care îl admirați și genul de muzică în fața căruia nu rezistați?

— Cred că dacă e să mă refer la compozitori, nu rămîn decît anumite opere din Beethoven, din Bach și Mozart. Genul de muzică – numai folclorul românesc. Cîteva melodii din folclorul bulgăresc pe care îl găsesc uluitor ca vîină și conținut și o parte din folclorul din nordul Greciei. Și o anumită secțiune din folclorul sîrbesc, care are multă vitamină în el.

– Prin ce s-ar deosebi venirea dvs. din '90 de cea de acum, ca stare de spirit, ca simțire? Ne cunoașteți mai bine?

— Vă cunosc mult mai bine, dar și eu mă cunosc mult mai bine, pentru faptul că am parcurs niște momente din viața mea, am mai ars de cîteva ori și iar am înviat ca pasărea Phoenix. M-am bătut cu balaurii pămîntului, cu țara, cu guvernul, cu cei din România, care nu vor să mă recunoască nici ca artist, nici ca om. Știu că nimeni nu e profet în țara lui, dar nici chiar în halul ăsta. M-am investit în dreapta, eu am luptat pentru dreapta, am fost un tip de dreapta de cînd mă știu. Monarhia este o mișcare de dreapta, e cu Dumnezeu. Am ținut discursuri la radio, la televiziune, în toată presa mondială am vorbit contra comunismului, contra lui Ceaușescu. Mi-am riscat viața. Am fost urmărit. Ceaușescu a pus oameni să mă omoare, acolo, în Occident. Am trăit niște momente de groază în exil. Eu m-am expus chiar înaintea exilului. Undeva prin '70-'80 m-am expus ca artist în lume împotriva acestui blestem al sec. XX, care a fost comunismul pentru umanitate. Și cu ce m-am ales? Cu surghiun în propria mea țară, dar nu cumva să vă fie teamă. Eu am fost și sînt un tip puternic. Dumnezeu întotdeauna mi-a fost ghid.

– Maestre Gheorghe Zamfir, ce le-ați ura tuturor celor care au urmărit acest dialog?

— Ce să vă spun? Am iubit și iubesc Basarabia, cu tot sufletul meu și singura mea dorință este ca ea să revină acasă, pentru că nicăieri nu e mai bine decît acasă.

Fie ca Ștefan cel Mare și Sfînt să înceteze să mai plîngă acolo în sferele cerești unde Dumnezeu l-a păstrat și să vină, cum se spune din bătrîni, să salveze această parte de neam și s-o aducă la Țara Românească.

Mircea MUTHU
Cluj

HENRI JACQUIER* ÎN IPOSTAZĂ DE TRADUCĂTOR

Restituirea, într-o ediție critică, a studiilor și articolelor *teoreticianului* Henri Jacquier (1900-1980)¹ ne-a condus la descoperirea, în arhiva păstrată la Facultatea de Litere din Cluj, a unor mape conținând câteva sute de pagini acoperite cu un scris mărunț, greu lizibil: traduceri din proza românească, îndeosebi nuvelistică, începutul romanului *Drum ascuns* de Hortensia Papadat-Bengescu² și, mai ales, un grupaj liric din patru poeți de primă valoare din perioada interbelică. Dincolo de scepticismul profesorului în materie de traducere, motivat de altfel în studiul *Babel, mit viu*³, inițiativa de-a oferi, totuși, câteva echivalente franceze a unor eșantioane lirice românești este rememorată astfel într-o *Închinare* adresată lui Tudor Arghezi: "Printr-o fericită inițiativă – nelipsită de curaj de altfel, căci se prevedea și traducerea lui Creangă, Sadoveanu – Institutul Francez din București începuse în timpul războiului să editeze în Franța, din nefericire, într-o editură prea puțin cunoscută, o colecție de clasici români în versiunea lor franceză; câteva volume putură chiar să apară. Evenimentele împiedică însă publicarea mai repede a colecției. Primisem de la Institut însărcinarea de a alcătui o antologie a poeziei românești dintre cele două războaie mondiale; primul volum, consacrat

generației mai mature, nu cuprindea decât patru poeți; Tudor Arghezi era, firește, printre ei, alături de Bacovia, de un mare poet ardelean și de o celebritate a matematicii românești. Cu toată încetarea publicațiilor Institutului, socotisem de datoria mea să lucrez mai departe la traducerile mele, nădăjduind că unele împrejurări îmi vor permite odată să public rodul acestei munci"⁴.

Paragraful citat *in extenso* rezumă de fapt avatarurile acestei antologii ce n-a văzut, din păcate, lumina tiparului. Vremurile tulburi (ultimii doi ani ai războiului, refugiul Universității clujene la Sibiu, tensiunile dintre H. Jacquier și conducerea Institutului Francez de la București), precum și o anumită lasitudine a profesorului înzestrat cu spirit asociativ, dar și digresiv, datorită căruia a și devenit unul dintre artizanii Cercului Literar de la Sibiu, au făcut ca proiectul să rămână, ca atare, nefinalizat, adică sub formă de volum imprimat. De altfel, corespondența, descoperită și ea, a Directorului Institutului, Jean Mouton, cu Jacquier, aflat atunci la Sibiu, ne oferă posibilitatea de a reconstrui "istoria" antologiei la care autorul său a lucrat, totuși, până în jurul anilor '60. Institutul Francez deschide într-adevăr colecția *Capodopere ale literaturii române* cu **Hanu Ancuței (Auberge d'Ancoutza)**, tradusă de către Yves Auger, și cu **Théâtre de Caragiale**, în tălmăcirea lui P. Bernard. În epistola adresată lui Jacquier, datată "Bucarest, le 15 juin, 1943" (și primită abia în 14 iulie din același an), Jean Mouton îl somează, dacă se poate spune astfel, să definească traducerea până la finele lui septembrie, urmînd ca ea să fie prezentată "unui comitet restrîns de lectură", care să avizeze sau nu publicarea. La sugestia lui Mouton de a indica o persoană, cu domiciliul în capitală, care să facă parte din acest comitet, Jacquier îl indică, în marginea scrisorii, pe Eugen Lovinescu. În aceeași epistolă traducătorul este rugat să renunțe la cuvîntul "antologie" ("evităm astfel susceptibilitățile celorlalți poeți pe care alegerea dvs. personală i-a eliminat") și pentru că Institutul proiecta, pentru viitor, "o veritabilă Antologie care să cuprindă întreaga

* Savant, filolog francez, profesor de limba și literatura franceză la Universitatea din Cluj. Membru onorific al importantului "Cerc literar" apărut la Sibiu în 1942, sub patronajul spiritual al lui Eugen Lovinescu și Lucian Blaga. Un filolog de rasă și savant în înțelesul deplin al cuvîntului. *România Literară*, nr. 34, 1994, p. 12.

operă poetică a acestei țări”.

Pe de altă parte, Institutul avansează și o altă sugestie, aceea a unei ediții bilingve “rezervată României sau Instituțiilor științifice din străinătate” și alta numai în franceză, destinată în exclusivitate publicului francez și vîndută prin intermediul Editurii Didier, asta deoarece – se specifică – “prezența textului românesc n-ar oferi nici o utilitate directă”. La răspunsul prompt al lui Jacquier, din 15 iulie, urmează o altă scrisoare, datată “4 oct. 1943”, unde Jean Mouton, dorind să menajeze susceptibilitatea, exprimată probabil de Jacquier, îl încredințează că “nu e vorba, în nici un caz, de a supune volumul unei cenzuri propriu-zise” și îi comunică, în același timp, numele membrilor “comitetului de lectură”, respectiv Alexandru Philippide și reprezentantul Editurii Didier, “Monsieur Biemel” – traducător, în colaborare cu Al. Arnoux, a *Elegiilor din Duino* și a părții secunde din *Faust*. Dacă există observații, ele “vor fi comunicate persoanei pe care dvs. o veți desemna și numai aceasta vă va consulta în ultimă instanță”. Întorsătura din frază nu poate ascunde, fără îndoială, criteriul exigenței, cu care profesorul n-a putut fi decît de acord. Oricum, în următoarea scrisoare a lui Jean Mouton – scrisă pe un alt ton datorită nemulțumirilor exprimate, în mod repetat, de Jacquier, din cauza încadrării în post și, respectiv, a salarizării – grupajul nu era încă trimis, cum se ceruse (în cursul lui octombrie 1943, ca să apară în martie 1944). Scrisoarea datează acum din 18 februarie la proiectul de a-l traduce (se pare că tot Yves Auger) pe Brătescu-Voinești, Jean Mouton solicită din nou – imperativ de astă dată! – trimiterea manuscrisului, “ca să putem face toate demersurile ca să apară în următoarele două sau trei luni”. Cert e faptul că, în epistola ulterioară, din 16 martie 1944, Jean Mouton, excedat, începe astfel: “Nu pot să rețin din cele două lungi scrisori ale Dvs. din 27 feb. decît promisiunea că ne veți expedia traducerea din poezii români pe 23 aprilie. Contăm deci pe această dată. Cînd vom fi în posesia manuscrisului, vom putea și noi transmite mai departe cererea Dvs. de avansare în post”. Cum se vede,

“faire valoir l'intérêt de votre travail” devenise o condiție *sine qua non* pentru ameliorarea / definitivarea statutului celor angajați la Institutul Francez. Evenimentele se precipită însă, pentru că **Nota de serviciu** din 14 aprilie anunță, laconic, “închiderea provizorie a Centrelor din provincie”; dacă situația se va înrăutăți, Institutul va căuta o soluție pentru ca toți angajații săi “să rămînă grupați”, în caz de evacuare. Totuși, chiar și în aceste condiții neprielnice, chiar tragice, o ultimă scrisoare, scurtă și aceasta, din 7 iunie 1944, îi cere lui Jacquier trimiterea manuscrisului pînă la finele lui august “cel tîrziu”, deși “nu știm deloc în ce condiții vom reuși să mai publicăm cartea; sperăm, totuși, că o vom putea face din momentul în care viața va reveni la normal”⁵. Tîrziu, foarte tîrziu, pe o foaie pe care e figurată macheta copertei, Henri Jacquier nota: “Le jeune Hubert Juin m'a devancé en vitesse!” (déc. 1958). Profesorul se gîdea, desigur, la traduceri făcute în răstimpul scurs de la sfîrșitul războiului de către Hubert Juin și nu numai de către acesta.

Examenul, acum, al celor patru dosare de bruioane și puține traduceri definitive atestă diligențele lui Jacquier, prelungite – cum afirmam – pînă în anii '59-'60. Așa cum aproximam și în ediția noastră, doleanța celor de la Institut venea de fapt în împlinirea ideii, mai vechi, a lui Jacquier despre edițiile bilingve, a căror structură este descrisă astfel: “dacă împărțim în două fiecare din cele două pagini vis-à-vis, în partea superioară, la stînga, se află textul original, dedesubt, traducerea poetică; în față, la dreapta sus, traducerea în proză; în sfîrșit, la dreapta jos, comentariul, care, pe lîngă lămurirea unor particularități lingvistice sau metrice ale originalului, va cuprinde o analiză suficient de sugestivă a valorilor stilistice și poetice”⁶. Definitivarea traducerilor s-ar fi materializat, desigur, într-o ediție ca aceea descrisă mai sus, capabilă să faciliteze o lectură tabulară a textului liric.

Cît privește munca efectivă de translație în franceză de către un vorbitor nativ, se pot deduce, cu aproximație desigur, etapele acestui

proces. Astfel, există un număr de trei bruioane, numerotate de către Jacquier la poemul lui Blaga **În marea trecere**: în primul există, desenată, schema metrică a întregii creații; pe foaia următoare s-au încercuit versurile și expresiile cu valoare de *poematerm* (sau de "generator textual", în terminologia curentă a lui Rifaterre), oferindu-se, pentru fiecare, mai multe echivalente franceze (pentru: "peste o întreagă poveste", "pîraie se cer în adînc", "închid cu pumnul toate izvoarele", "sîngele meu strigă prin păduri" etc.); în sfîrșit, pe pagina a treia, aceste nuclee sînt selectate și integrate în rețeaua lexicală a poeziei tradusă cursiv, o dată cu nucleele și-au găsit soluționarea⁷. Cam în acest mod au fost traduse majoritatea poemelor din poezii ce figurează pe un proiect de copertă, respectiv TUDOR ARGHEZI, GEORGE BACOVIA, ION BARBU și LUCIAN BLAGA. Un **Avertissement du traducteur** ar fi trebuit să deschidă antologia: "România a fost întotdeauna bogată în poeți; în ultimii douăzeci de ani, mai ales, ea a cunoscut o exuberantă ecloziune lirică, care nu face decît să crească, precum în multe alte țări din ultima perioadă" etc.

Poeziile, grupate pe autori, numără cîteva zeci de piese, fiind anticipate de patru *chapeaux*-uri, pentru fiecare poet tradus: el cuprinde o succintă caracterizare a personalității lui Ion Barbu, de exemplu, cu transcrierea, în franceză, a catrenului cu valoare de artă poetică:

De l'heure déduit, le profond de
cette calme crête
Entrée par le miroir dans l'azur
délivrée
Sculpté par-dessus la noyade
des troupeaux agrestes,
Dans les groupes de l'eau un jeu
second, plus pur.

Iată cîteva echivalente: Tudor Arghezi (**Le prince, Chérubin malade, Testament**); George Bacovia (**Étincelles jaunes, A une vierge, Juillet, Gris, Crépuscule d'hiver, Humidité, Mélancolie, Lacustre**); Ion Barbu (**Jeu second, Stature, Le noyé, Bois Saint, Timbre, Groupe**); Lucian Blaga (**Sommeil, Le grand**

passage, Calme, Pan, L'oiseau sacré, Aux manoir des nostalgies, Le poète, Un homme se penche..., Dans la forêt veille sans gloire).

O ediție bilingvă cu cele patru grupaje de versuri tălmăcite în franceză ar putea da o imagine edificatoare despre valoarea acestor diligențe filologice de traductologie, rămase, din păcate, în stadiu de proiect. Descifrarea, anevoioasă pentru eventualul editor al textelor scrise de profesorul Jacquier, îl va răsplăti fără-ndoială prin frumusețile de limbă franceză adăugate cîtorva dintre cele mai cunoscute creații lirice românești.

NOTE

¹ Henri Jacquier, **Babel, mit viu**, Ediție îngrijită, prefață, antologie, note și comentarii de Mircea Muthu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1991, 260 p.

² Cf. articolul nostru, **Hortensia Papadat-Bengescu în tălmăcirea lui Henri Jacquier**, în "Revista de Istorie și Teorie Literară", XXXVI, nr. 1-2, 1988, p. 123-127. Referiri la corespondența cu H. P. Bengescu în: **Babel, mit viu**, ed. cit., p. 244-245, unde am și publicat o epistolă a scriitoarei adresată lui H. Jacquier, p. 212-213.

³ Sub acest titlu am adunat, în ed. cit., p. 124-151, și alte studii și articole despre problemele traducerii de poezie, precum **Osmoza poeziei, Eminescu în traducere franceză** etc.

⁴ Henri Jacquier, **Închinare**, în "Steaua", XI, 1960, nr. 5, p. 13.

⁵ Scrisorile lui Jean Mouton, în număr de șapte, sînt bătute la mașină (cf. Anexa nr. 1, cu număr de înregistrare, și poartă antetul Institutului Francez. Ele sînt adresate personal lui Jacquier, aflat la Sibiu; sub data expedierii există, ca de obicei, scrisă cu cerneală, notificarea adresantului: "reçu le 17 juin '44" și eventual, specificarea datei la care s-a răspuns ("ep: le 16 août 1944").

⁶ **Babel, mit viu**, ed. cit., p. 141-142.

⁷ În **Babel, mit viu**, ed. cit., p. 20-21, am reprodus **Le grand passage**, iar la secțiunea de **Note și referințe**, tot pentru ilustrare, poemele **Chérubin malade** (Tudor Arghezi) și **Gris** (George Bacovia). În Anexa nr. 2 se reproduce versiunea definitivă din **Sommeil** (Lucian Blaga).

Anexa nr. 1

UNIVERSITE DE PARIS

INSTITUT FRANÇAIS
DE HAUTES ETUDES
EN ROUMANIE27, Boulevard Dacia
BUCAREST, III

Adresse télégraphique: Institfrance

No. 265

Bucarest, le 7 juin 1944.

M. à 17/11/44

27/6/18 août 1944

Mon cher Jacquier,

Je vous envoie un petit mot pour vous dire que, étant données les circonstances, la date où vous pourrez nous envoyer votre traduction est plus reculée. Nous ne savons pas du tout dans quelles conditions nous pourrions maintenant publier ce livre; mais nous avons bon espoir de nous y remettre dès que la vie sera redevenue plus normale.

Aussi, je vous serais très reconnaissant de tenir votre livre prêt au plus tard fin août 1944.

Les loisirs forcés auxquels nous sommes condamnés facilitent-être votre travail personnel.

J'espère que vous allez bien. En tout cas, je suis heureux que vous n'ayez pas encore eu à subir les effets des bombardements.

Nous sommes tous retirés à vingt km. de Bucarest en attendant les événements.

Je vous prie de croire, mon cher Jacquier, à mes sentiments dévoués.

M. Jacquier
Sibiu.Le Directeur de la Mission Universitaire
Française en Roumanie

Jean Houton.

Valeriu RUSU

UN RÉCIT DIGNE D'UN LECTEUR ARISTOCRATIQUE, MODERNE: MĂRIA NICHIFOR, PAR TUDOR ARGHEZI

Si la **création** est un acte divin – on en convient, même les laïcs les plus fervents – la **lecture**, elle aussi, est un acte privilégié, car elle a la noble tâche de **valoriser**, par la **circulation**, et par conséquent, par le **dialogue** que s'établit entre l'auteur et le lecteur, l'**Oeuvre**, la **Création**.

Si la création est le fruit d'une heure bénite (combien d'heures, de nuits, notamment!), la lecture, elle aussi, doit bénéficier d'une **heure bénite**, où la **disponibilité** du lecteur à lire, à suivre les sentiers du créateur et de sa création peut atteindre les sphères de la création elle-même.

C'est une vraie **re-création**.

Cette heure bénite est fertile, évidemment, pour la lecture de la prose, mais surtout pour celle de la **poésie**, et **particulièrement de la poésie lyrique**.

Car c'est la poésie lyrique qui exprime profondément, mieux que toutes les autres facettes littéraires de la création, l'**âme d'un peuple**, d'une **ethnie**¹.

Je n'abandonne pas cette remarque – en fidèle lecteur de la poésie, populaire et/ou savante –, en vous proposant la lecture d'un texte littéraire **en prose**, à savoir **Măria Nichifor**.

Car l'auteur de ce texte n'est autre que **Tudor ARGHEZI**, un des plus grands poètes roumains, et un des plus productifs écrivains roumains, dont la longévité créatrice a été hors pair².

Et sa prose appartient sans

doute à cette famille ambi-genres, la **prose poétique**³.

Je vous propose, par conséquent, une lecture de ce texte qui correspondrait au **deuxième type** établi par Roland Barthes: celle [la lecture] "qui ne passe rien; elle pèse, colle au texte, elle lit, si l'on peut dire, avec application et emportement..."⁴.

C'est la lecture appliquée (au sens propre), celle qui convient au texte moderne, au texte-limite.

Un tel texte il ne faut **pas le dévorer, mais brouter, tondre avec minutie**, il faut retrouver le loisir des anciennes lectures.

C'est-à-dire être un **lecteur aristocratique**⁵.

La **texture du récit** en question est bien simple:

Măria NICHIFOR, paysanne, descendue de son pays, de l'Olténie, dans la Capitale, est **accusée par ses maîtres de vol**. L'objet du vol est défini par 3 termes: **haine, țoale, boarfe** "vêtements", avec des connotation particulières, qu'on analysera plus loin.

Sans jugement, elle est **incarcérée**.

La **prison** est une réalité et un symbole chargé d'une chaîne de restrictions, privations, punitions...

Mais surtout lorsqu'on a la conscience de l'innocence, de la non-culpabilité, c'est le **temps** passé dedans, dans l'ambiance spécifique, qui devient une vraie obsession.

Les **3 moments-clefs** – toujours le nombre 3, tellement symbolique dans la mentalité populaire! – qui **marquent, qui scandent le temps**, reflètent les métamorphoses du **statut pénal et psychologique de Măria Nichifor**.

A. Emprisonnée, sans rien comprendre et refusant l'accusation-mais il y aussi une sorte de soumission de l'homme simple, face à l'autorité de l'Etat – elle a la confiance, quand même, et **attend, calmement, le jugement**.

B. Mais le temps passe, sans nouvelles, sans espoir: c'est l'**immobilisme obsédant**.

C. Jugée et condamnée – à 15 jours de prison, car on ne pouvait pas

mettre "en liberté simple" une **femme simple, supçonnée de vol** –, elle **attend avec patience, avec résignation la libération promise**, étant contente que dans quinze jours elle pourra en sortir avec son enfant. Le retard – pour des banales questions administratives – avec lequel elle récupère **sa liberté**, volée par ses maîtres, en complicité avec l'Etat, atteint alors le **sommet de la tension psychologique**.

L'enfant qui meurt accorde la **note tragique suprême** à ce temps criminel, qui tue.

Măria Nichifor en sortira seule de ce "monde intérieur", de la prison, assomée, vers le "monde extérieur".

Mais vers quels horizons?

Si vraiment la texture est tellement simple, d'où vient l'intérêt de ce texte, **quelles sont les sources de son mystère littéraire et humain?**

C'est l'**architecture classique**, sereine, à **3 étages** – toujours à 3 étages, qui symbolise les 3 moments-clefs du **temps** passé en prison, les A, B, C, architecture qui est "résumée" dans la construction finale, toujours à 3 étages:

- les tours de la prison, avec des sentinelles,
- plus haut, en les dominant, les tours de l'église,
- et la grande tour du ciel blanc d'automne.

Revenons au **premier moment-clef**.

Măria Nichifor, descendue du Nord de l'Olténie, dons de souche certe paysanne, gagne son pain dans la Capitale, en tant que domestique (femme de ménage).

Accusée de vol par ses maîtres, elle est incarcérée, sans jugement.

En attendant – résignée, soumise; que pouvait faire une femme simple dans sa situation?! – elle, la paysanne d'un **village**, devenue domestique dans une grande ville⁶, "adopte" la société de la prison comme un **poulain** (roum. **mînz**) "adopte" un troupeau de **buffles** (roum. **bivolite**), barbouillées de boue.

L'auteur a puisé dans l'**arsenal de la vie rurale** les symboles les plus

pertinents pour marquer l'opposition entre Măria Nichifor et les "femmes de la profession".

Mais cette **structure binaire** – on se rappelle la théorie "binariste" de R. Jakobson – est reprise afin de souligner cet antagonisme, cette rivalité: l'entrée forcée de Măria Nichifor dans le **haras** (roum. **herghelie**; **iapă**, du lat. **equa**, "jument", c'est un terme péjoratif, pour une femme d'une moralité douteuse) est comparée à l'apparition d'une **impératrice** (roum. **împărăteasă**, lat. **imperator**, personnage familial aux contes populaires roumaines), descendue de ses montagnes olténiennes, où elle vivait entourée de biches et de sangliers.

Le **temps** de cette période qu'elle va passer dans la prison est **rythmé, scandé par les occupations qui lui sont familières** et qui marquent **les saisons dans la perspective d'une femme de souche paysanne**: elle écosse les haricots, prépare les choux, les tomates, ensuite met les légumes saumurés pour l'hiver...

Les odeurs et les travaux qu'elle a connus dans son **village**, ensuite dans la **cuisine** de ses maîtres, dans la Capitale, l'**accompagne**, miraculeusement, dans la **prison**.

Une **continuité** exemplaire – toujours à 3 étages: village, cuisine de la ville, prison –, pas de rupture, de fracture!

Ce que lui donne la force, la sagesse et la dignité d'assumer et de vivre ce temps-là, qu'on lui impose.

Car toutes ces tâches, elle les a accomplies avec toute sa passion, son cœur (:a luat /cu inima/ parte; une dislocation syntactique pour mettre en lumière cette qualité humaine incontestable de Măria Nichifor).

Le travail, même en prison, c'est pas le fr. **travail**⁷, ou le roum. **muncă**⁸, dans leur signification originaires ("punition, travail forcé, torture").

Quelle belle évolution de l'humanité: de "travail forcé, torture, punition", à "travail intellectuel ou manuel, positif, créateur de valeurs", à "honneur" ou "humiliation", et en fin à "chance"⁹ avoir "de la veine".

Le rythme du travail domestique est interrompu, du temps en temps, uniquement par l'interrogatoire.

Le **deuxième moment-clef** continue avec une certaine **monotonie**: et tout l'automne est passé. Et tout l'hiver est passé.

Car, bien que Măria Nichifor a du **continuer les occupations menagères**, les saisons qui s'écoulent, apparemment, paisiblement, prépare, annonce, pour le printemps, **l'événement majeur: la mise au monde de son enfant**, "le fils de l'homme", **libre, mais né en prison**.

Le **troisième moment-clef** arrive: le jugement, la condamnation à 15 jours de prison, l'exécution de la peine.

Son devoir est accompli, sa peine purgée, en tout dignité, bien qu'elle fut gratuite.

Le **temps** qui passe, **chaque instant passé dorénavant dans la prison**, prend des **proportions homériques**, malgré la succession très accélérée des moments qui sont portés, cette fois-ci, comme un **fardeau**, le **fardeau de toute son existence**: "Și mai stete un ceas, mai stete un prînz (...) Și mai stete o cină, și mai stete o zi și mai stete douăsprezece zile..." "Măria resta encore une heure, resta encore un déjeuner (...) Et elle resta encore un dîner et elle resta encore douze jours..."

Cette **accélération et ce matraquage** – avec ce passé simple **stete** "resta" répété 6 fois!, dans un contexte très court – porte, pousse Măria Nichifor vers **la fin tragique: le treizième jour, l'enfant meurt**.

Lorsque le quinzième jour, le mandat de mise en liberté arrive, en fin, le poids de son "curriculum vitae" devient accablant: les tours des murs de la prison, avec les sentinelles, les tours de l'église et la tour du ciel blanc d'automne.

Măria Nichifor n'a plus la force de faire le pas **définitif**, complet, pour franchir le seuil de la prison, pour retrouver la liberté volée: "Pe poarta cea mare, dinafară, a temniței, Măria Nichifor șovăi să iasă, palidă, neputincioasă să facă pasul de tot." "Par la grande porte de la prison, à

l'extérieur, Măria Nichifor hésita à sortir, pâle, incapable de faire un pas entier."

Mais la vie doit continuer.

Pour cette âme fière et forte, autrefois, écrasée maintenant par la société, il ne lui reste que deux voies, issues: le **cimetière**, où on a enterré son rêve, son amour, l'Enfant, et la **ville**, la **Capitale**, où le pas la menera, par la force des choses.

Car, d'une part, le **code moral oral** l'empêche de penser à un retour dans le **village natal** (bien que la nostalgie – roum. **dorul** – est plus forte que jamais, sans doute) et, d'autre part, elle doit partager, selon le même code moral et les traditions populaires roumaines¹⁰, jusqu'à la fin de sa vie, des moments, des jours avec son enfant, enterré ici, entre la prison et la ville.

La **vie** et la **mort** sont inséparables.

Leur communion est définitive, intangible, inviolable, sacrée.

Afin de réaliser cette architecture à 3 étages, l'artiste, le créateur, comme dans la célèbre ballade populaire roumaine **Meșterul Manole**, ou **Mănăstirea Curtea de Argeș**, a besoin de briques et liant.

Les **briques** d'une architecture littéraire ce sont les **mots**¹¹, le **liant**, c'est la **technique littéraire**, l'**art littéraire**.

Les **briques-mots** dont le créateur dispose sont, dans le cas de ce récit, les trois terminologies de base, trois couches du lexique roumain:

– la **terminologie rurale**, **populaire**, qui accompagne partout Măria Nichifor, l'errante de son village natal vers la Capitale¹²,

– la **terminologie juridique**, **pénale et de la prison**, où ce poulain des prairies de l'Olténie est poussé, jetté par la société,

– la **terminologie religieuse**, qui exprime l'unique espoir – Dieu – qui accompagne les détenus de la prison¹³.

L'**identité rurale, originaire** de Măria Nichifor est définie, exprimée par une série de mots et formes (phonétiques, morphologiques) de

source populaire et/ou dialectale:

-mots:

năframă de borangic¹⁴, **boccea** "baluchon", **ciucure** "pompon, frange", **mărțișor**¹⁵, **mînz** "poulain", **țoale**¹⁶,

(fire semeată de) **cucoană** "femme d'un noble, grande dame", **slugă** "domestique, femme de ménage"¹⁷,

mînz "poulain", **bivolite** "buffles", **herghelie** "haras",

ulucă, pl. **uluci** "palissade, clôture", **burlane** "gouttières",

mocirlă "bourbier"

copil din flori¹⁸, **țită**¹⁹,

lăutar²⁰,

linguri de lemn²¹, **picioare de ouă cu încondeieri arse**²²,

(a) **pîrî** "dénoncer", (a) **șovăi** "hésiter", (a se) **pomeni** "se retrouver",

(a) **blestema**²³ (- "Țoale eu, aleagă-se prafu!") "maudire, damner, blasphémer";

- formes populaires, dialectales des prénoms: **Măria** (: **Maria**), **Mitică** (: **Dumitru**), **Mărăcineanu** (: **mărăcine** "ronce, aubépine")²⁴,

- le vocatif féminin sg. en -o: **Mario**, **mironosișo**,

- la fréquence de la conjonction copulative **și** (: lat. **sic**, adverbe; mais la "nostalgie des origines", dont parle Mircea Eliade, la touche, elle aussi, cette conjonction roumaine, qui se rappelle parfois qu'à l'origine elle était un adverbe: **și am plecat!** "et je suis parti tout de suite, immédiatement"),

- les **formes verbales iotacisées** (étymologiques): **să vie** (: **să vină**), spécifiques aujourd'hui surtout aux parlers méridionaux (**auz/ aud: audeo, vâz/ văd: video, crez/ cred: credo**),

- des formes de **passé simple**: **stete** (: littéraire **stătu**), **dete** (: littéraire **dădu**), l'Olténie étant jusqu'aujourd'hui une des rares zones où on les utilise encore (réservées, en général, à une action passée récente, dans les dernières 24 heures).

La vie mondène des maîtres est, au contraire, à peine suggérée, effleurée, par des termes comme **seară de dans** "soirée dansante", **distrăți** "distracts", **haine** "vêtements".

Par rapport à cette ambiance naturelle, originaire, la société inhumaine domine et écrase Măria, son âme, son enfant, par une chaîne de mots-briques appartenant à la terminologie **pénale** ou à la **vie des prison** (à caractère argotique, souvent):

temniță (vsl. **timinica** "obscurité"), **pușcărie** (: **pușcă** "fusil", magh., slav), **ocnă**²⁵ ("mine de sel", vsl. **okno**),

mandat de arestare "mandat d'arrêt", **pravilă penală** "loi pénale", **muncă silnică pe viață** "travaux forcés à perpétuité", **dosar** "dossier", **înfățișare** "comparution", **verdict** - **osîndă** "condamnation, peine", (a) **condamna** "condamner", (a) **cita** "citer", (a) **pîrî** "dénoncer, porter plainte", (a) **fura** "voler", (a se) **plînge** (de) "reclamer, porter plainte", (a) **bănuî** "soupçonner", (a) **judeca** "juger" (**închisă**) **preventiv** "(enfermée) comme mesure préventive",

direcția temniței, **arhivari**, **ierarchie administrativă**,

cancelarie, **gardiancă**, **sentinelă**,

chei "clefs", **broaște** "serrures", **tichie** "callot, bonnet", **tunică vărgată** "tunique rayée",

(a) **încătușa** "mettre des menottes",

țîlhari "brigands, bandits", **spărgători** "cambrioleurs", **hoți** "voleurs", **pungași** "pickpockets", **escroci** "escrocs, charlatans"²⁶, **zlătari** "tzigans orfèvres", **găinari** "charpardeurs, maraudeurs".

La terminologie **religieuse** elle est toujours participante à cette architecture dans le moment du **baptême** et respectivement de la **mort** de l'enfant de Măria Nichifor, mais aussi dans la phase finale, étant intégrée dans les trois séries de **tours** qui enferment, étouffent la vie de Măria Nichifor:

Dumnezeu (: **Domine deus**), **Madona**; cf. aussi **Promethé**,

biserică (: **basilica**), **cimitir** (: fr. **cimetière**),

(a) **sluji** (: vsl.),

liturghie (: fr.), **ectenie** "prière, dite par le prêtre ou le diacre: **Domnului să ne rugăm**", (: ngr.),

Axionul "chant religieux: Cuvine-se cu adevărat" (: ngr.) **Prea Sfintă Născătoare, Sfinte Dumnezeule, sfinte tare, miluiește-ne pre noi** ("ai pitié de nous"),

preot (: lat. presbyterum), **călugăr** (: vsl., grec byzantin), **cor** (: lat. chorus, cf. fr.), **țircovnic** (: vsl.), **cititor** (: vsl.), **canonarhi** (: ngr.),

pruncul²⁷, **fiul omului** (: lat. filius)²⁸.

C'est une chaîne de mots-briques qui s'enfilent comme des **mătânii** (: vsl. ngr.) "**chapelet**".

Revenons un instant sur le moment de l'apparition de l'enfant dans la prison et du **baptême** (qui selon le rite orthodoxe ait lieu 2-3 semaines après la naissance).

Car le contexte respective représente presque un quart de notre récit ... et la technique littéraire nous rappelle un Rabelais ou un Ion Creangă.

Le monde terrible, afreux de la prison a été carrément foudroyé par une émotion jamais essayée (**o emoție nemaiîncercată**), par la nouvelle qu'un fils de l'Homme est paru parmi eux, ces individus gâtés par des condamnations d'un an jusqu'à la perpétuité, c'est-à-dire par tout l'éventail de punitions prévues par le code pénal.

Les présents offerts (et fabriqués) par les détenus sont à la hauteur de cette émotion, causée par l'apparition du "fils de l'Homme", et même les rois mages devaient refaire leur geste, pouvaient s'en inspirer:

"El a căpătat **linguri de lemn** scobite la **ocnă, picioare de ouă cu încondeieri arse, metanii de păr de femeie bălană, mărgele** de pîine, colorate cu scursoarea burlanelor de pe acoperișurile vopsite. Mitică lăutarul i-a dăruit o **vioară nouă cu sunet bun, fabricată în cinstea lui**, Mărăcineanu un **țigaret** și un **sfeșnic**, iar – c'est le sommet de la générosité de ces prisonniers de la justice – un **falsificator de bani, un ban de argint /et!/ adevărat agățat** cu un **ciucure de mărțișor** să-i poarte noroc." Il eut des cuillères en bois creusées par les bagnards à la mine de sel, des coquetiers ornés de dessins

pyrogravés, de chapelets de cheveux de femme blonde, des perles de mie de pain colorées avec l'eau coulant des gouttières des toits peints. Mitică, le ménétrier, lui a donné, un violon neuf avec un vrai son, fabriqué en son honneur. Mărăcineanu, un fume – cigarette et un bougeoir et un faux monnayeur un vrais sou d'argent, suspendu avec un pompon de mărțișor, pour lui porter chance."

C'est le plus beau **cantique** d'émotion, de joie, d'espoir et de générosité qu'on ait pu jamais chanter à cette Bonne Nouvelle: la naissance d'un enfant.

Les trois terminologies offrent donc au constructeur-artiste les mots-briques nécessaires à son **édifice**, marqué par la suite des 3 gradations: **la tour de la prison, de l'église, et du ciel blanc d'automne**.

D'où cette impression pesante que pour Măria Nichifor la boucle est bouclée.

Elle est d'autant plus pesante, lourde, que l'issue que la guette, à la sortie de la prison, avec les deux perspectives: le **cimetière** et la **ville, la Capitale, n'offrent rien d'optimiste**.

Mais la lecture de ce texte de Tudor Arghezi est avant tout un bel exemple d'un **message profondément humain**, qui en puisant dans les tréfonds de notre âme, nous projette vers **les sphères magiques d'un art littéraire hors pair**.

Ce récit fait partie de ce que Ovide Densusianu appelait la "littérature supérieure, aristocratique" (Roland Barthes le rejoint dans cette idée): elle se traduit par la nostalgie, l'envie (: roum. **dorul**) de la re-lire, de la re-lire...²⁹

Et, à une époque où l'on arrache de plus en plus à la **langue son trésor d'humanité, un tel exemple est bien reconfortant**, pour l'avenir de ce "pays de Cocagne", de ce "pays de merveilles": **le MOT**.

Rappelons ce que disait un des notre, pas seulement les Roumains lointains, à savoir le Marquis de Vauvenargues³⁰: "pour avoir du goût (littéraire, artistique) il faut avoir de l'âme", il faut avoir le privilège d'hériter cette "fleur de la pensée", l'imagi-

nation, le rêve³¹. C'est une des plus belles conquêtes de l'Homme, et l'Ame latine³² en est, quelque part semble-t-il, bien coupable!

NOTES

¹ Voir Ovide Densusianu, *Evoluția estetică a limbii române*, dans *Opere*, III, édition par Valeriu Rusu, 1977, p. 230 et suiv. Que la production poétique (lyrique) et la lecture de cette poésie soient faiblement représentées dans le paysage culturel des pays (trop) civilisés, modernisés, la fait s'expliquer!

² Tudor Arghezi est né le 23 mai 1880, à Bucarest, et il est mort le 14 juillet 1967, toujours à Bucarest. Origines: nord-ouest de l'Olténie (près de Tîrgu-Jiu, la ville marquée profondément par la création de C. Brâncuși, 1875-1957; depuis 1905: à Paris). Débuts littéraires: 1896. Plus de 70 ans d'activité littéraire. L'édition complète de son œuvre est prévue en plus de 60 volumes. 1905-1907: voyages en Suisse et France. Volumes: *Cuvinte potrivite*, 1927; *Icoane de lemn*, 1929; *Flori de mucigai*, 1931; l'édition définitive de *Versuri*, 1936, 1940, 1943; *Lina*, roman, 1942. 1947-1954, interdit, grâce à un article célèbre de Sorin Toma, *Poezia putrefacției și putrefacția poeziei*; *Cîntare omului*, 1956 etc.

³ Voir ses volumes: *Poarta neagră*, 1930; *Ce-ai cu mine, vîntule?*, 1937 etc.

⁴ Roland Barthes, *Le plaisir du texte*, p. 22-23.

⁵ *Idem*, p. 24.

⁶ Ce transfère est "en accord" avec le sens de l'évolution sémantique, étymologique de deux mots français: *villa* "ferme, maison de campagne, rustique", du latin, est devenu *ville* "agglomération urbaine", en français, d'où on a créé le dérivé *village* "agglomération rurale, groupe de maisons rurales, entourant un château", voir *Dictionnaire historique de la langue française*, sous la direction d'Alain Rey, Robert, 1992, t. II, s.v.

⁷ Cf. *Dictionnaire historique de la langue française*, sous la direction d'Alain Rey, Robert, 1992, s.v.: 1080, du lat. pop. *tripaliare* "tourmenter, torturer" avec le *tripalium* "instrument de torture"; au XVIe s., on constate l'évolution vers

"ouvrage" etc.

⁸ Du vieux slave *monca*, voir I.A. Candrea, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, edit. Cartea Românească, București, 1930.

⁹ "Chance" qui se traduit, souvent, dès nos jours, malheureusement, par *chomage* (: lat. *caumare*, 1150, "se reposer pendant la forte chaleur" – terme spécifique pour la vie rurale), et par la grève (: lat. pop. *grava* "gravier" (+ *gravis* "dur, difficile"); cf. Place de la Grève (1260), au bord de la Seine, à Paris.

¹⁰ Voir *ziua (sîmbăta) morților* "le jour, le samedi des morts", *Moșii* "les ancêtres", quand on partage, le village entier, une journée, 2 journées, avec les morts, qui sont toujours avec nous; on mange au cimetière, en posant la nappe directement sur la tombe et en versant les premières gouttes de vin sur la tombe, "pour les morts", et *Cimitirul vesel* "le cimetière joyeux, gai" de Săpînța, dép. de Maramureș, l'œuvre de Ion Stan Pătraș, dont les plus de 300 crois, en bois, peintes en couleurs, avec des images et des textes (en vers) pour caractériser chaque personnage, représentent une vraie *chronique vivante du village, sérieuse, amusante, ironique souvent, tragique parfois etc.* De toute façon, on ne va pas à ce cimetière pour pleurer, pour se lamenter!

¹¹ "Ces éléments de la trame du discours que sont les mots, ce qu'on pourrait appeler, pour changer d'image, les 'briques' du langage", qui disposent de 3 volets: substance (texture-charpente), étymologie (passé archéologique) et action sémantique (suggestion par association d'idées, évidente ou obscure), voir Matila C. Ghyka, *Sortilège du verbe*, avec préface de Léon-Paul Fargue, Gallimard, 1949, p. 25.

¹² Que Tudor Arghezi l'a bien connu, lui même, cette ambiance, étant le fils (presque "din flori") d'une femme simple, *Maria*, du nord de l'Olténie.

¹³ Les deux terminologies, les deux contextes sont familiers aussi à Tudor Arghezi, qui a vécu sa vie si tourmentée en bénéficiant de toutes les expériences, possibles et imaginables, y compris la *prison* (2 fois, en 1918 et 1943, pour, à cause de ses écrits, notamment le pamphlet *Baroane*, publié en septembre 1943, pas de tout pour des escroqueries, voir la "rencontre" avec

la banquier A. Blank, à Văcărești) et l'église, le monastère (étant moine, diacre, pour quelque temps, 1899-1900, avant de partir à l'étranger, pour la Suisse et la France).

¹⁴ Jusqu'aujourd'hui, ces voiles légers en soie naturelle, faits par les femmes elles-même, accordent aux olténiennes un air, une silhouette d'impératrice.

¹⁵ C'est le seul peuple d'origine latine qui a conservé cette coutume de nos ancêtres, les Romains, d'offrir, aux filles, aux femmes, le 1er mars (le Nouvel An, en rapport avec la vie agricole et pastorale) un présent, bijou etc., attaché à un fil double, tressé, rouge et blanc – la passion, la pureté –, que les filles, les femmes les portaient, 40 jours, accrochés à leur poitrines, pour les accrochés, à ce terme, aux branches des arbres fruitiers, en souhaitant une bonne récolte de fruits. La maison de Tudor Arghezi à Bucarest s'appelle, d'ailleurs, **Mărțișor**.

¹⁶ Encore un trio lexical significatif: le terme littéraire **haine** "vêtements" est utilisé par le représentant de la justice, le terme populaire **țoale**, par Măria Nichifor, et le terme argotique, dépréciatif **boarfe** (voir le dérivé **borfaș** "bandit"), par l'auteur, afin de souligner, une fois de plus, l'inconsistance de l'accusation: "des frusques des hardes".

Evidemment, on est très loin de la richesse lexicale de l'anglais, par exemple, qui dispose de 32 verbes différents pour exprimer l'opération de découper à table, suivant l'animal, l'oiseau ou le poisson (voir Matila C. Ghyka, *op. cit.*, p. 64-65) ou les 50 termes pour désigner des assemblages (troupeaux, hardes, vols, bancs) d'animaux, d'oiseaux (*idem*, p. 66-67). Mais chez Tudor Arghezi il y a un art littéraire hors pair dans l'exploitation des ressources lexicales du roumain.

¹⁷ C'est une opposition "classique" sociale: **cucoană** "grande dame, femme d'un noble", **slugă** "domestique, femme de ménage". **Dumineca slugilor din București**, dont on parle dans le texte, a la signification du lat. **servatoria** "jour férié des serfs, des domestiques", devenu en roumain **sărbătoare** "fête religieuse, laïque, nationale etc.", car un dimanche par mois les domestiques se retrouvaient, par province d'origine, départements, sur des places, dans des parcs traditionnels, réservés "à leur

société".

¹⁸ **Copil din flori**, mot-à-mot "enfant né de fleurs", bâtard "c'est un terme populaire général, riche en connotations, plutôt positives né de l'amour, parmi les fleurs, beau, marque d'une large, humaine tolérance du Roumain. C'est vrai, on a aussi le terme **copil din buruieni** "enfant des mauvaises herbes", évidemment plutôt avec une connotation négative.

¹⁹ **Țiță** "mamelle, sein", étymologie obscure; **sin**, le terme littéraire, est utilisé par l'auteur, lorsqu'il évoque l'allure de Madonne de Măria Nichifor, en se promenant dans la cour de la prison avec l'enfant contre sa poitrine.

²⁰ **Lăutar** (: **lăută**, all. **Laute**), "ménétrier du village", personnage présent dans tous les trois rites de passage de l'homme: naissance, mariage, mort.

²¹ L'expérience de **Cireșu**, commune de nord-ouest de l'Olténie, lorsque je menais les enquêtes pour le **Nouvel Atlas linguistique de l'Olténie**, est unique.

²² Une des œuvres des paysannes roumaines qui expriment profondément l'âme des femmes, leur goût artistique.

²³ La malédiction, le malefice, les imprécations expriment si bien l'âme passionnée des femmes. Voir aussi les sortilèges, les incantations, chez Ovide Densusianu, **Limba descîntecelor**, dans **Opere**, tome I, București, 1968, p. 214-345: leur substrat c'est l'âme des femmes de la campagne, pas seulement superstitieuse, mais aussi passionnée, *idem*, p. 218.

²⁴ Qui nous rappelle les origines (peut-être) lointaines roumaines de Ronsard, cf. **Épître à Paschal**: "Or, en ce qui concerne mes ancêtres... ils viennent de loin, de pays des Scythes". Ronsard ne serait que la traduction du nom d'un noble de l'Olténie, **Banu Măracine**, venu avec 50 gaillards à la Cour du roi Philippe de Valois, pour aider la France contre les Anglais.

²⁵ La série des mots qui désignent la prison est bien garnie en roumain aussi: **gherlă** (: de **Gherla**, nom d'une ville, au cœur de la Transylvanie, où il y avait et il y a encore une prison terrible, célèbre, Arghezi a écrit d'ailleurs un autre récit, **Gherla**, avec le sens de nom commun; **canal** (: du Canal Danube-Mer Noire), et **Stuf** "roseau" (dans le Delta du Danube), des prisons exemplaires

pour les détenus politiques, intellectuels notamment, sous le régime communiste.

²⁶ Ce terme ne pouvait pas manquer de cette série, car Arghezi a été "compagnon" d'un escroc célèbre, A. Blank, à Văcărești.

²⁷ **Copilul (: langue dace?)**, le terme "banal". **Pruncul** a une connotation religieuse: **Pruncul Isus**.

²⁸ Arghezi est l'auteur d'un volume de poésies, **Cîntare Omului** "Eloge à

l'Homme, Louanges à l'Homme, Gloire à l'Homme".

²⁹ Ovide Densusianu, **Opere**, III, p. 222.

³⁰ Né à Aix, 1715-1747, moraliste, auteur des célèbres **Maximes**.

³¹ Ovide Densusianu, **Opere**, III, p. 291.

³² Voir Ovide Densusianu, **Sufletul latin și literatura nouă**, București, 1922, p. 37, 39, 42.

Tudor ARGHEZI

MĂRIA NICHIFOR

Pîrîta de către stăpîinii ei, de furt, olteanca (aici și în continuare s.n. – V.R.) Măria Nichifor, cu fire semeață de cucoană, a intrat în pușcărie gravidă. Fără dovezi, dar din pricina presupunerii că tăcerea ei naturală, de lacăt încuiat, era un început de dovadă, Măria sa pomenit în mijlocul "secției femeilor" ca un **mînz într-o cireadă de bivolițe mînjite cu nămol**. Intrînd, ea s-a dat un pas înapoi, strîngînd pumnul, ca și cum ar fi trebuit să lovească. Domol, gardianul a împins-o în curtea cu femei, și ea s-a ferit să intre, ținîndu-se pe lîngă uluci, ca pe malul strîmt al unei mocirle, în care pasul trebuie făcut cu băgare de seamă.

– Haide, apropie-te, mironosițo! au îndemnat-o femeile profesunii. Dacă nu ți-a fost rușine să furi, aici rușinea e de prisos. Ia stai colea și spune-ne cum ai făcut...

Încolțită de **herghelia muierilor din curte**, așezate la rînd la curățitul fasolelor de păstăie, și al căror fizic abject se succede între hibrid incolor și bestialitate pronunțată, Măria dete bocceaua gardienii. În legătură, ea **strînsese portul gorjan cu năframa de borangic, care-i da duminica un aer de împărăteasă, scoborită dintre căprioare și mistreți, în ziua slugilor din București**. Și degetele ei începură să depene boabele de fasole din păstăi, ca niște metanii. Și s-au deșirat toate fasolele, pînă s-au

MARIE NICHIFOR

(Traduit du roumain par Franck JUIN)

Dénoncée par ses maîtres, de vol, l'Olténienne Marie Nichifor avec un fier caractère de grande dame, est entrée en prison, enceinte. Sans preuves, mais à cause des présomptions que son silence naturel, de cadenas fermé, était un début de preuve, Marie s'est retrouvée au milieu de la "section des femmes" comme un poulain dans un troupeau de buffles barbouillés par la boue.

En entrant elle fit un pas en arrière, serrant le poing, comme si elle devait frapper. Tranquillement, le gardien l'a poussée dans la cour des femmes, elle voulut éviter d'entrer, se tenant contre la clôture, comme sur la rive étroite d'un borbier, où les pas doivent être faits avec beaucoup d'attention.

– Viens, approche-toi, saintenitouche! l'ont encouragé les femmes de la profession. Si tu n'as pas eu honte de voler, ici la honte est inutile. Assieds-toi ici et dis-nous comment tu as fait...

Coincée par le haras des femmes de la cour, assises en ligne à écosser les haricots, et dont le physique abject se succédait entre hybride incolor et bestialité prononcée, Marie donna son balluchon à la gardienne. Dans le ballot, elle avait plié le costume traditionnel de Gorj avec un voile de soie naturelle, qui lui donnait le dimanche un air d'impé-

isprăvit, și a sosit vremea verzei, a pătlăgelelor roșii, a murăturilor, și la curățirea tuturor legumelor de iarnă Măria a luat cu inimă parte.

– Ai furat au ba, Mărio? întreba careva din cînd în cînd. Stăpînii tăi s-au plîns de niște haine.

– Toale eu? Aleagă-se praful! blestema făcîndu-și cruce Măria.

Și a trecut toată toamna. Și a trecut toată iarna. În primăvara anului următor, Măria dete născare unui prunc, cel dintîi prunc născut în temniță. Era de șapte luni închisă preventiv și nu fusese chemată la nicio înfățișare. Știrea că un fiu al omului a văzut lumina zilei în închisoare, trecu prin sufletul celor opt sute de hoți prizonieri ai dreptății cu o emoție nemaiîncercată. Erau între ei tîlhari temuți, cu lanțuri de mîini și încătușați de picioare, tîrîndu-și de ani de zile, ca niște Prometei, sculați din stîncă de sare și clătinați în mers, povara de fier. Spărgători fîroși, asasini, pungași de buzunare, escroci, zlătari și găinari, în uniforma cu tichie și cu tunică vărgată, toți au simțit la venirea ciudată pe lume a unui copil fără vină, în mijlocul lor, o căldură în inimi, o toropeală surîzătoare a încruntării lor, și ființa lui ca un ajutor trimis de Dumnezeu.

Botezul s-a slujit, după liturghie, în biserica temniței, călugărească, și hoții, prezenți în unanimitate, au dat răspunsurile la ectenii, au cîntat Axionul, Sfinte Dumnezeule și, cu voci catifelate, Prea Sfîntă Născătoare de Dumnezeu, miluiește-ne pre noi. Singur preotul periferiei era un cetățean liber, venit la biserică din oraș; restul: corul, țîrcovnicii, cititorii, canonarii și publicul aveau de la un an închisoare pînă la muncă silnică pe viață, toate calificările pravilei penale.

Darurile primite de copil au fost numeroase.

El a căpătat linguri de lemn scobite la ocnă, picioare de ouă cu încondeieri arse, metanii de pînă de femeie bălană, mărgele de miez de pîine, colorate cu scursoarea burlanelor de pe acoperișurile vopsite. Mitică lăutarul i-a dăruit o vioară nouă cu sunetul bun, fabricată în cinstea

ratrice, descendue de la montagne avec les biches et les sangliers, le jour férié des domestiques de Bucarest. Et ses doigts commencèrent à égrener les cosses des haricots, comme des chapelets. Et elles ont désenfilé tous les haricots, jusqu'à les finir, puis est arrivé le temps des choux, des tomates, des légumes saumurés, et à cette préparation de tous les légumes d'hiver Marie a pris part de tout cœur.

– Tu as volé ou non, Marie? lui demandait-on de temps en temps. Tes maîtres ont porté plainte pour quelques vêtements.

– Moi, des fringues? Que ça devienne poussière! maudissait Marie en se signant.

Et tout l'automne passa. Et tout l'hiver passa. Au printemps de l'année suivante, Marie donna naissance à un enfant, le premier enfant né en prison. Il y avait sept mois qu'elle était en préventive et elle ne fut appelée à aucune confrontation. La nouvelle qu'un fils d'homme vit la lumière du jour en prison, passa dans l'âme des huit cents bandits prisonniers de la justice avec une émotion jamais vue à ce jour. Il y avait avec elle des bandits qui inspiraient la crainte, avec chaînes aux mains et chaînes aux pieds, traînant des années et des jours, comme quelques Prométhée, libérés du rocher de sel et titubant en marchant, le fardeau de fer. Casseurs terrifiants, assassins, pickpockets, escrocs, tsiganes orfèvres et voleurs de poules, en uniforme avec le bonnet et le manteau à rayures, tous ont ressenti à l'insolite venue au monde d'un enfant innocent, dans leur milieu, une chaleur au cœur, une souriante apathie de leur sévérité, et son enfant comme un secours envoyé par Dieu.

Le baptême a été officié, après la liturgie, dans l'église de la prison, austère, et les bandits, présents à l'unanimité, ont donné les répliques aux chants, ont chanté Axionul, Saint Dieu, et avec des voix veloutées, Très Sainte Vierge, aie pitié de nous. Seul le prêtre de la banlieue était un citoyen libre, venu de la ville à l'église; le reste: le chœur, les bedeaux, les lecteurs, les diacres et le public avaient

lui. Mărăcineanu un țigaret și un sfeșnic, iar un falsificator de bani, un ban de argint adevărat, agățat cu un ciucure de mărțișor, ca să-i poarte noroc.

Către Paști, Măria Nichifor, care căpătase drepturi în urma îndoielilor administrației că ar fi putut să fie vinovată, se putea preumbla prin curtea temniței, cu pruncul la sân, **ca o Madonă**. Un respect îngrijorat pentru maternitatea ei, făcea cancelaria atentă, și hoții, la ivirea ei printre plantații, aveau o sfială care venea din instinct.

A trecut un an și jumătate și ar fi putut să treacă o viață dacă direcția temniții nu căuta, pe căile lungi ale ierarhiei, să aducă aminte arhivarilor, care o uitaseră, că în pușcărie se găsea o femeie nejudecată și un copil fără mandat de arestare. Repede, de astădată, Măria Nichifor fu citată, judecată și, în fața unui dosar gol, condamnată la cincisprezece zile închisoare. **Era într-adevăr greu de pus în libertate simplă o femeie bănuită de furt**. Și, după condamnare, s-a putut afla că stăpînii își găsiseră **boarfele** furate, într-un dulap, în care, distrați, le puseseră într-o seară de dans³.

Măria și-a ascultat verdictul de osîndă cu ochii la țîța din care suga cu poftă, plescăind, un mare dolofan de băiat, cu privirea adîncă albastră, – și mulțumită că peste cincisprezece zile va putea să-și poarte **copilul din flori**, dincolo de bolțile cu broaște și chei grele ale pușcăriei. Într-a șaisprezecea zi, ea își luă rămas bun de la hoate, de la hoți, sprijini copilul cu capul pe un umăr cusut cu figuri de mătase, își reluă bocceaua cu năframa și se îndreptă spre cancelarie.

– N-a venit încă mandatul de punere în libertate, femeie! îi zise funcționarul. Mai stai, că trebuie să vie.

Măria mai stete un ceas, mai stete un prînz.

– N-a mai venit, cum îi spuseși? Încă n-a venit.

Și mai stete o cină și mai stete o zi și mai stete douăsprezece zile, cînd copilul, care i se

des peines d'un an d'enfermement jusqu'aux travaux forcés à perpétuité, toutes les qualifications de la loi pénale.

Les cadeaux reçus par l'enfant furent nombreux.

Il eut des cuillères en bois creusées par les bagnards à la mine de sel, des coquetiers ornés de dessins pyrogravés, des chapelets de cheveux de femme blonde, des perles de mie de pain colorées avec l'eau coulant des gouttières des toits peints. Mitică, le ménétrier, lui a donné un violon neuf avec un vrai son, fabriqué en son honneur. Mărăcineanu, un fume-cigarette et un bougeoir, et un faux-monnayeur un vrai sou d'argent, suspendu avec un pompon de mărțișor, pour lui porter chance.

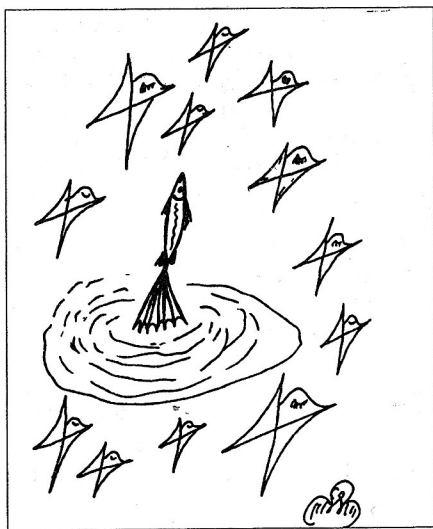
Vers Pâques, Marie Nichifor, qui obtint des avantages par suite des doutes de l'administration sur sa culpabilité, pouvait se promener dans la cour de la prison, avec l'enfant au sein, comme une Madone. Un respect soucieux pour sa maternité, rendait l'administration attentive, et les bandits, à son apparition parmi les plantations, avaient une timidité qui venait de l'instinct.

Un an et demi passa, et il pouvait passer encore une vie si la direction de la prison ne cherchait pas, sur les longues routes de la hiérarchie, à rappeler aux archivistes, qui l'avaient oubliée, que dans la prison se trouvait une femme non jugée et un enfant sans mandat d'arrestation. Vite, cette fois-ci, Marie Nichifor fut citée, jugée et, en face d'un dossier vide, condamnée à quinze jours de prison. Il était vraiment difficile de mettre en simple liberté une femme soupçonnée de vol. Et, après la condamnation, on a pu apprendre que ses maîtres trouvèrent les guenilles volées, dans une armoire, dans laquelle, distraits, ils les mirent un soir de danse.

Marie écouta le verdict de la condamnation les yeux sur le sein qu'un grand enfant rondelet têtait avec appétit, clappant, avec un profond regard bleu – et contente que dans quinze jours elle pourra porter l'enfant sans père de l'autre côté des voûtes de la prison aux serrures et aux clefs

îmbolnăvisе, muri. În a treisprezecea zi, pruncul ieși singur, dus de căruța morților, trasă de un cal, la cimitir, — și Măria rămase cu bocceaua ei și cu darurile copilului în temnița închisă. A cincisprezecea zi sosi și mandatul. Ea mai fusese uitată o dată.

Pe poarta cea mare, dinafară, a temniței, Măria Nichifor șovăi să iasă, palidă, neputincioasă să facă pasul detot. Și se opri dinaintea **zidurilor cu turle de sentinele**, deasupra cărora se ridicau **celelalte turle, ale bisericii**, și, mai sus, **turla mare a cerului alb de toamnă**. Peste drum, mai departe, se vedea cimitirul. În dreapta, în jos, scobora drumul la oraș... **Capitala**.

pesantes. Le seizième jour elle prit congé des truandes, des bandits, appuyant la tête de l'enfant sur son épaule brodée de motifs en soie naturelle, elle reprit le baluchon avec le voile et se dirigea vers l'administration.

— Le mandat de mise en liberté n'est pas encore là, femme! lui dit le fonctionnaire. Reste encore, il faut qu'il vienne.

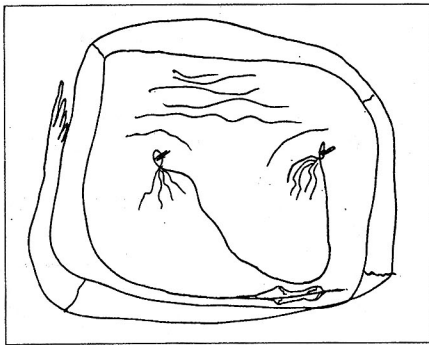
Maria resta encore une heure, resta encore un déjeuner.

— Il n'est pas encore là, comme tu as dit?

— Il n'est pas encore là.

Et elle resta encore un dîner et elle resta encore un jour et elle resta encore douze jours, quand l'enfant qui était tombé malade, mourut. Au treizième jour, l'enfant sortit seul, emmené par le corbillard, tiré par un cheval, au cimetière, — et Marie resta avec son balluchon et avec les cadeaux de l'enfant, enfermée dans la prison. Le quinzième jour le mandat arriva. Elle fut encore une fois oubliée.

Par la grande porte de la prison, à l'extérieur, Marie Nichifor hésita à sortir, pâle, incapable de faire un pas entier. Et elle s'arrêta devant les murs avec les tours des sentinelles, au-dessus desquelles s'élevaient les autres tours, de l'église, et, encore au-dessus, la grande tour du ciel blanc d'automne. De l'autre côté, plus loin, on voyait le cimetière. A droite, en bas, descendait le chemin vers la ville... la Capitale.

Impresii grafice din Franța de Iulian Filip.

Anatol LENȚA
Universitatea de Stat
din Moldova

POSSIBILITĂȚILE CUVÎNTULUI ȘI DIMENSIUNILE TEXTULUI LA MARCEL PROUST

PE MARGINEA MONOGRAFIEI
ELENEI PRUS **POETICA
MODALITĂȚII LA PROUST,**
CHIȘINĂU, 1998

Demult este clar că unitățile lexicale nu mai pot fi studiate doar izolat, ci și în raport cu alte unități într-un spațiu mai larg al activității lingvistice, dat fiind că specificul funcționării acestora își capătă valoarea lor deplină doar în spațiul discursului. Acest adevăr constituie laitmotivul unui mare număr de lucrări lingvistice și studii literare din ultimul timp; el se face remarcat prin tendința pronunțată de a plasa examinarea cuvîntului în parametrii limbii în funcționare, întrucît, după cum scria O. Ducrot prin anii '70 "... descrierea conținutală numai a cuvîntului nu permite întotdeauna să se înțeleagă contribuția acestuia la valoarea semantică globală a enunțurilor la care el participă" [1, p. 115], astfel încît teoria lingvistică trebuie să definească "acele procedee mecanice... ce permit descoperirea organizării semantice a unor texte relativ mai mari" [2, p. 315].

O asemenea perspectivă conceptuală se conturează cu claritate datorită lucrărilor teoretice ale savanților A. Greimas, Fr. Rastier, J. Courtes în semantică, ale lui H. Weinrich, K. Dressler în gramatică, ale lui J.-A.

Adam, G. Molinié în stilistică. Este de la sine înțeles că, datorită acestor și altor cercetători, se poate vorbi astăzi de o schimbare a accentelor programatice, de o lărgire considerabilă a cîmpului de investigații teoretice. Subliniem ideea că studierea unităților discursive, printre care și a textului artistic se cere a fi înscrisă în cîmpul de investigații cu viziuni pluriaspectuale asupra fenomenelor limbii: cel care studiază textul artistic este în același timp stilist, gramatician și semantician, întrucît este vorba de necesitatea valorificării atît a potențialului cuvîntului, cît și a particularităților de organizare a constituenților textului, de creare a coerenței și coeziunii lui structural-conținutale.

Monografia dnei Elena Prus, în care sînt puse în lumină un șir de fațete ale perspectivei poetice a modalității lingvistice se bazează tocmai pe corelația dintre cuvînt și text. Vom încerca în cele ce urmează să urmărim îndeaproape această perspectivă de îmbinare a elementului lingvistic cu cel literar în romanul multidimensional **À la recherche du**

temps perdu de Marcel Proust, văzută și realizată de doctorul în filologie Elena Prus.

Cercetătoarea pornește de la categoria modalității, minuțios examinată în primul rînd din perspectiva planului ei lingvistic, iar mai apoi și din perspectiva realizării ei într-un text artistic. Această linie conceptuală a și determinat structura întregii lucrări. În prima parte, *Modalitatea: de la logică la literatură*, autoarea propune o descriere lingvistică a modalității în aspectul logic-conceptual, comunicativ-pragmatic și funcțional-semantic, punînd accentul pe corelația strînsă dintre planul conținutului și cel al formei de exprimare. Lingvistul poate găsi aici avantajele și limitele fiecărei abordări a modalității, dar și reflecții critice vizînd diferitele interpretări ale categoriei în cele mai importante publicații de specialitate.

După cum arată dna E. Prus, dihotomia fundamentală "organizarea obiectivă a lumii" (modalitatea de **re** cu originea în clasificarea ontologică aristotelică) și "viziunea subiectivă a lumii" (modalitatea de **dicto** cu originea în clasificarea gnoseologică kantiană) necesită o cercetare mai aprofundată a modalității, care să contureze concluzia că această categorie ține și de momentele prezentării sau reflecției artistice a lumii. Astfel apare un alt aspect al modalității, și anume aspectul ei poetic-stilistic, care deschide o altă direcție de studiere a realității artistice, mai puțin abordată, ni se pare, pînă în prezent. Avantajele perspectivei poetic-stilistice apar destul de clar: modalitatea fiind unul dintre elementele esențiale în mecanismul complex de actualizare a conținutului, rolul

reprezentării artistice ia dimensiuni de prim ordin și o transformă în categorie poetică (p. 67-73). Textul devine unitate nu numai datorită relațiilor de coeziune și coerență dintre constituenții săi, dar și în urma orientării lui modale, a tonalității modale pe care o ia opera artistică, deseori datorită greutății modale proprii cuvîntului.

Categoria modalității este privită ca un mecanism necesar subiectivării informației narate. Astfel se fundamentează necesitatea materializării perspectivei modale, aceasta din urmă fiind rezultatul activității creatoare a subiecților modalizatori, adică a autorului, a naratorului, a personajelor, a lectorului. La producerea și recepționarea textului participă toți, însă în măsură diferită. Perspectivele modale în totalitatea și interdependența lor constituie direcțiile esențiale de cercetare teoretică, ce dau măsura deplină a unei opere artistice.

La capitolul *În căutarea realului profund. Dincolo de aparențe* al monografiei se descrie realitatea literară, adică acea lume văzută, creată și prezentată de către M. Proust. Rafinamentul de exeget al dnei E. Prus propune o explicare originală a universului (sau mai exact a universurilor) făurit(e) de marele scriitor; ea ne permite să înțelegem fraza lui M. Proust* "uneori lungă și sinuoasă, alteori împodobită cu rozete, care captează o infinitate de scipiri". Pe acest fundal modalitatea în textul proustian este categoria poetică esențială.

Baza construirii sau a recreării realului la M. Proust trece prin opoziția modală fundamentală a realului și a imaginarului. Avem aici două noțiuni centrale, conținute în elementele verbale a *fi/a părea* (fr. *être/paraître*), cuvinte exprimînd noțiuni ce formează piatra de temelie a concepției exegetice, deoarece ele permit a stabili o grilă de opoziții poetice cu caracter modal, manifeste în textul lui M. Proust și care au un randament destul de ridicat

* Cf.: La phrase de Proust, tantôt longue et sinueuse, tantôt fleurissant en resace, capte une infinité de reflets, crée mille correspondances et parfois une sorte d'osmose entre différents domaines..." (3, p. 238).

în procesul de structurare a romanului. Este vorba de opozițiile de bază: *aparență/realitate*; *impresie/realitate*; *simbol/realitate*; *vis/realitate*; *mit/realitate*; *amintire/realitate*; *iluzie/realitate*.

Dincolo de aceste opoziții, exegeta vede dorința scriitorului de a evita exprimarea lineară, unipanică a lumii și a fenomenelor, a senzațiilor, și de a le prezenta simultan, astfel încât să se poată pătrunde în profunzimile imaginarului și ale sufletului. Seria de opoziții de mai sus conduce spre constituirea modalității prospective (visurile, imaginația) și a modalității retrospective (amintirile) a romanului. Ele ajută să înțelegem și să interpretăm universul scriitorului, în care timpul ia, înainte de toate, nuanțe modale destul de pronunțate.

Deoarece realitatea actuală în concepția scriitorului nu este decât mnemonică, sau virtuală, metafora devine procedeul esențial de expresie, bazat pe analogia strânsă între obiect și senzația trăită în trecut. Demersul epistemologic constituie dominantă codului realist. Metaforele modale ale realului sînt procedee întrebuițate de EUL proustian pentru a se înscrie pe axa gnoseologică, care se mișcă de la a crede (fr. *croire*) spre a ști (fr. *savoir*). Astfel, opozițiile poetice cu caracter modal, îmbinarea perspectivelor modale formează fundalul romanului și arată caracterul multidimensional al textului proustian.

Lingviștii și specialiștii analizei literare vor găsi în monografie observații judicioase și despre alte probleme care precizează și completează fericit principalele direcții ale studiului realizat. Printre acestea se cer menționate atît rolul verbelor eurisemice *être*, *faire*; *faire être*, *faire faire* în procesul de construire și interpretare a romanului. Datorită sensului lor lexical larg (unități lexicale eurisemice), aceste verbe ajung a exprima nuanțe modale destul de importante. *Être* este reprezentantul modalității

imaginarului, a reflecției și cuprinde, deci, cuvîntul modalității epistemice care caracterizează cognitivul, în timp ce *faire* cuprinde modalitățile care condiționează activitatea.

După cum vedem, verbele eurisemice din limba franceză devin piatra unghiulară în *opera À la recherche du temps perdu*, ele își manifestă plenar potențialul conținutal, contribuind la crearea universului semantic al lui M. Proust și, deci, a paradigmei literare proustiene.

Înainte de a încheia aceste rînduri, vom reveni la cele afirmate încă de Ch. Bally: "Modalitatea este constituită esențialmente în rezultatul operației active a locutorului" [4, p. 36]. Însă, spre deosebire de lingvistul elvețian, care lega exprimarea și funcționarea modalității numai de frază (cf. "Modalitatea este sufletul frazei"), romanul lui M. Proust, văzut prin prisma lucrării monografice a dnei E. Prus, ne demonstrează ideea despre modalitate ca o categorie polifonică textuală, întrucît textul poate lua aluri de mozaic, care, fiind juxtapuse și reușit conjugate, vin să alcătuiască semnificația textului unic.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Ducrot, O., *La description sémantique en linguistique*, în "Journal de psychologie normale et pathologique", nr. 1, t. 12, 1973.
2. Ducrot, O., Schaeffer, J.-M., *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*, București, 1996.
3. Lagarde, A., Michard, L., *XXe siècle. Les grands auteurs français*, Bordas, Paris, 1988.
4. Bally, Ch., *Linguistique générale et linguistique française*, Berne, 1944.

Pavel BALMUȘ

CARTE ÎN LIMBA FRANCEZĂ* CU UN CAPITOL DESPRE NOI

La Biblioteca Academiei Române, în fostul fond "S[pecial]" sau "S[ecret?]" (pînă la 1989), actualmente putînd fi consultată liber (și în Sala I de studii), se păstrează o monografie, în limba franceză, cu un conținut extrem de revelator și... instructiv, avînd cota: II 556.543 și întrunind numărul de pagini: II-VII; 3-222. Foaia de titlu a acesteia, pe lîngă datele principale-bibliografice: "**Rusia și popoarele alogene**, de *Inorodetz* [=Alogenul]. Cu o hartă etnografică a Rusiei. Ediția a II-a, completată, revăzută și corectată, Ferd. Wyss, editor Berne, 1918", mai conține și numele de familie "Pelivan" (scris cu creionul); în dreptul pseudonimului *Inorodetz* e aplicată ștampila ovală: "Din biblioteca /Chișinău/ Ioan Pelivan".

Apropoace aceeași ștampilă ("ex-libris"?), cu conținutul: "Din biblioteca /Ioan G./ Pelivan", se reproduce la pag. VIII (nenumărată); cea dintîi, de altminteri, mai poate fi văzută și la pag. 25, 121, 222.

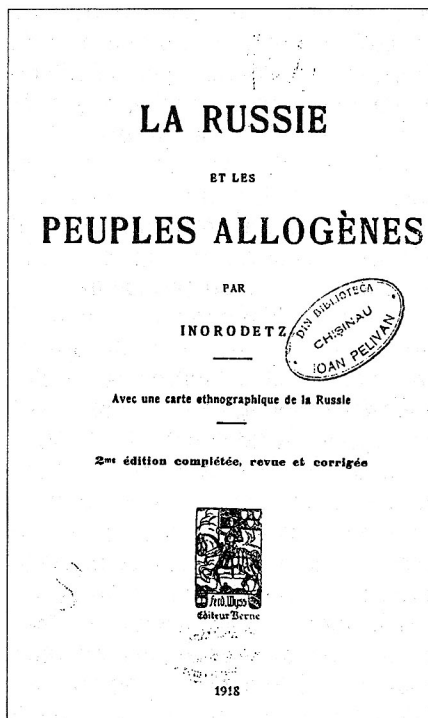
După cît se pare, acest exemplar unic, "de familie" (ajuns la bibliotecă pomenită, încă în 1944, dimpreună cu alte cărți și lucrări aparținînd sau purtînd semnătura lui Ion Pelivan, după stabilirea sa la București), monografia aceasta a servit drept bază pentru întocmirea unei broșuri "de popularizare", de care I.P. mai scrisese cîteva, în perioada aflării și activității sale, între 1919 și 1921, la Conferința de Pace de la Paris (în vederea recunoașterii internaționale a Unirii Basarabiei cu Țara-Mamă...).

* *La Russie et les peuples allogènes* par *Inorodetz*, ed. a II-a, 1918.

E vorba de cărțuia (cu cota de păstrare a aceleiași biblioteci "academice" bucureștene: II 56.690): "M[oldave?] *Inorodetz*. **Pourquoi la Babylone russe s'est décomposée?**" (Paris, 1920, p. 3-12). Întrucît un exemplar al aceleiași broșuri se află și în fondurile Bibliotecii Centrale Științifice a A.Ș. a Republicii Moldova (Chișinău), nu mai e cazul să stăruim asupra descrierii ei amănunțite; o poate face oricine, avînd la îndemînă exemplarul chișinăuian.

Noi vom nota doar faptul că textul acesteia este o fidelă și integrală reproducere a capitolului I, numit *Les habitants de la Russie*, din ediția de la 1918, broșura pariziană fiind compartimentată, la rîndu-i, în paragrafele: I-XII. O unică notă, "în plus" (față de ediția precedentă), este cea din josul paginilor 4-5: "D'après la revue *l'Europe orientale* (Paris, nr. 6 du 16 novembre 1919), les républiques, formées sur le territoire de l'ancien Empire russe..."; în total încă 34 de rînduri, inclusiv o tabelă...

Revenind la exemplarul monografiei din 1918 (ed. a II-a,

despre prima neavînd încă nici cele mai elementare indicii!), trebuie să mai precizăm că acesta conține marginalii, note de lectură, sublinieri, făcute cu creionul, precum e cea de la pag. 177, să zicem, în tabelă, cînd e vorba de "turcii creștini", adică: "chrétiens turcs", în dreptul cifrei acestora (30.000) se specifică: "gagauzi". Iar la pag. 12, după ce se încheie textul din acest prim capitol, se încearcă o traducere a termenilor: "*l'autocratie, l'ortodoxie et la nationalité grand-rus-sienne*" prin: "autocratizm, ortodoxizm și grandrusizm sau moscovitizm". Această insistență asupra transcrierii cu "-zm" a cuvintelor (în loc de "-sm"!) ne determină să presupunem că cititorul – "comentator" este un basarabean, deprins **prea mult** cu transcrierea (și rostirea!) **rusească** a neologismelor de mai sus.

Cît privește problema atribuirii, stabilirii numelui adevărat al celui ce semnase cartea, drept *Inorodetz*, adică: "Alogenu" (din Rusia de pînă la 1918), personal nu ne aventurăm să-l identificăm pe acesta în persoana lui Ion Pelivan, pînă nu vom fi în posesia unor dovezi și argumente mai solide, mai credibile, decît simpla... specificare (a cuiva, cu creionul) sau aplicarea unei ștampile- "semnături" (de "ex-libris"? ori ca orice... proprietate).

Nu de alta, dar o astfel de atribuire, grăbită și... eronată, în fond, pe baza unei similare "ștampile-semnături" (St. Ciobanu), s-a întreprins deja, și chiar recent: avem în vedere cartea **Adevărul istoric în chestiunea Basarabiei**, Berlin, 1924, scoasă de editura bucureșteană "Evenimentul", în 1998. Editată inițial, acum 75 de ani, în rusește, fără a i se indica și autorul (!?), această broșură e precedată de traducerea în românește, de către muzeograful chișinăuian Vasile Grosu, care o atribuie, pripit și neargumentat, lui Șt. Ciobanu, din simplul motiv că exemplarul, după care s-a tălmăcit textul, se păstra în biblioteca acestui profesor universitar basarabean și membru al Academiei Române.

Din partea-ne, considerăm că mai degrabă ar fi putut întocmi

această cărțuie același Ion Pelivan, care mai scrisese astfel de broșuri "de popularizare", și în alte limbi (decît cea română), încă la 1919-1920, unele dintre ele fiind reeditate și la 1924 (ca și cea de la Berlin, în rusește...).

Pînă una-alta, dorim să mai concretizăm, că monografia din 1918, a lui *Inorodetz*, în cea de-a doua parte a ei, în capitolele: VI-XIX, includea caracterizări ale "Popoarelor alogene ale Rusiei (finlandezi, [baltici:] estonieni, letoni, lituanieni; bieloruși sau "blancs-ruthènes"; polonezi, evrei, ucraineni; coloniști germani; georgieni, circazieni, turco-tătari), cel de-al XVI-lea capitol numindu-se "Românii din Basarabia" și ocupînd pag. 176-186.

Publicăm aici acest capitol, propunîndu-l pentru studiere și... confruntare (cu alte lucrări, de același caracter și tematică, inclusiv cu cele aparținînd lui Ion Pelivan, un... posibil *Inorodetz* – *Alogen*, mai bine zis: un conațional al nostru de frunte).

LA RUSSIE ET LES PEUPLES ALLOGÈNES, PAR INORODETZ

XVI. Les Roumains de Bessarabie.

La Bessarabie est la province extrême de la Russie du sud-ouest et, tout comme l'emblème de sa fertilité extraordinaire, elle a la forme d'une corne d'abondance dont le revers va des Carpathes à la Mer Noire et au Danube. La Bessarabie, qui confine à la Roumanie et à l'Autriche est éloignée de plus de 700 km. de la Grande-Russie dont elle est séparée par les steppes de Kherson et d'Odessa, qui sont en majeure partie habitées par des populations non-russes, et par les territoires de l'ancienne Ukraine. Elle a une étendue de 40 000 Kq. et possède 4 400 000 hectares de sol fertile constitué par des terres noires. C'est, en même temps, un pays très accidenté. Environ 1000 km. du Dniéster, 600 du Pruth, 200 du Danube et 100 km. de la Mer Noire forment ses frontières naturelles et ses moyens de communication par eau. Après avoir baigné les mers de cinq pays, le Danube déverse dans la Mer Noire, par le bras de «Kilia», appartenant à la Bessarabie, 63 % de ses eaux.

Des steppes remplies du parfum des herbes, des prairies diaprées, des champs de seigle et de maïs sans fin, des vergers avec des abricotiers et des pruniers, des vignes et des forêts en abondance, — un ciel bleu, un hiver de quatre mois à peine, — des fleuves couverts de trains de bois, de grands vapeurs qui naviguent sur le Danube, ainsi se présente la corne d'abondance qui, jusqu'à ce jour, se nomme encore Bessarabie, d'après la tribu des «Bessi» depuis longtemps disparue.

Ce riche territoire est habité par

une population extrêmement bigarrée; dont les maîtres actuels du pays, les Russes, ne constituent qu'une fraction infime et ne sont guère représentés que par l'élément militaire et bureaucratique. Au point de vue ethnographique, la population se répartit comme suit:

Roumains purs.....	2300000
Juifs.....	270000
Ukrainiens.....	210000
Russes.....	85000
Roumains dénationalisés.....	75000
Allemands.....	70000
Tziganes.....	65000
Bulgares.....	60000
Lippovans (Russes dissidents).....	40000
Cosaques.....	35000
Chrétiens turcs.....	30000
Polonais.....	20000
Arméniens.....	18000
Grecs.....	10000
Français.....	2000
Autres nationalités.....	10000

De la comparaison du chiffre des différentes nationalités, il ressort nettement que les Roumains forment le fonds de la population de la Bessarabie. Nous trouvons l'explication de ce fait dans l'histoire du pays.

Avant l'ère chrétienne, nous trouvons les Scythes et les Sarmates dans le pays. Le puissant peuple des Daces les y suivit, et les Bessarabiens dociles passèrent bientôt sous la domination de Rome et furent romanisés; comme témoin inébranlable de ce changement, nous avons la muraille géante de l'empereur Trajan qui s'est conservée jusqu'à nos jours. Pendant la migration des peuples, la Bessarabie fut occupée par les Visigoths, ensuite, par les Huns. Au VIme siècle, le pays devint à nouveau une province romaine et les Bessodaço-Romains se réunirent dans la forteresse des Carpathes pour former une nouvelle nation, la nation roumaine.

Les siècles suivants voient, l'un après l'autre, les Bulgares, les Ukrainiens et les Tartares devenir maîtres du pays. Au XIVme siècle, la Moldavie étend sa domination politique sur toute la Bessarabie qui, en 1400, se fonda dans l'Etat moldave. Arrachée à

maintes reprises à la Moldavie par ses ennemis, elle se réunit toujours de nouveau politiquement à cet Etat, et, au point de vue culturel, avec toute la nationalité roumaine, surtout au temps d'Etienne le Grand (1457-1504) et de Michel le Brave (1593-1601). A partir de l'année 1490, les Turcs s'emparèrent de toutes les forteresses sur les bords du Dniéster et du Danube. Malgré tout, la Bessarabie demeure ethnographiquement une partie complémentaire de la Moldavie et de la nation roumaine, car tous les témoignages historique du XVme au XVIIIme siècle la désignent comme moldave, c'est-à-dire roumaine.

La nationalité roumaine de la Bessarabie se conserva par l'activité des nombreux couvents situés dans les forêts et auxquels les princes et les boyards offrirent constamment des terres et des dons en argent pour leur entretien. Depuis le XVIme siècle, la littérature primitive de ce peuple s'y développa aussi, mais avec des caractères slaves.

Au XVIIme siècle, commença la lutte pour la libération de ce peuple chrétien du joug des Turcs, qui, cependant, n'était pas un joug oppresseur, car les habitants de la Bessarabie n'étaient aucunement opprimés par les Turcs, pas plus au point de vue national qu'au point de vue culturel. Tout d'abord, les Cosaques, les Polonais et les Moldaves cherchèrent à arracher, mais en vain, le pays aux Turcs. Après des luttes violentes au XVIIIme et XIXme siècle, la Russie atteignit enfin le but désiré. Par la paix de Bucarest (1812), la Russie acquit la plus grande partie de la Bessarabie actuelle, au Congrès de Berlin (1878), le reste lui fut adjugé. Les Russes étaient venus comme libérateurs dans le pays, ils avaient tiré le glaive au nom du christianisme et de la civilisation; les cœurs des habitants de la Bessarabie et des Roumains de la mère-patrie les accueillirent avec joie. Aujourd'hui encore, dans les écoles de Bessarabie, les livres d'histoire enseignent, qu'en 1812, la Russie a sauvé un peuple arriéré au point de vue culturel et l'a conduit

dans la voie du progrès. Mais les faits, depuis l'incorporation à l'empire russe tiennent un autre langage.

Au début, le gouvernement russe témoigna une certaine bienveillance et accorda à la nouvelle province une autonomie assez étendue. Le boyard de Bessarabie, Scarlat Stourdza, fut nommé gouverneur et un «gouvernement local» fut constitué avec les représentants élus de tous les districts. Ce gouvernement était une imitation fidèle du «Divan» (Diète) moldave. La langue roumaine dominait dans toute l'administration et la justice était rendue sur la base des «lois du pays» reconnues officiellement par les Russes. Il faut remarquer à ce sujet que les anciennes prescription juridiques moldaves étaient de beaucoup supérieures aux lois russes d'alors. Ce fait est scientifiquement établi par un spécialiste dans cette branche, Léon Casso, originaire de Bessarabie (qui s'est acquis une triste renommée comme Ministre de l'Instruction publique réactionnaire en Russie) dans des études sur l'ancien droit de la Bessarabie.

Mais ce régime libéral fut de courte durée. La Russie, gouvernée d'une manière autocratique, ne voulut pas supporter, à la longue, que des germes constitutionnels se développassent à l'intérieur de ses frontières. C'est pourquoi, au cours des quelques dizaines d'années suivantes, les privilèges de la Bessarabie furent détruits un à un, et son droit, au lieu de pouvoir se développer davantage, se vit étouffé lentement.

En premier lieu, le gouvernement local fut transformé, en 1818, en «Conseil supérieur» composé seulement de nobles privilégiés, dont la nomination était confirmée par le Sénat et qui se trouvaient eux-mêmes soumis au contrôle d'un gouverneur général russe. Dans l'administration des districts, chaque fonctionnaire nouvellement nommé devait être approuvé par le gouverneur. Dix ans plus tard, le «Conseil supérieur» fut supprimé par un coup d'Etat et transformé en «Conseil principal» qui avait seulement une voix consultative

et se trouvait complètement sous la tutelle du gouverneur russe. En 1834, cette dernière muraille protectrice constitutionnelle tomba aussi et, désormais, l'usage de la langue du pays fut interdit dans les chancelleries et les tribunaux. En 1837, le premier coup fut porté à l'Eglise! Les districts roumains de Balta, Anania, Tiraspol etc., situés en deçà du Dniéster et qui, depuis 1812, avaient été réunis à la métropole de Kichinew furent enlevés à l'évêché roumain; à la suite de cela Kichinew, du rang de métropole, tomba à celui d'évêché. En 1847, les anciennes classes sociales moldaves furent abolies de même que les nobles inférieurs, en Russie. En 1859, la langue moldave fut écartée des lycées et, ensuite, l'importation d'ouvrages littéraires roumains, provenant de l'autre côté de la frontière où commençait alors la brillante époque d'Alexandrie, fut interdite... De cette façon, la politique nivelante des Russes dans les pays frontières avait atteint son but. La province conquise fut administrée suivant les principes du gouvernement central de Petersbourg, toute la vie originale fut étouffée en elle.

Les intellectuels bessarabiens formaient déjà une société relativement progressiste, en 1860, époque à laquelle les grandes réformes commencèrent en Russie. En 1861, l'émancipation des serfs qui créa les bases de la Russie moderne, n'eut pas de grandes conséquences en Bessarabie où, outre les tziganes, il n'y avait presque pas de serfs. Malgré l'oppression dont la langue maternelle était l'objet, le grand acte fut publié en roumain dans toute la Bessarabie. Après bien des difficultés, les paysans bessarabiens qui ne possédaient pas de terres et n'avaient jamais été des serfs, en furent aussi pourvus en 1868. En 1869, eut lieu la réforme des tribunaux avec l'introduction d'un jury; ensuite, furent créés les Zemstvos (autorités de l'administration locale). La clef de voûte fut posée en 1871 par l'introduction de la constitution russe des villes. Toutes ces réformes «libérales» qui eurent pour la Russie une grande signification et repré-

sentaient pour elle un progrès décisif, eurent pour la Bessarabie des résultats tout différents: elles contribuèrent à l'étouffement de la particularité de la Bessarabie, à la complète assimilation du pays et de ses habitants à l'empire russe.

Enfin, le coup fatal lui fut porté. La Bessarabie fut dépouillée de ses droits anciens, de ses écoles, de sa langue; la conscience des Roumains devait être asservie aussi, leur religion russifiée, sur l'ordre de l'énergique évêque nationaliste russe de Kichinew, Paul, l'enseignement en langue roumaine fut supprimé au séminaire de Kichinew qui fournit au pays tout son clergé et le nombre des prêtres ne parlant pas le russe fut diminué. Les élèves furent obligés de parler le russe. Le chant d'église traditionnel fut remplacé par des mélodies russes, même les soneries des cloches furent modifiées, – l'oreille des Russes ne pouvait supporter les carillons moldaves, qui s'enflaient jusqu'au tragique! – Le résultat de ces mesures fut négatif. L'évêque Paul apprit que l'âme moldave restait étrangère à la religion, qu'elle restait indifférente à ses consolations et à ses exaltations religieuses et que la religion imposée ne réussissait pas à la russifier. L'église était remplacée par le cabaret et ses divertissements grossiers, parce que le Roumain s'y sentait libre, parce qu'il pouvait y chanter, plaisanter dans sa langue et y pleurer même tout à l'aise... En 1875, des écoles russes furent fondées dans les couvents. Les russificateurs autorisèrent encore le service divin en langue moldave, mais il fut cependant «recommandé» aux prêtres d'abandonner la langue moldave, pour le slavon, ce qui eut lieu ailleurs, en raison de la basse complaisance du clergé.

Au Congrès de Berlin, en 1878, la Russie reçut encore de la Roumanie le district d'Ismaïl qui contenait 127000 habitants roumains ou roumanisés, 118 églises, un lycée classique complet, un collège de 4 classes, 7 écoles moyennes et 127 écoles élémentaires, dans toutes lesquelles l'enseignement était donné

dans la langue du pays. La russification fit bientôt sentir ses effets dans cette contrée nouvellement acquise. Les écoles durent adopter la langue russe, les prêtres roumains du district ne furent approuvés que pour deux années par l'évêque de Kichinew et, dans cet intervalle, ils furent obligés de connaître à fond la langue d'église slavonne. Malgré cela, quelques-unes des lois du pays furent laissées en vigueur par les Russes, mais une partie des habitants préféra émigrer en Roumanie et, à leur place, des Ukrainiens et des Bulgares furent installés sur leurs terres.

Cette politique tenace du gouvernement russe a obtenu de grands résultats. Peu à peu, toutes les classes sociales supérieures des Roumains de Bessarabie se sont assimilées. La noblesse du pays s'y prêta avec le plus de complaisance. Les boyards roumains furent, de prime abord, placés sur le même pied que la noblesse russe et se virent accorder les mêmes privilèges: c'est pour cela même qu'ils se mirent toujours du côté du gouvernement et appuyèrent déjà le «coup d'Etat» de 1828 par lequel le premier coup important fut porté aux libertés du pays. Maintenant, la noblesse de Bessarabie est complètement russifiée; il en est de même du clergé du pays. L'ascendant de l'église a étouffé toute conscience nationale parmi le clergé indigène. Ses prêtres sont devenus des Russes convaincus et des serviteurs dociles de la propagande russificatrice. A la longue, les «intellectuels» des villes n'ont pas réussi à lutter contre le courant; à l'exception de quelques-uns, très rares, qui, conscients de leur nationalité, sont restés fidèles, tous les autres ont été absorbés par la russification. Mais, la puissante masse compacte de la population rurale, parmi laquelle la politique de russification n'a pas atteint et n'atteindra pas son but, la dénationalisation, vint s'opposer à ces classes supérieures, car le paysan, totalement conservateur, attaché à ses antique coutumes et manières, oppose toujours instinctivement la plus forte résistance passive à toutes

les tentatives de transformer son être intime. Ainsi, le paysan roumain de Bessarabie ne s'est pas russifié, mais la possibilité lui a été ravie, de pouvoir s'élever, par ses propres efforts, sur la base de sa nationalité et il est resté plongé, de ce fait, dans une ignorance profonde. Une preuve en est fournie par la statistique scolaire du pays qui accuse, pour les diverses nationalités, les chiffres suivants:

Sachant lire et écrire: pour			
les Allemands	83 %	d'hommes,	81 %
de femmes			
» Juifs	65 %	»	41 % »
» Bulgares	42 %	»	13 % »
» Chrétiens			
turcs	28 %	»	6 % »
» » ukrain.	24 %	»	7 % »
» Moldaves			
roum.	17 %	»	4 % »

Les Roumains sont les plus incultes, bien que formant la nationalité dominante en Bessarabie, leur degré de culture est si bas qu'on ne peut guère s'en faire une idée dans l'Europe occidentale. Ils constituent aussi la grande majorité de la population paysanne, et la prospérité économique indéniable de ce pays, qui est presque entièrement consacré à l'agriculture, est due à leur activité. Le budget de la Bessarabie comporte 250 millions de lei pour les revenus et 140 millions pour les dépenses; la province fournit ainsi aux caisses de l'Etat un excédent d'environ 100 millions de lei, somme qui, en réalité, provient surtout du rendement des productions agricoles. Dans le domaine de leur travail, les paysans ont une orientation absolument progressive. Les «Zemstvos» (administrations provinciales) du pays qui sont constitués sur la base d'un droit électoral relativement étendu, travaillent avec un nombreux personnel agricole, technique et médical. Le département sanitaire est dans leurs mains, ils ont créé des exploitations modèles avec tous les perfectionnements de la technique agricole moderne, prescrit des ceps américains et de bonnes semences étrangères pour la culture, institué des écoles de pépiniéristes, organisé des travaux d'amélioration, favorisé l'industrie du pays, etc. Les Zemstvos

soutiennent aussi environ 500 banques paysannes, qui facilitent à la population rurale les petits prêts à bon marché et cherchent à développer les moyens de communication du pays, ce qui oblige souvent à soutenir une lutte opiniâtre contre le gouvernement pour la construction de nouvelles lignes de chemins de fer et de chaussées. Le pays offre partout le spectacle d'une vie économique intense.

Le paysan roumain prend une part active et intelligente à ce travail de civilisation matérielle, car il reconnaît l'avantage immédiat du progrès économique. Sur ce terrain, il peut se mouvoir dans le cadre de sa nationalité; dans les sociétés et dans les banques, l'usage du roumain est toléré pour des raisons pratiques dans les relations d'affaires, maints ouvrages populaires qui traitent, pour la plupart, des sujets économiques, sont aussi publiés en langue roumaine (en réalité avec des caractères russes). Mais la culture spirituelle plus raffinée est restée inaccessible au paysan roumain, car la politique d'abrutissement du gouvernement lui a fermé l'accès des classes intellectuelles supérieures. Même le *besoin de culture nationale* s'est peu à peu complètement éteint dans les classes populaires inférieures. Lorsqu'après la Révolution de 1905-1906, une certaine liberté de mouvement et de développement fut accordée à toutes les nationalités de la Russie, (en vérité, dans de modestes proportions et seulement pour fort peu de temps) et la censure préventive supprimée, une propagande nationale roumaine naquit en Bessarabie, mais seulement parmi les cercles extrêmement restreints et non encore russifiés des «intellectuels» des villes. La grande masse de la population rurale roumaine reste sourde et indifférente aux problèmes de politique nationale. Et, pourtant, il ne s'agit pas de quelque tribu d'Indiens de civilisation étrangère, mais de citoyens d'un peuple qui a une histoire séculaire et une culture antique. On peut facilement comprendre qu'en 1912, lorsque fut célébré, en Russie, le centenaire de l'annexion de la

Bessarabie, les journaux du royaume voisin, aient paru avec une bordure de deuil et que des drapeaux noirs aient flotté à Bucarest; une partie de la presse roumaine de Bessarabie, même donna à entendre, par de nombreuses allusions, que ce n'était pas là, pour le peuple roumain une occasion de manifester sa joie.

Cette politique gouvernementale russe est un *attentat en masse contre des millions d'hommes*. *L'âme de tout un peuple richement doué est rendue sourde et muette*, tous les genres de progrès spirituels sont étouffés en lui. Tandis que le peuple des campagnes constitue le sol nutritif d'où poussent sans cesse de nouveaux bourgeons, pleins de force, qui viennent régénérer les forces décroissantes des classes supérieures du peuple, le terrain populaire est maintenu artificiellement dans la stérilité chez les Roumains de Bessarabie et on ne lui permet que la production de fleurs stériles de la culture matérielle. La Bessarabie ne pourra devenir un véritable pays civilisé pour le bien de toute l'humanité que le jour où elle se libérera du joug de la Russie, bourreau des peuples, pour se réunir de nouveau à toute la nation roumaine. C'est à cette seule condition que ce pays, avec sa situation privilégiée sur la grande route commerciale entre l'orient et l'occident, pourra développer complètement toutes les forces qui sommeillent en lui. Comme partie intégrante de l'empire russe, il continuera toujours à mener une indigne vie d'esclave, même dans le cas où, en raison de la répercussion de cette guerre, de profonds changements surviennent et qu'une Russie libérale démocratique dût remplacer la Russie autocratique et bureaucratique, cette Russie nouvelle sera toujours imprégnée des idées impérialistes et ne laissera pas de place au libre développement des nationalités étrangères. C'est pourquoi les véritables patriotes roumains de la Bessarabie s'unissent à toutes les autres nationalités opprimées de l'empire pour exiger leur libération complète du joug de la Russie!

Leo BORDEIANU

“VEGHIND AL LIMBII VECHI HOTAR”

“Oamenii iau întotdeauna/ Cu ei la drum/ Amintirile”, afirmă în una dintre poeziile de rezistență din volumul, sosit la redacție de la Paris, autorul lui, Ion Andreiță. De fapt, este vorba de o carte a amintirilor: sînt evocate țara din care a descins poetul, sufletul poporului din care el face parte, mama, tata, iubita etc.

Scrise la persoana întîii, majoritatea textelor sînt sau par a fi autobiografice, chiar și atunci cînd se vorbește despre daci, despre înaintașii noștri din timpuri mai apropiate. Ion Andreiță realizează sau, cel puțin, sugerează o suprapunere a planurilor temporale care ne permite să ne deplasăm în timp spre strămoși, totodată încercînd să-i aducem pe ei între noi.

Trecerea implacabilă a timpului, succesiunea generațiilor, rostul omului pe pămînt sînt problemele-cheie care îl neliniștesc pe autor și a căror soluție el o intuiește în țara din amintire, acolo unde lucrurile s-au cristalizat și se pretează a fi metamorfozate în vocabule înlănțuite savant, neobișnuit (**Ceea ce se poate uita, Acasă, De țară, Fir cu plumb** ș.a.). În unele pasaje plasticitatea expresiei frizează inefabilul: “Drumul cel mare zăcea răstignit/ Cu brațele prelungite pe uliți/ Ca un rîu din care s-au scurs apele/ Oamenii călcau sfioși pe margini/ De teamă să nu-i sfișie/ Liniștea” (**Ceea ce nu se poate uita**).

Rodnică se dovedește a fi și canavaua folclorică (**Mama, lancu, Trandafir de la Moldova, Doină** ș.a.).

Autorul, “vegînd al limbii vechi hotar”, se joacă cu cuvintele “de-a dra-

* Ion Andreiță, **Măsurînd cu lacrima ființa**, Editura André, București, 1993.

ION ANDREIȚĂ

măsurînd
cu
lacrima
ființa
ta

editura
ANDRÉ

gostea”, obținînd efecte nebanuite.

Dorului de țară îi este complementar dorul de libertate – “visul românului”. Dorința eliberării lăuntrice, dar și a ieșirii dintr-o realitate compromisă transpare chiar din motoul volumului: “Supraveghetorul a spus: / “De ce-ți ridici privirea/ fără aprobarea mea?”/ M-a bătut.”/ Supraveghetorul a spus: / “De ce vorbești/ fără aprobarea mea?”/ M-a bătut.”/ Supraveghetorul a spus: / “De ce te miști/ fără aprobarea mea?”/ M-a bătut”. Autorul, urmînd “destinul alb, destinul negru”, își află un refugiu sigur în valorile perene, neafectate de nici un fel de conjuncturi.

Aceeași adiere a libertății este caracteristică și poemelor cu subiect istoric, care, deși par a fi programatice, sînt scrise inspirat, unghiul de vedere și imaginile fiind proaspete, inedite (**Țăranii și Unirea, Dac pe Columnă, Mogoșoaia, La Alba Iulia, cetatea** ș.a.).

O altă fațetă a cărții oglindește dorul de dor al poetului, marile neîmpliniri culminînd cu dorința: “Aș vrea să iubesc o fată fără amintiri,/ Să nu-mi poată vorbi niciodată/ În nopțile noastre de inimă/ Despre celălalt” (**Fugă de amintiri**).

Fiind un spirit analitic, lucid, autorul suferă acut dramatismul contextului istoric în care îi este dat să viețuiască (“capcana acestui timp”) și care s-a răsfîrînt nefast asupra sufletului românesc, aceasta determinîndu-l să muncească neobosit la evidențierea reperelor ce ar “mai ține dreaptă/ Linia lui Dumnezeu”.

CASA LIMBII ROMÂNE

susține orice inițiativă de editare

a cărților, broșurilor, albumelor, pliantelor
și a altei producții poligrafice;

publică

lucrări originale și retipărește opere de referință;

asigură apariția operativă

a lucrărilor comandate.

Adresa noastră:

Chișinău, str. M. Kogălniceanu nr. 90.

Pentru corespondență:

căsuța poștală nr. 83, bd. Ștefan cel Mare nr. 134,

Chișinău, 2012.

Telefon: 23.87.03, 23.44.12.

FIRMA

ZIDITORUL

ÎNDEPLINEȘTE

UN SPECTRU LARG DE LUCRĂRI DE CONSTRUCȚIE

**Construiește case particulare,
vile, garaje și balcoane**

**Repară calitativ apartamente, case,
încăperi de serviciu.**

**Confecționează din metal
zăbrele, porți, uși, grilaj etc.**

Oferă consultații gratuite.

Tel./fax 23.44.19

LIMBA ROMÂNĂ

**O SĂPTĂMÎNĂ A POEZIEI BASARABENE
ÎN FRANȚA**